

Tartalom

LXIV. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

2010. NOVEMBER

GERGELY ÁGNES: A testek útja	3
VÖRÖS ISTVÁN: A lisszaboni füzetből	4
TANDORI DEZSŐ: Én van	8
DOBOZI ESZTER: Széljegyzetek Herta Müller regényéhez; Pantun-lánc	19
BÁGER GUSZTÁV: Óda	21
TARNAI LÁSZLÓ: Nyugalmat áraszt (65 éves lenne Petri Csathó Ferenc)	27
NYERGES ANDRÁS: A barátságszédelgő (Részlet az azonos című regényből)	30
LÁZÁR BENCE ANDRÁS: Hommage á P. J.; Virágok nélkül; Séta (kilences)	39
BECSY ANDRÁS: Félidő; Caelum; Párok; Etűdök reklá- mokra	42
SELYEM ZSUZSA: Hangyák boldogsága	46
„A szabadság végtelen tere” (Selyem Zsuzsát Kovács Fló- ra faggatja emailben)	50

TANULMÁNY

FRIED ISTVÁN: „Sorra megnevezünk minden olyat, / ami- re van szó” (Szlovákiai magyar szép irodalom)	57
TÚRI RÓBERT: A távozó helye: Milorad Pavić	73

KRITIKA

GÖRÖMBEI ANDRÁS: Jég és korbács (Vári Fábián László könyve)	77
--	----

KANIZSAI ÁGNES: Én nem vagyok levezethető! (Selyem Zsuzsa Mire vársz című kötetéről)	83
GAJDÓ ÁGNES: „...embernek maradni mindvégig” (Babits Mihály és József Attila)	89

M Ű V É S Z E T

SZUROMI PÁL: Hittel, heroikusan (Kalmár Márton újjászületése)	92
---	----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

KALMÁR MÁRTON szobrai a címlapon, a 7., 20., 29., 38.,
49., 72. és a 92. oldalon

Milorad Pavić dolgozószobája (Túri Róbert felvétele)
a 73. oldalon

GERGELY ÁGNES

A testek útja

*Egy ilyen csöndes éjszakán
vigyél magaddal
kinn jár a hóesés helyén
egy béna angyal*

*a part iránt a szél iránt
a Temze reszket
a transzcendenst az érti csak
kit megsebeztek*

*kaland volt hirtelen veszély
a testek útja
sötét erőket csillapít
szervenvedni újra*

*a felismerés ott kísért
hogy minden jól van
de zuhanni is jobb lehet
kapaszkodóban*

VÖRÖS ISTVÁN

A lisszaboni füzetből

19

AZ ARÉNA FALA

*El akartunk menni a bikaviadalra,
vagy legalább a tévében megnézni.
De elcsúsztunk a vacsorával,
a tévében meg mindenféle más volt.
El akartam vinni a fiam
bikaviadalra, egy apának – talán –
meg kell mutatnia a férfiak*

*közt dúló harc titkát.
Kár, hogy sosem tudtam
magam sem. Most itt lett
volna. Helyettem eljátsszák.
A megnevezhetetlen másik
bika maszkban. A meg-
nevezhetetlen egyik*

*lóról dárdát szúr bele.
Most itt lett volna.
Talán megértem.
Ott lehettem volna a
bikaviadalon, figyel-
hettem volna a fiam arcát.
Az életét – ha van arca.*

*De nem ott lenni és úgy figyelni
az élet arcát – érdekesebb.*

20

PORTRÉ

*Nem ott lenni és úgy
figyelni az élet arcát –
érdekes. Ez nem túlzás?
Ez nem kevés? Érdekes?
Az élet arca csak érdekes
lenne? És valóban arc,
ha megmutatkozik?*

*Meglátható egyáltalán?
Lehetséges távol lennie
egy élőnek az élettől?
A halottak persze távol
vannak. Az ő számukra
talán van arca – de nekünk
nincs. Az élet arca*

*egy koponya? Nem
ott lenni se megoldás
mindenre. Szinte semmire
se az. A szerénységnek
hazudott gyávaság,
a lustaság önigazolása
még nem bölcsesség.*

*Az élet arcán nincsenek vonások.
Az élet koponyájában nincs csont.*

21

HÚS LENYOMAT

*Az élet arcán nincsenek
vonások. Az élet koponyájában
nincs csont. Ha nincs
csont, nincs arc se.
Ha nincs arc, nincs
koponya. Ha nincs
koponya, nincs agy.*

Ha az életnek nincs
 agya, nincs lelke se.
 Az élet lelke hús
 lenyomat a valóságról –
 valahol azon kívül.
 Elég-e az életről
 nagyképűen beszélni

ahhoz, hogy értelmetlen
 cselekedeteink értelmet
 nyerjenek? Elég-e magya-
 rázni a magyarázhatatlant.
 Nem tenni meg a megtehetetlent.
 Mondani a nehezen mond-
 hatót? A szavak

teremtő ereje nélkül talán
 nem is lehetséges a teremtés.

22

ALIG, FÉLRE, VISSZA, MEG

A fizika – nyelvtan. Egy
 ősz nyelv tana, ahol
 a szavak – tárgyak –
 egymással kommunikál-
 nak. A kémia –
 nyelvtan. Egy ősz
 nyelv tana, ahol

a szavak – anyagok – egy-
 mással kommunikálnak.
 A biológia – nyelv-
 tan, ahol a szavak
 – élőlények – egymással
 kommunikálnak.
 A pszichológia – nyelvtan,

*ahol a szavak – lelkek –
egymással kommunikálnak.
Az irodalom – nyelvtan,
ahol a szavak – szavak –
egymással kommunikálnak.
Mi – tárgyak, anyagok,
élőlények, szavak –*

*kívülről nézzük a megértést,
és alig, félre-, vissza- megértjük.*

TANDORI DEZSŐ

Én van

*Én van, hogy minden nap itt vagyok,
és van, hogy soha.*

(Még meglemezendő)

Ich ist Stil

I is style

Ik is stijl

(Egy Schwitters-könyv borítója)

Most akkor ez.

Ami lett volna, nem lesz, ha nem marad darabokban. Ez egy írás „Szegedre, mestereknek és tanítványaiknak”.

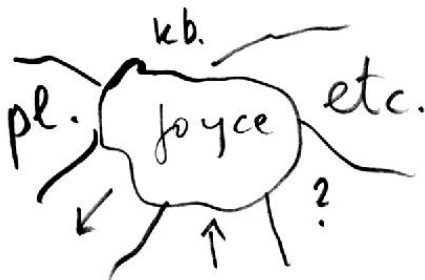
De nem akarok semmit se bemutatni magamból, se vallani nem szoktam már nagyon, ellenben voltak ezek a laza lapok, ezeknek kellene itt lenniük egy úgynevezett írás keretében.

Még csak Pilinszkyvel se mondhatom, hogy kb. „egy óriási közérzet egében”. A mindenkori írói másság földjén inkább (Kosztolányi, „különbözöm, tehát vagyok”), az egyre nehezebb „megírás” árkaiban, mert annyira különbözni látszottam. Ezt a bolond is tudja, tudja, látta, látja, de erről sem kellemes beszélni. És...

Most akkor ez. A „még épp, hogy írok” határán, kétfelől.

*

Most akkor, ha azt mondanám, „hogyan megy ez tovább itt”: ez már-se volna ez. És nem arról van szó, hogy „londoni-tűzvész”, hogy tehát J. R. regénye nem is arról szól, hanem hogy miről nem szól, és populárisan ugyanez, Pierre Baayard szellemes pamflet-könyve, hogy „el nem olvasott könyvekről hogyan lehet beszélgetni” (Ulysses, Eltűnt idő... bármi), mert akkor az volna itt, hogy Joyce műve is értelmezhető a környezetből, környüléséből, amőba alak, tudjuk kb. körötte mi van,

rajzoltam ezt már másutt. Nem, a „vagy az van mindig, hogy minden nap itt vagyok, vagy az van, hogy (mindig) soha”, íme, az ígért értelmezés, nem. A „most akkor ez” akkor most ez, ha ez s mégsem ez (az), ld. Weöres, versében, ám nem is „szélfútt árnyéka csak”. A szélfútt árnyék összeáll, J. R. kontrát mond, P. B. szellemeskedik (bár alaposan, jól), nem. Itt az van „itt akkor” (így), hogy *lássuk a lapokat*.

Ez akkor itten max. egy pakli, és 61 éve játszom játékát (jó, nem a paklinak, de a játéknak, egy bizonyosnak), és egyetlenegyszer volt kiterítve négy király, kizárólagosan a négy király, s volt egymással szemközt két-két ász. Kártyáról: J. A.

*

A megemlékezés még (és bef.): szakmailag és „civiliek” (Ottlik szava?), tisztelet a kivételnek, egyképp kevésbé látják összefoglaltan „az én szerény tevékenységegyüttesemet”. Na jó, hát ez = ez. De a köz-átlag szférában (utca, piac, kocsmá stb.) nekem jobban jönnek újabban (jöttek mindig is?) az ilyen „én-van-dolgok”, mint az írás magányán. Egy ilyen nyilvános helyen mondtam ismerősömnek, hogy „akkor hát holnapután”. Találkozhatunk, talán. Erre ő: „Te minden másnap jössz be?” Mire én, ld. fentebb.

De bár sokaknak volt mulatsága ez a mondas, oda jutottam, hogy éreznem kell lassan: kettős megoldása sejlik. Mert mintegy: mást-mást jelenthet a „soha”. Lazán is mondjuk: sose jössz! Vagyis március óta stb. Vagy „újabbán”. Ha egyértelműsíttem a „mindig-soha” kontrasztot, fárasztóbbá teszi a kifejezést magát. No.

Régi dolgokból idézek ide egyet: „Túlélésről csak akkor beszélj, ha már meghaltál.” Ez pl. (szerintem) kifogástalan.

Derekas részlete ügyében, hogy én a 72. évemet elég öngyötrelmesen veszem, már nehezebb meggyőznöm bárkit. De az is igaz, hogy aki nem áll meg a frázisnál, hogy „még harminc éve így” (így? hogyan?), és figyel magyarázatomra, elismeri: hát igen, 72-nek a negyede sem valószínű, és 90 év, akkor, miféle lesz az stb.?

Visszajutok ide: nem lehet számolni, ld. Szép Ernő, számolni kell, hol tartok stb. (és még hány kalitkahomokot kell vennem/vehetek madárkámnak, hány s.-forta altatót, hányszor fogom még unni a L. utcát, hány kártyabajnokságot játszom etc.), nem, minden napnak örülni kell (az angyalokat, kik védenek, segítve, vigyázni magamra). De a nap kínos megoldandóként vár, s az éj is, más bár.

*

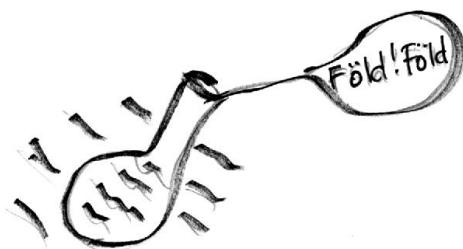
A nappal nehéz (meg)küzdeni. Az éjszakával (az alvással, sikerével, kudarcfenyegetésével) is. Az írás legyen hát az – így próbálok határozni most –, ami könnyű nekem. Mint a föld.

Rögtön egy tréfa. Sikerem volt vele presszóban stb. Kértek ilyen firkát többen is. Kedvelik sokan ezeket a firkáimat. Némelyek rá is kérdeznak: „Hogyan volt az a vicced a múltkor, hogy...”

Csináltam ezt a palackposta-dolgot. Íme, egy példa.

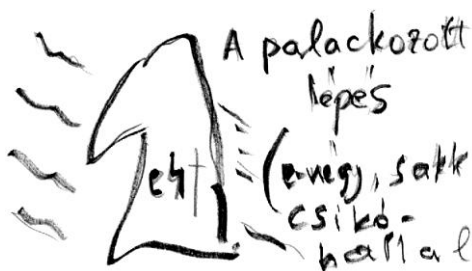
És a kérdéses, mai darab:

Vagy így:

A palackozott lépések sorozatából pedig:

Esetleg ez:

Vagy még bizarrabb:

Nos, ez talán szórakoztató volt Olvasómnak (a mestereknek és tanítványaiknak pl. Szegeden), nekem pedig nem esett nehezemre. De nézzünk mást:

*

Hangoztatásaim: „Nehogy én aztán már valljak! – Riport nincs. Még nekem magamnak is sokat kell tudnom ahhoz, kellene, magamról.” Mondom mindezt dolgozatom kapcsán. Dolog, dolgozat. Nincsenek ilyen viccek: állítás – valólatás – lódítás. Érdemiek: még ha filmen látom is, borzadok egy kikötő látványától, egy szálloda kapujától, szerelvény érkezésétől. Én többé nem! De: kórházba, majd, akkor, igen? Viszont: egész nap azzal legyek boldog, hogy saját vackomon hálhatok stb., klotyómra járhatok? Igen, ezzel kellene boldognak lennem.

A minap már ettől iszonyodtam: reptéri indulás-tábla: 18 50 Buenos Aires... 19 50 Brüsszel – 20 00 Isztambul etc.

*

Azonnali, napra kész, percre kész jellegfelejtés, s akkor az se kell, hogy: „esemény el”. Hogyan érthettem ezt a feljegyzésemet? Hogy a halál – szuverén. Senki sem kifogásolhatja gondolatát, félelmét.

Halál – ők, én, világ. Mi vész? Melyikhez van szólhatás? És melyikről? Szép Ernő: „Itt voltam a világon... s meg kell halni, látom...” Majd: „Számolni kell hány évnél tartok s eltűnni halkan / Hogy a nap itthagya mindig s kívánni kell jóestét, / A selyem élet lassan kopik le mint a festék / Orcáimon, hajam vész s már azt hiszem meghaltam.” Központozás így. Megyek az utcán, ezt mondogatom, ezt kotrom össze magamban.

*

Azt akarom, hogy ez az írás mint hagyományos írás ne legyen meg. – Aztán egy lap: az ÉN VAN magyarázó-variációi. A „soha” értelmezése. Jó, ezt már mesélted, mondja valaki. S ezt is: jelenem – verébkém pl. – nincs megértve. Múltam hatalmas, és elmúlt. Jövő időm ehhez képest végképp kevés. Ha sok, szinte még rosszabb.

S mennyi fölösleges feljegyzés. Még a legjobbak a poénosak. „Te nem is író vagy már, te filozófus lettél”, mondja valaki az egyik vásárcsarnok körül.

Cinikus (?) megállapítás: kár a zűrös napokért, az összecsapásokért. Kialakult bennem, hogy igen hamar – emléküik sincs. Jellegvesztésük!? Érzéketlenül maradnak meg, kopnak el, mint kőpor, nem is festék. Száraz festékanyagok.

Benső távolságok „nem vihetők beszélgetésbe”.

Számít a mennyiség is. Érzékelem, mennyire nem kifejező, ami mondható így, de a „jó sok mondás” már valamit ad.

Amit nem értenek, ellenkezőjét erőltetik, hülyének néznek, „könnyű neki”, mondják, „ráér ilyenekre”.

*

Verébkém „nyomja a hajnali szöveget”, nyomja az udvarló szöveget (május).

Balesetek az igazi eseményei életemnek? Majdnem-balesetek. Nem mondom, hogy ehhez képest az irodalom egy nagy micsoda is. Végignézek lábamon. Meddig, fel? Honnan nincs? Nézem kezem, karjaim. Ezek égnek le a kremóban, ezeket férgek...? El ettől, inkább a krimóba!

*

Közben: töri ülepemet a párna, a pokróc a fotelben. Valami itt arról, hogy akkor is, ha nem-és-nem. Érintkezés. Végre egy jó mondás. Egy krimóban ugrott be. Valaki azt mondta, a pultos néne: „Benne voltam a mondatban. És belezavartál.” Nem velem beszélget. Erre én kialakítom a mondatot:

„Benne voltam a mondatban. Belezavartál. Kívül voltam minden mondaton. Belezavartál.”

Ez végre jó, szinte kis remekmű.

*

Teljesen össze vagyok nőve verébkémmel. Ahogy kimegyek a másik szobából, nem is az ő szobájából, érzékeli, látja, kiabál utánam.

Itt egy gyakorlati feljegyzés: 2 fotó a Kiadónak. Aha, könyvem jön. Hát persze, hogy bénult vagyok. Könyvemet várom. Aztán továbbiakat. Annyit dolgoztam tavaly, valami betakarítás – egészségesen – kéne kell már.

Egy vicc: „Teljesen bénult voltam (egy gyakorlati intézendőtől). Elintézttem végre az intézendőt. Egyből felszabadultam. Boldog lettem, így tettem tovább a semmit.”

Ha ezt így mesélem, nem jó. Kifelejtettem: Bénult voltam, nem tudtam csinálni semmit. Most felszabadultam, boldogan teszem a semmit. Na, kb. így.

„Hogy tudnék bármit is mondani, ha nem tudom, miről.” Eltérő célok, de egynek sincs neve, csak jellegüket érzékelem. Mint a múltak eseményei. Tényleg nincsenek? Csak jellegeik?

*

Egy kis veréb olyan kicsi!

(Egy valóban érdemleges feljegyzés. Viszont nem vezet sehova. De: a látszat-valahova-vezetéseknek nem a legszebb, önlétű bírálata ez? Nem is bíráló. Beidézőjelezés. Ez utóbbi: jó szó.)

*

A fontosabbakat többfelé is feljegyzem. Itt jönnek egy blokk tetején – épp – a palackozások dolgai. Csikóhal stb.

Egy Andy Warhol-konzervdoboz. Ismerjük ezeket. Felirata ennek: OVERDOSE. The Dose Is Over.

Game. Won gamely stb.

*

Itt a régebbi füzetem, na tessék. Már egy újabbat hurcolok oldaltáskámban. Új toll is van hozzá, vettem. Megállok, előszedem e dolgokat, jegyezgetek. Aztán vagy ér valamit, vagy sem.

*

Fura szó: „sem”. Sem, se-nem, semem. Az én semem. Semem semért.

*

A szar életre, hogy baszná meg, még ez is: rámolás a kéményellenőrzés miatt, hogy rohadna meg, amihez semmi közöm. Én megmentettem tűzvészkor az állatainkat azzal, hogy nem nyitottam ajtót, nem jött be a „gyilkos” füst, tényleg hagyna békén azt „élet”, hogy ne kéne... de akkor épp ez „élet” jön, és kórház, mások, emberek... mint mikor Tolsztoj egy bandával vonul a semmibe. Sem van!

*

Ez van, ha nem másolom jegyzeteimet. De nagyon jó jegyzetek jönnek. Amíg a kéményseprést kibírjuk itten házilág, közben nekizúdulok, jöjjön a Liga, a Kártyabajnokság, rettentő élő, izgalmas, engem érdekel. Engem ez legalább érdekel. A magam felvett rendszere. Kinek olvasóilag – már megkövetem! – mit jelentek, jó ég... ne már! Volt, ami volt, nem lesz. Visszamenőleg: nincs. A nem lesz visszamenőleg = nincs. Még csak sem sem.

*

Lassan lecsitulok.

*

Teljesen értelmetlenül elcsászkálni a városban, vagy korán hazajönni, melyik értelmetlenebb. Ha úgy jövök haza, hogy nincs

kéményseprő,

írói feladat,

érintkezés,

akkor a hazajönni a jobb.

A nem sietni haza akkor jobb, ha

nagyon összegyűlt, hogy...

ha megengedhetetlenül elengedem magam, meg...

ha.

Az Én ha... nem áll a hazajövésre. Mindig itthon vagyok. Csak az itthonlét-áldott-és-szar helyett vagy a külvilági nem-áldott-csak-szar-nem-is-szar.

A külvilági nem szar annyi, mint a mégis-méltányosság. Na, ez.

*

Van, amit nem tépek ki, lapokat, az előszobai jegyzetömbből. Majd egyszer, újra. Most megvolt. Duchamp-könyvek mellett van ez a testes tömb, Duchamp-t kellene megírni, de mit, akkor? Elegendő kötelesség, hogy még magamat, most.

De mi lesz 2011-ben, 2020-ban, ha élek, mi lesz? Marad a „meg kell írnom magam”? Hogyan indítékozódik, hogyan intézem el, hogy nincs, nincs, ne legyen? Külön elintézés? Vagy ahogy ma már oly simán jönne – miért nem megy mégsem? –, hogy semmi, akkor...?

Ma az egyik piac mellett felírtam:

„Eljöttem ide meghalni.

Elmentem meghalni.”

A második mondás nem fellengzős. „Elmegyek meghalni” lenne a fellengzős. Így, az: „Nem vagyok épp itthon.” Ld. „Meghalni sem érek rá.” Ahogy elkapunk egy utolsó hajót, egy lábhelyet: „Még épp elértem. Elmentem meghalni.” De ez rögtön túlélés. Ld. „Túlélésről csak akkor beszélj, ha már meghaltál.”

*

Váltják egymást, ugye, óriási dolgok, törmelékek, de mi az, hogy óriási? Még az, hogy „dolog”, csak csak. De ne lehetne jelzője? Gyerekkoromban egy kedves öreg cukrászdás hölgynek csináltak ilyen körbeforgatót: „Rögtön jövök.” – „Vasútra mentem.” – „Ebédelni vagyok.” – „Pletykálni mentem.” Ez volt a csúcs, nevetett mindenki.

Meghalni mentem, ez mókás. Meghalni jöttem, ez nagyképű. A kezdet és a vég: a kezdetet nem tudjuk. Születésünkben, szerelmeinkben sem igazán. Ellenben a vég? Még anyyra se tudjuk. Élünk, hogy két nem-tudott közt mégis legyen esélyünk valamit tudni.

*

Hírekkel én: semmire. Akármibe elmennek, akik a hírekkel, a hírközlésükkel uralkodnak az emberek felett.

Én megírtam ezt, könyvemben: „Elder, felhár.” Nincs megismerés. Vagy ha van: elég szomorú, gyalázat, szemét. Mondom nem a kocsmában. Hanem itt. De kihúzom.

„Mielőtt így vagy úgy elsülne, húzd ki”, mondta barátomnak apja. Apja neki. Tanácsadás egy életre. Undorítóan reális, ha ennyit nézünk belőle. Na ja.

*

Hát...?! Hááát...!?

*

Aztán ezer változat. Egy pilléje se rezdült. Egy pillája se rezdült. Egy pirulája, tablettája se rezdült. Undorító minden közmű realitás, mert undorító lehet.

Madárkám nem az, mert nem lehet. Medvéim sem. Hajrá, játsszuk a ligát.

*

Feltorreádor. Úgy vágyom élni. Az asszony ingatag. Eloszlik, mint a buborék. De visszatér a rab. Sztárom a párom. Sanda mészáros. Ború, május. Májas borút kérek. Grena-

dírmars. Lángos. Mivel szoktad a lángost? Ezt társnémet kérdi. Sóval, mint itthon, ha. Üldögéltem az Alee mellett. Rilke: „Und wird in den Elleen hin und her.” Ottlik: a főallé. Ma a főallé a Fehérvári úti piac mellett van. VAN.

*

Dolgozom, kiáltom ki társnémetnek. Ebbe menekülök.

Ebbe mindenkiből és mindenkiből, mondja ő.

Hát ja, mondom én. Én == igen. Én == ja.

Angela Merkel, akit sokban szeretek, legalább jól megmondta, kik szemét népség, léhűtő, könnyelmű, válságokozó népség. Erős.

Asszózás. Rasszózást és lasszózást nem merek mondani.

Haragra gerjedt. Rendben, egy-egy nagy nemzet indulatai nem mindig jogosak. De amikor jogosak, hát a kurva életbe, jogosak.

Kis ország euró-útja: drach tegnap, krach ma.

Hajrá, a fejlődés út-j-j-án.

Tényleg kadarkát hol ihatnék?

Kövidinkát?

Te dinka.

Ezt a kis sellőnek a kövön nem mondhatjuk.

„Nem hazudok, tudom, a legtöbb kannás bor nem bor. De legalább nem kadarka, kövidinka stb., mert azt nem szeretem.”

Jól tudom, szerelmem, nagyra becsült ember, kiváló író stb., ezek a népek köröttem nem szerelmek, nem nagyra becsült emberek nekem, nem kiváló írók. De ez a jó, épp. Mert az ilyen (kövidinka, szerelem, kiváló ember, kadarka, fataygurmant fessaliance, drágavérem stb.) nem szeretem.

*

A postást tegnap elszalasztottam. Ma már: legalább ennyim volt. Nem teljesítettem kötelességet. De a postás is olyan bonyolulttá kavarta, mit hol adott le tegnap, mit felejtett el stb. – elég.

Reménytelen az ilyen kötött itthonlét, és nem segít, ha írok. Ha ezt 18 éves koromban valaki mondja nekem! Jaj. Szerelmet és írást. Ottlik: „Mb!”

*

A kéményseprők számára szabaddá tett fali lyuk okán el kellett rámolni: 73 könyvet, 4 kalapot, 5 pár kesztyűt, két esernyőt, egy naplót, 3 zoknit, két zsebkendőt, még stb. Ezek részben egy fotelba kerültek bele. Ott szoktam ülni, a kártyabajnokságot játszani. De ha odaülök, beleülök fentebbiekbe. Ám ha nem csupán fentebbiek vannak ott, hanem két üveg méz, 4 üveg híg lekvár, mustár, eper, akkor ebbe beleülök, és ha hivatalos irataim is ott vannak, eperleves lesz az önigazoló cédulám, mustáros a számlaértékesítem, kompótos a válogatócédulám, akármiközmműves a szarbarettóbugárom, morcos a rohadékrepetyem, a repedszarokváltómra futtyó gerence kerül, és a többi. Ez a gyakorlati élet.

Mi az egzisztencializmus? Nem a gyakorlati élet. A gyakorlati élet, nem az elmélet? Az egzisztencializmus nekem a nem-a-gyakorlati-élet-és-elmélet-és-elmélet. Egyéb: a közmművek. *Stadtwerke*.

Az egzisztencializmus nekem a legkristályosabb Klee-émlék, Schwitters-eszme, Dosztojevszkij-Csehov-Gorkij (!) színpadjelenetezés. Csodák voltak és maradtak az oroszok.

Úgy tudnak a semmiből megszólalni egy-egy (egy-két) önemésztéssel, önbírálattal etc., hogy rosszul vagyok. Felülmúlták az alulmúltat, érzem, lemúljátok, barátaim, a feltúrhatatlant, az ocsmányság ópolgári berendezkedésében megmutatják Vasút-úti Vászja aszszonyt a maga hülyelányszülő és géniuszteremtő teljességében, eh, Gorkij, Csehov, ki hinné, mindig az volt csak, hogy a ruszkik... az akármibe... de nem! Nevezett nevek a világ egyáltalán valamibe is vehető irodalmának csúcsai, fennsíkjai, egyáltalán-elviselhetőségei, csúcs elviselhetetlenjei stb.

S én, Galambocskám, mit mondjak... Ezt mondom, és ez a költészet, miközben semmi mondanivalóm, írja a nagy nyugati fehér főnök, ezt mondom, és ez a költészet. Tegnap begrott nekem, én mit mondok, de feledtem, nix.

*

És akkor az aktuális füzetem; a frissen hozzá vett tollal (írottak). Fáj a szívem, idele, enyhe görcs stb. Postán túlestem. Jöhet így a holnap.

Ám másoljunk. Má ám.

Egy-helyben „állok”, és ezzel is mégis valami rohanás van. Ilyen badarság: hogy képes vagyok ezt végzetes rohanásnak nevezni, szinte annak érezni. Nap napra: csak rosszabb, feltarthatatlan. „Minden nap...” – „Soha”.

*

Most jön ez: a kéményseprők. Hogy nem máról van szó, tegnapról volt szó. Nem igaz. Társném ilyenekben (is) nagyon jó. Ő jól jegyezte meg. Mindegy. Ő még benne van az életben. Én már csak a szakmai magán-köz életemben vagyok benne. Nekem semmi nem bír létezni, ami nem ez, ami köz-köz. Negyven éve vagyok kívül minden szabvány-kötött foglalkozáson, negyven éve gyötöröm a magamét, kifacsarva a „köz”-ből, megtéve a fennmaradáshoz (és dolgom fennmaradásához) szükségesekeket. Semmit nem tudok túrni (túrnom kell!), ami nem belőlem indul. A postát, a betegséget stb. A betegség is „köz”. Belőlem nem indulna! Csak fohászkodhatom. Nyilvánvaló, itt-és-most időben csak Istennek hihetünk, angyalaiban bízhatunk.

Mert semmiben, senkiben másban!

Lehet, hogy unalmas, felőrlő a magány, a semmire-se-jó kényszerek sivár sora. (Micsoda frázisok.)

De a legérdekesebb, a legcsodásabb (BAROMSÁG), a legakármibb dolgok semennyije sem éri meg, hogy csorba essen a magányon. Magam nem a csorbákat köszörülöm, hanem a köszörűt csorbázom. Közműveznek/tetek.

*

Akkor ez egy köz nap: kéményseprők, társném, lakás... nem élhetem a gépies, sivár, elfunyerált napokat, a hiábavalóságok sorát. A rég lejárt (bármint értek hozzá, értettem hozzá) közmű konstruktivitások dűlnak.

*

S innen végre a legújabb füzet.

Mert a legelevenebben érzéketes, lekerékült dolgok, talán a legszétdarálódottabb is az együttes. (Mí az?)

Másolgotok.

Közbevetés, még.

Rémes lenne egy baleset. A vég. Akár egy lábtörés, sípcsont. Ha rádől az íróasztal alatti halom, kemény élek, rostlemezek, keresztrúd. Itt is folyvást: vigyázni.

Vigyázni. Folyton vigyázni. Folyton szempontok.

*

Most már egy és negyed évenként kolosszális céció a nemzetközi pénzpiacokon – a legközségibb akármik! –, itt a kéményseprők, hatóságok... az ember csak ott szabad, írtam fel, ahol képes lemondani érdekeiről, fohászkodik egészségéért etc. Összekeverik a napokat, mi volt megbeszélve stb. Dolgaim meg: elmondhatatlanok. Senkit sem érdekelnek, mindig másról van szó. Még a leggyengébb eredmény a legjobb: valami „formait, hivatalosat” (keservesen bár) le tudunk bonyolítani. Ami a nyavalyának se kéne, de mindegy: „elérnek” minket a közmű szervek stb.

Ezeket a dolgokat meg mintha írta volna (ld. talán: Eső). Sebaj. F – E – T. Forrás, Eső, Tiszatáj: összefüggenek.

Egy utca: vakablakok sora. Aztán ablakok. Lemondtak az építésről, nem tömték be az ablakokat, hogy vakablak legyen mindenütt.

Volt már a két japán legény is (v. kínai, a hallgatással). Magában beszél, ne zavarjon senkit. A másik meg magában hallgat, ugyanazért.

Mik vannak még? Percem sincs! Semmi perced?

*

A hegedű Ingres-je.

Ismerős? Ingres hegedűje, ha jól írom.

*

Végre egyenesbe vagyok, mert nem tartok semerre.

S nem pörgök helyben se.

Nem helyem, ahol vagyok.

Végre egyenesben vagyok, helyemen vagyok.

*

Ma a piacon írtam fel:

„Eljöttem meghalni.”

Elmentem m... de ez már volt itt.

Csak azt nem lehet elégszer írni, milyen gyötrelmes, dühítő, hogy mindig a piac, az elmegyek v. nem megyek, az unt utcák etc. És ezt nem lehet mondani senkinek.

Másokkal csak azt lehet, hogy műveimet (melyek meg vannak csinálva) nem olvassák, kis vicceimet max. élvezik, és ami nincs megcsinálva, de nem vicc, visszautasítják, ne legyenek pesszimista, akarjak vígan élni etc.

Ez a dolgozat is, ha dolgom volt, legalább megvan. Egy pillanat, mikor ez se nem én (nem „én van”), nem is mások (még nem kezd szólni senkinek).

Szegény Szép Ernő. Még hogy *Néked szól!*

Mégsem adhatjuk alább.

Sokkal több ez, mint az „én van”. A sohase jövője, a sohase beszélés, várva, halott, ma is. A hosszúkás és a késés.

*

De ez nem intézhető el szócsavarásokkal. Ez az egész kérdés. Vagy – nem is kérdés? Megvagyok dolgo(zatom)mal, örülöm kellene> Mivel vagyok meg, ugyanakkor? Kedvetlen vagyok, miért? Ahelyett, hogy örülnék.

Hanem hát én van, hogy mindig örülök, igenis, és van, hogy soha. Vagy nem is, egyik se. Bár soha.

Csak mind a közmű s beterjesztett számlasokasága örök. Nem késő.

*

„Az igazán érdemleges dolgok talán a jövők és nem jövők, a mindig és a soha közt vannak. Sajnos, a bajok általában közmű-jegyben járnak, holott az örömek se merülnek ki a magánosságban. Nem gyönyörködhetem a mindenfélékkel telepakolódott fürdőszobai mosdó otthonos látványában, tehát hogy mégse kórház, súlyfelesleget szív még visel, valamint például hogy a fogyás vágyva-vágya nem okvetlenül az elfogyás alantja; ellenben az utcák unalma, a már-nem-vágyom végtelen, sorolt listája sem kudarca semminek. Egy végül akár már nagyján egyedül is játszott, taglalt és latolt házi kártyabajnokság, madarakkal s medvékkel, ellensúly lehet, mint Kosztolányinál az egyszerű léleknek a szabadságos motorcsónak a Dunán; és persze, hogy többször meg kellene állni, csodálni, a parkot akár itt szemközt, ahogy minden nap figyelmetlen látjuk, csak hát, csak hát. Ily egyszerűek vagyunk minden bonyodalomunkkal is – is –, igen, mi magunk.” (Idézet)

*

Megvádolhatom magam: na tessék (íme), bölcselektem, gorombultam, áldoztam a pillanatnak, miközben a legalább „elhegedült örökvalót” fogtam, lábát (a hegedű lábát!) stb. Mit akarhattam ezzel mind, kérdem utólag. Szerencsére szakmai válasz adódik, ahogy Szegedre is „szakmai szeretettel” küldöm ezt, küldeném. Ahogy minap a csarnokok egyikének környékén jártam, többek (ha igaz) aránylagos tetszésére a következőket meséltem. (Nem gondolván rá, milyen sok fenntartással kezelem – egyébként kiváló – íróársam örökké szellemes, keleties bölcselmi vénáját. Szépen megmondtam.)

A kérdéses mondat ez volt (egyelőre ez): „A kapcsolatokban az a fárasztó, hogy mindig kell valaki másik, akivel semmi közünk egymáshoz.” Oscar Wilde iránti (jelzett?) halhatatlan tiszteletem kifejezője az álkörülményeskedő-enyhítő „fárasztó” szó itt.

Elmeséltem ezt többeknek, aztán császkáltam tovább. Elkedvetlenedtem. (Így adódott, mellékvágányon, ez: „Nem elég, hogy az ember depressziós, de ezt sok minden még okozza is.” Kis hibája ennek, hogy „az ember” lehet eleve depressziós.

Rám tört a faraghatnék. Mikor itthon elmeséltem találmányom, már így alakult: „A kapcsolatban az a fárasztó, hogy a feléhez mindig semmi közünk.” Ez tökéletesebb... érdektelenebb... ez sem kifogásolhatatlan. Hát így megy ez. Semmi se a legjobb, a legnagyobb. Sok kellemetlenség érte a külvilágból gyors egymásutánban, így lettem ingerült, s nem törekedtem teljességre, de felírtam sebtén: „A legnagyobb, és én? És van, hogy azt akarom: a legnagyobb módon hagyjanak engem békén.” Isten nem hagy azonban, ma is megmentett egy villamostól, melynek vezetője nem csöngetett rám, a lapos járda szélén háttal álldogálóra, de talán ha csönget, a szerelvénny *alá riadok*. Ld. a clochard, akit túlközléssel etc. riasztanak el jóakarói.

DOBOZI ESZTER

Széljegyzetek Herta Müller regényéhez

*facipők keserve itt is, ott is
féregcsődület a nyílt sebekben
az Appell, a számbavételek
a kényszerek nyomorában*

*féregcsődület a nyílt sebekben
a nyomor kényszereiben
Kelet Nyugattal összeég,
az Appell, a számbavételek*

*Pantun-lánc**

I.

*s látom őt, a hernyóselyem
ruhácska száll, és vele száll,
mit szór a nyár a tér felett,
bojtjaiból kél lepke – láng;*

*ruhácska száll, és vele száll
ezernyi mag pihéivel,
bojtjaiból kél lepke – láng
a fehér tűz igéiben;*

* A pantun maláj versforma. A pantun-lánc ennek az angol, német, francia költészetben elterjedt válfaja. Nálunk Arany János Bor vitéze példa rá.

ezernyi mag pihéivel:
belül kavargó ősvilág,
a fehér tűz igéiben
ahány élet, mind itt zihál...

II.

az alkony kit ideejtett,
fönti vizekbe mártózik
szüntelen, mint a selejtet,
elhessenti éj hollóit;

fönti vizekbe mártózik
elmerengve más ég holdján,
elhessenti éj hollóit,
míg fénytőr szúr át egy ostyát;

elmerengve más ég holdján
a gyerekszem ma is éber,
s míg fénytőr szúr át egy ostyát,
néz: világ lelence kémlel...

BÁGER GUSZTÁV

Óda

1.

nyugati nyers szél
te láthatatlan
fák ágait tornásztatod
cserfes leveleknek suttogsz titkokat
holt tájakba életet lehelsz
erdőket fészülsz át egy fűszál miatt
szénakazlat borzolsz szerelmesen
alkotmányok sorai közé firkálsz
gomblyukon átbújsz
távolságokkal gurigázol
míg friss illatot lehelsz a városokra
s a látható dolgok szőttesét
szüntelen lobogtatod

lényeged mozgás tested levegő
illanó éltető és remegő
mennyi sodródó áram és huzat
molekulák írják meg sorsukat
nem áll utadba sorompó se korlát
falak résein rácsokon osonsz át
ki tudja ki vagy száz alakban
hisz még medred is láthatatlan

új dimenziót adsz és példát
a nem létező határt íme lépd át

*

minden pillanatban más az égbolt
bár látszólag mozdulatlan

dunyhát gomolyogtat
tollakból báláz föl dombokat

zsiráf nyaka hosszan hosszan
kondenzcsíknyi mérőszalag

margón belül málhás hajók
a kunsági horizonton

kosárrá font tenyerekben
melengető fénytojás: a Nap
varázsol körénk szárnyakat

*

egészen közel az esőfelhő
felerősíti a hangokat
távoli vonat robajlik el
a harmadik kert zsivaja
házunkig rohan

sarkon túl egy tüdő liheg
gazdája egyre türelmetlenebb
szomszéd kapdossa száradó ruháit
bukdácsolva jut el a nagyszobáig

tán álmainkból gomolyít
felhőket a Hold
s burkolt érzelem mi sejtjeink itatja

vetésre lehull magasból az ég
nők szájívén pattog szikrája
élesít-éltet gömbölyű magot
a látható dolgok szóttetését
szüntelen lobogtatod

*

majd formát öltenek
az összegereblyézett cseppek
folyók szelnek át dombokat
ahogy a Teremtő akarja
átírja a tájat

ide csonka kúp kerül
oda völgy és vájat
új s új formában áramlik
a boldog tartalom
ezekről suttog tündér és habléány
s ki érti szavuk annak nem talány
a vizek teremtésének ihlete
sem a hurrikánba oltott program
hogy kő kövön nem marad
és neveti a biztosnak hitt
süket hatalmakat

2.

az özön a világ ringó üvegvára
belőle minden esőcsepp és pára
mennyi nyüzsgés mégis mozdulatlan
az okos élet oktalan halakban
ég öble kirakva gyönggyel köszörűvel
csillagrajok úsznak dacolva az űrrel

*

egy madár mindig több mint egy test
röptével elbeszéléseket szerkeszt
hisz nemcsak begy és tollazat és csőrök
egyéni sorsok utódok elődök

nemcsak szárnyak: éneklő formák
hangjaikkal a szférát telefonják
a teremtés műgondja játszi akarat
látjuk szabadságunk: gyűrűzött madarat

*

mily magasztos tény egy egérke
széttartó szürke villanások
remegő orrcimpák torpanások
bélyeggyűjtő szenvedély

medve nem kotlik tojáson
kölykeit lassacskán szaporítja
vattaszőrű kis vasgyúrók
fegyverré edzik mancsaik

*minden állatban emberi vonások
mikroközösségek nyájak és kondák
megszülik egymást vagy halálra sebzik*

*s míg a világhálón gének viszik az ősi postát
a modern világ domesztikál háziasít:
marhapörkölt sertésflekken pulykafasírt*

*

*utazzon és lásson vezessen naplót
fizessen nyughatatlansággal a vágyért
fényesedjék az Örök Csillag neki
ki a Mindenség titkait keresi*

*csak bírja erővel és idővel a lélek
hisz egyedül nem vinné semmire
kinek maradék bizonyosága
elvesztett hite*

3.

*ezüst fenyőfadís
és tűzpiros tojás
egyetlen állandónk
a folyton-változás*

*itt leteszik a holmit
ott fölveszik a cuccot
ma angol a ruha
holnap kínai*

*gomblyukon átbújsz
távolságokkal gurigázol
gördül az árral
alakul a vágy*

*

*a trendi fodrász turkálót gazdagít
az ügyvéd vádiratot és Andersent lapoz
alkotmányok sorai közé firkálsz
a mérnök tervez és szeretkezik*

az autószerelő bevizsgál és hamisít
a novellista iszik és imádkozik
ki tudja ki vagy száz alakban
a tanár oktat és felejt

az orvos életre hív és disznót öl
a kutató rendszerez és tévelyeg
a lelkész lelket ment és adatot
a bankár megtakarít és kaszinóba jár

mennyi sodródó áram és huzat
a prostituáltak nemzetközi piaca
globális árok

*

perzsa minták ösvényein
jelek kanyarognak
a kikapcsolt idő
örök jelen
bármely pontján a világnak
online barátokra lelsz

míg szabadon
járod a dzsungelt
kedvenc foglya vagy

nincs kód mi örök
csak a kispárnák
mik óvoda óta
veled alszanak
s a szívedben ketyegő
bibliai óra

(ez sem érték már
csak nyűtt szavak)

*

sílec orrán forog a Nap
labda táncol gypszyőnyegen
víz taraján asztalon

*korláton lengésed
gyűrűk közt forgásod
ugrásod futásod
gerelyt hajításod
föld nehezevel vív csatát*

*nyugati nyers szél táncolj
ahogy Isten hívja táncba
Önmagát*

4.

*fák ágait tornásztatod
cserfes leveleknek suttogsz titkokat
holt tájakba életet lehelsz
erdőket fésülsz át egy fűszál miatt
szénakazlat borzolsz szerelmesen
alkotmányok sorai közé firkálsz
gomblyukon átbújsz
távolságokkal gurigázol
perzsa minták ösvényein
jelek kanyarognak
új s új formában áramlik
a boldog tartalom
nemcsak szárnyak: éneklő formák
nem áll utadba sorompó se korlát
lényeged mozgás tested levegő
illanó éltető és remegő
ki tudja ki vagy száz alakban
nyugati nyers szél te láthatatlan*

5.

(Mellékdal)

*(ment-e a tévé által elébb az ember?
meddig csorog arcán az üres árok?)*

*egyetlen golyóstoll egyetlen sugallat
mosolyra fakaszthatná a világot)*

TARNAI LÁSZLÓ

Nyugalmat áraszt

65 ÉVES LENNE PETRI CSATHÓ FERENC

A lepusztult de a jöttmenteknek
előkelő Vörös Rókában láttam utoljára
Rike alias Petri Csathó Ferenc barátomat
Azzal kezdtem hogy hozok neki korsó sört
de rázta a fejét mert utálja
ha izzadságszagú az inge
ezért nagyfröccsöt kért felesel
s vidáman beszélgettünk a semmiről
Miután a harmadik fröccsöt és felest
elé tettem megitta megint rágyújtott
aztán mosollyal a szája szélén közölte
hogy hazamegy ebédelni
mert korog a gyomra tehát éhes
hiszen harmadnapja nem evett
se sokat se keveset
A csehó örökké nyitott ajtajánál
biccentéssel búcsúztunk mentünk erre-arra
és útközben földéiztem
az együtt töltött gyötrelmesszép időket

Kora délutánonként tapostam
a Kárász utca 6. szám alatti ház
lépcsőit majd a második emelet
függőfolyosója végére érve
benyitottam a másfél szobás lakásba
Rike a fotelba süppedve írt
amit cigitől rekedtes hangjával
halkan talán csak magának olvasott
A zsebemből előhúзва a papirost
nekiláttam a ceruzás soroknak

*s miután elhallgattam megjegyezte
hogy szép sőt mi több jó a vers
ami azért volt meglepő
mert mások írásait nem dicsérte*

*Lementünk a Kárász és a Kölcsey utca
sarkán levő magányos farkasok presszójába
ahol Rike édesanyja tálcán hozta-vitte
a részeg és szomjas poharakat
Gizi néni amikor meglátott bennünket
a pultra rakott két felest
Délutáni elmetornákkal frissültek a hónapok
aztán ezerkilencszázhatvanegy őszén
a Sajtóház harmadik emeletén levő
Tiszatáj redakciójában
a rovatvezető Lódi Feri bátyánk
elénk tette az októberi szám
kefelevonatát amelyből kiderült
hogy a folyóiratba szerkesztette
Petri Ferenc és Tarnai László
másodikos gimisták egy-egy versét
Nagy vehemenciával értünk a Tisza-partra
ahol meg se nyikkantunk
ugyanis a szavakat fölösleges fecsérelni*

*A nyolcvanas évek elején
a Szent István térhez közeli
Vidra utcában találkoztam Rikével
Mutatta az egyik ház tető alatti részét
ahova mókusszobrocskák költöztek
s birodalmukból nézik a lenti káoszt
Milyen kedves szívbe markoló állatkák
akik életben is szeretetre méltóak
s ékesítik a természet kincsét
De egyre többen mit sem törődnek a csodával
mert a kincs kiveszett belőlük
s helyébe költözött a szitok és gyűlölet*

*Hej Rike odaátról ideátról figyeljük
hogy ennek annak amannak a helyére
a nincs a nincs a nincs telepedett
Helyén maradt a régi és az új híd
amely gyakran sétáltat
s nyugalmat áraszt a Tisza tekintete
akár a liget zöldje az árnyat adó lomb
Utam a Vörös Rókához vezetett
s megdöbbenve láttam
hogy klubot és kávézót varázsoltak belőle
ahol a korsó kiürül mint a zseb
Hej Rike nincs tragédia addig
amíg a nagyállomás kocsmájában
negyvenötért adnak egy deci rizlinget
Hívjunk magunkhoz egy-egy teli kancsót
mert nyugalmat áraszt*

NYERGES ANDRÁS

A barátságszédelgő

(RÉSZLET AZ AZONOS CÍMŰ REGÉNYBŐL)

Aznap, amikor Kaskötő Lacit elültették mellőlem, a kicsöngetésig még tartottam magam, de hazafelé már végigbőgtem az utat. Laci a túloldali járdán ment, egyedül, de tudtam, eszembe se juthat átmenni hozzá és megpróbálni beszélgetni, mert abból csak még nagyobb baj lenne. Amikor a sarkon szétváltak az útjaink, ő elfordult balra, én mentem jobbra, és csak arra tudtam gondolni, hogy évek óta mindig együtt jöttünk haza, mindent megbeszéltünk, és abban is megállapodtunk, hogy ebéd után, amilyen hamar csak lehet, folytatjuk, vagy náluk, vagy nálunk, aszerint, melyik lakásban látszik lenni nagyobb békesség. Ennek vége, és már nem is lesz így többé soha, ez dörömbölt a fejemben és a sírást otthon se tudtam abbahagyni, sírtam egész délután, sőt még este is. Valami baja lehet a gyereknek, nagyanyám ezzel fogadta a szüleimet, se nem iszik, se nem eszik, csak ordítva bóg, már csurom víz a díszpárna. Kérdezgettek, hogy mégis, mi történt, de ha egyáltalán abba tudtam hagyni a sírást, csak mondattöredékek buktak ki a számon, a Lacit, a Lacitól el, szétültettek minket. Anyám volt a kíváncsibb, milyen Laciról beszélsz, de a kérdés még zokogás közben is sértett, hát milyenről, a legjobb barátomról. Szóval a Kaskötőről, szögezte le, mintha már az is eredmény lenne, hogy ez a rejtély megoldódott, apámnak ő magyarázta el, tudod, az, akivel óvoda óta barátok, mégsem hiszem, hogy a gyereknek egyedül ez lenne a baja, a homloka is forró, talán bujkál benne valami, hívjuk ki a körzetit. Apámnak az ötlettől eltorzult az arca, Afffriccset minek, kérdezte megvetően, annak aztán semmi értelme, de anyám a nagy riadalmában képes volt azzal érvelni, hogy Fritsch doktort most már Zsigraynak hívják, mire apám bosszankodva legyintett, mert attól már rendesebb is? Felőlem kihívhatod, de én addig átmegyek a Zubiékhoz, mert ha meglátom a sunyi rókapofáját, nem állok jól magamért.

A doktornak a háború után pár évig a színét se láttuk, aztán felbukkant megint, s amilyen a sors, újból ő lett az, akihez baj esetén fordulhattunk, csak most nem háziorvosnak, hanem körzetinek hívták. A szüleim megtehették, meg is tették, hogy kerülik őt, hiszen a munkahelyükön volt üzemi orvos, de hozzám nem lehetett mást hívni. Szerintem meg fogja emberelni magát, mondta anyám, az nem létezik, hogy ne emlékezzék rá, mit művelt a gyerekkel, ajánlom is, hogy eszébe jusson, volt apám válasza. Fritsch engem negyvennégy nyarán látott elő-

ször, amikor négy és fél éves voltam, és napok óta nem ettem, a lázam meg csak ment egyre följebb és följebb. Mivel fizetni kellett a vizitért, anyám előbb felhívta apámat az Emergé raktárában, és bejelentette, hogy már negyvenegy fokos a lázam, apám meg azt mondta, a gyereken nem spórolunk, hívd a Fricccset, s akkor kezdte három ef-fel mondani a doktor nevét. Fritsch csalódottan és fitymálva nézett körül nálunk, és pofákat vágott, mikor a nyelvem lenyomásához kért kánálról megállapította, hogy nem ezüst, de mégcsak nem is alpakka, megkopogtatta a hátamat, ebből állt a vizsgálat, s annyit mondott, priznic, sok folyadék, holnap megint eljövök, kedves Nyergesék, nem kell mindentől pánikba esni. Nem mindentől, mentegetődzött anyám, de félünk, hogy a magas láz a gyerek szívére megy. Fritsch felhúzta az orrát, a diagnózist talán bízzák rám, de ha szeretné, asszonyom, hogy valami drága gyógyszert írjak fel, csak szóljon, én a maguk helyzetére akartam tekintettel lenni. Másnap apám is otthon maradt, hogy ő beszéljen vele, doktor úr, a fiam egyre betegebb, nem kéne alaposabban megvizsgálni? Anyám is összeszedte a bátorságát, egy konzílium talán nem ártana, szólhatnánk a Charitéből Győri doktornak. Fritsch sértődötten bekattintotta a táskáját és felállt, egy Nyerges Andriskának tán még én is jó leszek, s azzal elment. Apám később ölben vitt át a Charitéba, ahol az ügyeletes első kérdése az volt, tudják-e, hogy az utolsó pillanatban jöttek, mert ha tovább várnak, a gyerek nem éri meg a holnapot.

Affriccs külsőre ugyanolyan volt, mint nyolc évvel ezelőtt, nem látszott rajta az izgalom legcsekélyebb jele sem, pedig azóta nem járt nálunk, hogy azt a *tán még én is jó lesz*eket kiejtette a száján, s az futott át az agyamon, lehetséges-e, hogy nem emlékszik rá, vagy – ez tűnt ki a viselkedéséből – ő érzi úgy, hogy túltette magát a régi sérelmén, és nekünk van okunk hálásnak lenni. A homlokomra tette a kezét, egy kis idegláz, mondta anyámnak, kapjon pár szem sevenalettát, de kamillatea is megteszi, alszik egyet és holnap már mehet iskolába. Lehajolt hozzám, erősen két ujjá közé csippentette az arcbőrömet, sajnálom, fiatalember, súgta, ha lógni akarsz, jobbat kell kitalálnod.

Ezek után magától értetődő volt, hogy pár napig otthon maradjak. A folyamatos sírhatnékom ugyan elmúlt, de ha csak eszembe jutott is, hogyan néznének rám az osztálytársaim, máris vad szégyenérzet fogott el, amitől előntött a verejték, és szinte láttam, amint megmutogatnak egymásnak, ez az, aki mellől elkéredzkedett még a legjobb barátja is. Fogalmam sem volt, mivel védekezhethnék ez ellen, hiszen tanári önkényre már csak azért se foghattam a szétültetést, mert az órát követő szünetben elterjedt, hogy miért kellett eltűnnöm a padból: Förster Lucsi akart együtt ülni Kaskötő Lacival, és mivel Försterne a szülői munkaközösség elnöke, olyasmit, amiért ő jár közben, osztályfőnökünk, a bagolyképű Páva Borbála nem tagadhat meg. Ez még nem is lett volna akkora szégyen, és főleg nem az én szégyenem, és nyilván akadtak volna, akik engem sajnálnak, hiszen köztudomású volt, hogy Försternek, aki tavaly érkezett az osztályunkba negyven-

kettediknek, a háború előtt gimnáziumi igazgató volt az apja, és most is tanít, de egy másik általánosban, ezért ők bármit el tudnak intézni, mert az összes tanár egy brancs, mit számít ehhez képest, hogy én hat éve ülök abban a padban. Annak idején eltartott egy ideig, míg rájöttem, hogy mitől ellenszenves Lucsi már első pillantásra: valamilyen módon a házi orvosunkra, Affriccsre hasonlított, ő is magas volt, vékony, gesztenyeszín hajú, hideg kék szemű, és a modora lekezelő, mintha valaki eleve eldöntötte volna, hogy hozzá képest mi alsóbbrendűek vagyunk. Amikor többször is hallottam a különböző tárgyakból felelni, rájöttem, hogy mindig csak azt darálja, ami a tankönyvben van, igaz viszont, hogy azt szó szerint. Meg is kapta rá az ötösét, akár matematikáról, akár irodalomról volt szó, de sosem derült ki, hogy azt, amiről szó van, utálja-e vagy szereti. Véleménye épp úgy nem volt, ahogy verítéke sem, tornaóra után sem volt soha izzadt, és a tanítási nap végén a keze sem volt tintás, ahogy a fülete sem számárfüles. Mindig úgy festett, mintha skatulyából húzták volna ki, s amikor mérgemben azt a gúnynevet adtam neki, hogy Arisztid, én tettem magam nevetségessé, noha az osztályban azt rebesgették, hogy Försterék nemesek, talán bárók, csak ezt most titkolniuk kell, de én meg az „r” betűt nem tudtam kimondani és a gúnynev az én számból Ajisztidnek hangzott.

A következő szünetben Kaskötő Laci teli szájjal világgá kiabálta, hogy ő volt az, aki nem akart többé mellettem ülni, és valósággal kérkedett is vele, hogy neki már nem én vagyok, hanem a Förtster a legjobb barátja, mintha ezzel följebb lépett volna valami titkos ranglétrán. Azt is kiabálta, hogy boldog, amiért végre megszabadul a Nyergestől, aki egy pióca, és szinte mentegetődzött, hogy eddig velem egy padban ült, úgy állította be, mintha csak megsajnálta volna annak idején, de ebből elég, csak hát sokáig sehogysem bírt levakarni magáról, pedig amit ki kellett állnia nap mint nap, az nem volt semmi, fel kell jönnie hozzám, vagy én mentem fel hozzájuk, és ez unalmas volt, mert a Nyergesnek csak olcsó vacakjai vannak, a vonatát például kézzel kell tologatni, és mindig olyat kell játszani, amit mi magunk találunk ki, mert az ingyen van, bezzeg a Försternek német gyártmányú villanyvonata van, és Capitaltyja, amit betiltottak. De annál izgalmasabb, és náluk hollandi kakaót adnak uzsonnára, meg szalámis vajás kenyeret.

Lacit nem zavarta, hogy hallom, amit mond, pedig a szeme sarkából láthatta, hogy ott állok a közelben, és emlékeztetett rá, hogy mit meséltem neki Försteréről, akik engem előbb hívtak meg, mint őt, előttem csak Miklas járt náluk, az osztály egyetlen kitűnő rendűje, utána következtek a jelesek, utánuk meg a jó rendűek, de úgy látszik, senki sem akart Lucsi legjobb barátja lenni, jöhettek hát azok, akiknek közepes az átlaguk. Hogyhogy ezt Laci nem érzi megalázónak? Nem is értettem, miért nem számít neki. amit a Lucsinál töltött délutánról meséltem, s arra gondoltam, ha nekem azt mesélik, hogy a legjobb barátomat valahol megfenyegették, megalázták és megbántották, én oda biztosan a lábam se teszem be többé, Laci – ez most derül ki –, úgy fogta fel, hogy belőlem a sárga

irigység beszél, ő bezzeg boldogan járna fel játszani Försterékhez, enné az uzsonnájukat, csodálná azt, amiről tőlem hallott, a hatalmas lakást a fehér szárnyas ajtókkal, Lucsi különszobáját, a levendulaillatú mamáját, a mahagóni könyvszekrény üvege mögött a drága sorozatokat, egyébként ez volt az a dolog, amit én is irigyeltem, mert megvolt nekik a százkötetes centenáriumi Jóкаи, a sötétbordó kötésű az arany cirádákkal, de megálltam, hogy ne kérjek kölcsön egyet se, és milyen jól tettem, mert most cserébe a Jókaiért úgy kezelnének, mint a szolgájukat, arra is büszke voltam, hogy a kakaójukat sem ittam meg, bárhogy birizgálta az orromat a mesés illat. Jobb lett volna oda se mennem, ez rögtön eszembe jutott, amikor az előszobában le kellett vetnem a cipőmet, és izgulhattam, nem lukadt-e ki nap közben a százszor megstoppolt harisnyám, de akkor már késő volt, a karmaik közé kerültem, s akkor lett végképp elegendő, amikor Lucsi elővette a villanyvonatát azzal a csatakiáltással, hogy te illet még úgyse láttál. Amikor észrevettem az oldalán a feliratot, úgy mondtam ki, ahogy le volt írva, a *made*-t e-vel, és a *germany*-t ny-nyel. Lucsi hosszan, kitartóan röhögött ezen, ismételte a *germany*-t, és azt mondta, ezt az anyjának is hallania kell, elindult valamerre a lakásban, én meg egy darabig mentem utána, de aztán a sok ajtótól elbizonytalanodtam, nem tudtam, melyiken mehettem be, s ahogy álldogáltam az előszobában, nem lehetett nem hallanom, hogyan méltatlankodik, kár volt ezt idehívni, igazán, hadd rúgjam ki, nem akarok egy tahóval barátkozni. Legszívesebben visszaordítottam volna, hogy én se ővele, de csak ezután jött a java, mert amivel az anyja csitíttatta, attól még gyűlöletesebbé váltak számomra mindketten, ne használj ilyen durva szavakat, nem tahó, a szülei nyilván valami gyorstalpalón szereztek a diplomájukat, ha egyáltalán van nekik olyan, ne a mi mércénkkel mérd őket. Elég, ha ez a fiú jóindulatú veled és fölnezz rád, menj vissza hozzá, legyél türelmes vele, mindjárt jövök én is, hozom az uzsonnát.

Elegendő lett Försterékből, elindultam arra, amerre az előszobát sejtettem, és elkezdtem visszahúzni a cipőmet, de Lucsi nesztelenül mögöttem termett, egyszer csak elkapta a karomat, és hátracsavarta, mit képzelsz, nem mész sehová, mindjárt kapod az uzsonnát. Tőletek nem kell semmi, kiabáltam és megpróbáltam kiszabadulni a markából, de sokkal erősebb volt nálam, térdelésre kényszerített, akkor mész haza, amikor Lucsi bácsi megengedi, érted, kis tahó? Te rohaddék, kiabáltam kínomban, erre még egyet csavart a karomon, mi folyik itt, hallottam a következő pillanatban, és Försterné kezében finom csörömpölésbe kezdtek a tálcára rakott csészék, a kakaó illata pedig betöltötte az előszobát, Lucsika, engeddd el az osztálytársadat, te pedig, kisfiam, még sosem hallottál róla, hogy vendégségben mi illik és mi nem? Ugyan, már, anya, szólt közbe Lucsi, tahó szülőktől csak tahóságot tanulhatott, Meglendítettem a lábamat, hogy bokán rúgjam de mintha megérezte volna, hogy mire készülök, újból elkapta a karomat és odébb penderített, az anyja pedig csak állt és sopánkodva korholt mindkettőnket, jaj, mit műveltek, gyerekek, nektek, jobb családból való fiúknak össze kéne tartano-

tok! Hörgésszerű hang tört fel a torkomból, tartson össze a Lucsival a halál. Nahát, ez csúnya volt, nagyon csúnya, mondta Försterné, aztán nyelt egyet, és így folytatta, őrsvezető létedre rossz példát mutatsz, éppen neked nem illene illet mondanod. És a Lucsi mondhatja, hogy ruszki szar? Csend lett, Lucsi csak hápogott, az anyja pedig levegő után kapkodott, aztán sikítva a fiának támadt, miket beszélsz az iskolában, te kis hülye, hogy mondhattál illet, tönkre akarsz tenni minket? Lucsi a vállát vonogatta és rám sziszegett, na, ezt még megbánod, Nyer ges, nagyon megbánod, az anyja azonban valóságos pánikba esett, fogd be a szádat, már elég bajt csináltál, s hirtelen gondolkodóba esve nyájasan hozzám fordult, mondd csak, ezt elmondtad már valakinek, az osztályfőnököknek, vagy Bányainé tanárnőnek, kinek? Senkinek, vágtam rá, én nem vagyok spicli, de hát hallottam. És a Kaskötő Laci is hallotta, és ha a Lucsinak a ruszki a szar, hát nekem meg az ő náci vonata a szar, tessék tudomásul venni! Försterné arcán megkönnyebbült mosoly terült szét, köszönöm neked, tudtam én, hogy rendes gyerek vagy, Lucsika örülhet, ha ilyen barátja lesz, de amíg mi itt ácsorgunk, kihűl a kakaó, lelappad a tejszínhab, gyertek uzsonnázni. Nekem innen nem kell semmi, tessék hagyni, hogy hazamenjek, s az ajtót a következő pillanatban be is vágtam magam után, csak úgy zengett tőle a lépcsőház, Lucsi kiugrott és utánam ordított, dögölj meg, hülye tahó, egyszer úgyis elkaplak, úgyis szétverem a pofádát! Amikor elmeséltem Lacinak, hogy mi történt velem Försteréknél, és próbáltam úgy tenni, mintha végül én maradtam volna felül, ő csak somolygott, és olyankat mondott, hogy akármilyen is Lucsi, a kakaójukról mindenki azt mondja, hogy az fantasztikus, Most, utólag tűnik csak fel, hogy nem állt se mellém, se Lucsi mellé, csak faggatott a lakásról, a játékokról, Försternéről, és amikor azt is elmondtam, hogy Lucsi mennyire erős, akkor szólt csak közbe, na, azért őt én el tudnám intézni. Akkor magától értetődőnek tartottam, hogy ez nem jelenthet mást, mint kiállást mellettem, ha Förster újra bántani akarna, majd vele gyűlik meg a baja. Most kezdem gyanítani, hogy már ezt sem úgy értette. Nem érte be azzal sem, hogy kirakatott a közös padunkból, úgy beszél a barátságunkról a többieknek, mintha azt akarná elérni, hogy soha többé ne is kelljen meghallgatnia, és ne tehessek fel neki kérdéseket, hiszen a dumálás az én erősségem, nem az övé. Rendben van, gondolom, de akkor ő se hazudozzon rólam és a szüleimről. Az sem tisztességes dolog, hogy fel akar hergelni, ugorjak csak neki, ő pedig, mivel sokkal erősebb, majd lecsap, mint a taxiórát. Még az ereje is a barátságunkra emlékeztet, tavaly együtt jártuk be a fél várost, hogy szerezzünk neki súlyzót az otthoni gyakorláshoz, évek óta azért rakta félre az összes zsebpénzét, hogy súlyzót vehessen, de minden sportszerboltban azzal rázták le, hogy magánszemély részére nincs árusítás, mire én találtam ki, hogy akkor kérjen igazolást Tormától, a tornatanárunktól, hogy az iskolai sportkör részére kell vásárolnia. A papírral elkísértem a Nagysándor József utcai áruházba, ahol a pecsét megtette a magáét, s attól fogva Laci nem győzött dicsérni az ötletemért. A bicepsze már vastagabb

volt, mint az én combom, eszembe se juthatott, hogy vele verekedjek, de nem az tartott vissza, hogy mekkorákat kapnék, ha megütném, bár az is megfordult a fejemben, hogy annál, amiket rólam mondott, az is jobb lenne, ha péppé verne, hanem az esztelen remény, hogy talán még sincs veszve minden. Ha viszont megüt, akkor nincs tovább, akkor nincs többé Kaskötő nevű barátom.

Motoszkált bennem az eddigieknél is szörnyűbb gyanú, hogy a barátságunkról talán eddig is csak képzeltem, hogy van. Amit a keserűség felszínre hozott, azt rémületemben gyorsan visszanyomtam a mélybe, mert még mindig jobbnak tűnt arra gondolni, hogy Laci mostanáig valóban a legjobb barátom volt, és csak nemrég romlott el valami, tegnap vagy éppenséggel ma, s ezzel nincs más dolgom, mint megérteni, azaz rájönni, hogy mit követtem el, mert nyilván én követtem el valamit, tudtomon kívül, mint belátni, hogy mindvégig tévhitben éltem. Talán az volna a megoldás, hogy én próbáljam, amit elkövettem, jóvá tenni, tudtára kéne adnom, hogy szánom-bánom, bár fogalmam sincs, mit szánok-bánok, mégis kész vagyok rá, csak engedje, hogy bebizonyítsam, igenis én vagyok a legjobb barátja. Elviselni csak azt nem tudom, hogy a világot kelljen igazságtalannak éreznem, és mindenki más rendjén valónak találja, ha Laci szabadulni akar tőlem. Úgy éreztem, ezzel gondolatban elmentem a méltányosság legvégső határáig, mert valójában nem követtem el semmit Laci ellen, viszont amit ő mondott, abból egy szó sem igaz, vagy nem úgy, ahogy ő mondta. Kínban is voltam emiatt, mert világos lett számomra, hogy ezt itt az iskolaudvaron senkinek sem tudom jól elmagyarázni, és szégyellném is, hogy magyarázkodnom kell,

Lacival más a helyzet, tőle mindenáron meg kell tudnom, minek mi az oka, mi miért volt, csak hogy mit tegyek, ha éppen ő nem áll szóba velem? Vajon miért tesz úgy, mintha semmit sem tudna olyan dolgokról, amiknek nagyon is jól ismeri az okát, ahogy én is tisztában vagyok az ő életkörülményeikkel, mégse állok neki az osztályban azt terjesztetni, hogy a Kaskötőéknél nincs hol játszani, hiszen eleget voltam náluk, tudom jól, hogy az egyik szobájukban van a szabóműhely, a hall pedig, ahol a tükrök vannak meg a próbababák, arra kell, hogy a kuncsaftoknak legyen hol várniuk. A másik szoba a háló, ott sincs hely ilyesmihez, van viszont egy nagy erkélyük, azon lehet játszani, mármint addig, ameddig a nagyanyja haza nem ér a múzeumból, ahol teremőr, mert ha meglát minket odakint, elkezd szörnyülködni, leszakad a korlát kész a szerencsétlenség, azonnal gyertek be onnét! Ocsmány dolog volna emiatt azt kiabálni, hogy sose szerettem náluk lenni, hiszen ha nincs az az erkély és az erkélyablaknak nincs kitámasztható spalettája, tankunk se lett volna, amivel Berlinig robogjunk, hogy felszabadítsuk. Felzaklatva, tehetetlenségem tudatában szinte csak gépiesen bóklásztam vissza csöngetéskor a tanterembe, ledobtam magam az új helyemre, amit utáltam, mert szűknek éreztem az új padot, és sóvárogva néztem a régit, de annak, amit a tanár magyarázott, a fele se hatolt el az agyamig. Magamban egyvégtében Lacival folytattam néma és indulatos párbeszédet, s közben megszűnt számomra

a külvilág, mindenáron meg akartam értetni magam vele, hogyhogy nem érzed, mennyire igazságtalan vagy, te nagyon is tudod, hogy miért nincsenek drága játékaim, eddig azt hittem, előtted ezt nem kell szégyellnem, sőt, ha valaki, te érted meg igazán, hiszen mostanában nektek is rosszul megy, magad mesélted, hogy az irigyelt legód meg az ólomkatonáid abból az időből valók, amikor még jobban álltatok, és azért mesélted el, hogy éreztesd velem, ebben sincs köztünk különbség, csakhogy nekünk régen se volt pénzünk, annyira nem volt, hogy amikor még létezett háziúr, és körbejárt behajtani a lakbért, nálunk hiába csöngetett, kiabált, dörömbölt, mi úgy tettünk, mintha nem lennénk otthon, anyám a szájamra tette a kezét, ugyanis éppen beteg voltam és rázott a köhögés, tartsd vissza, csillagom, kérte suttogva, csak egy kicsit tartsd még vissza, mindjárt elmegy. És amikor ezt elmeséltem, úgy bólogattál, mint aki érti, hogy mit akarok ezzel, és azt is értetted, hogy számomra ez a nap azért boldog emlék mégis, mert a szüleim nem győzték ismételni, hogy én mentettem meg a családot, és mire lettem volna büszke, ha nem erre? Te meg cserében elmesélted, hogy nálatok is vannak gondok, főleg mióta a papád ritkán kap megrendelést, vagyis áll a szabóműhely, de a segédet azért fizetni kell. Néha hallod is, hogy ők ketten apáddal együtt szidják a konfekcióipart, ami tönkreteszi a szabókat. Annyira nincs bevétel, hogy hétszám száraz tésztát meg sárgaborsót esztek, mikor mi van a spájzban, és arról is ugyanazt gondoltuk, hogy nincs undokabb étel a sárgaborsó-főzeléknél, amiben nálatok is vastag rántáscsomók úszkálnak, és a hús szaftja, amivel a nagyanyáink meglocsolják, nem is szaft, csak piros zsír, ami csíokban ottmarad az ember szája körül. Ha ezen akkor olyan jól megegyeztünk, most utólag miért nem jut eszedbe? És a vonatomról se mondtad soha, hogy utálsz vele játszani, és azért utálsz, mert tologatni kell, viszont amikor elmeséltem, hogy a szüleim azon a karácsonyon, mikor ezt tették a fa alá, odakuporodtak mellém a padlóra, és apám az építőköcskáimból állomást épített, anyám pedig behozta a konyhából a legkisebb fakanalát, kinevezte sorompónak, és leeresztette meg fölemelte a mozdony előtt, mintha bakter volna, és bekiabálta az állomások nevét, nem volt vita köztünk, hogy ez volt benne az igazi ajándék, s akkor úgy éreztem, még irigyled is a vonatomat. Mikor hazudtál, Laci, régen vagy most? Alkalom éppen lett volna rá, hogy leszöld a vonatomat, amiért csak fából van, én magam jelentettem ki, hogy szerintem tiszta hülyék, akik ilyenre csinálták, mert ha nem festik pirosra a mozdony orrát és nem kékek, sárgák, zöldek, hanem feketék a vagonok, a vonat olyan lenne, mint az igaziak, amiket az ablakunkból kinézve látunk, ahányszor egy ilyen bepöfög a Nyugati pályaudvarra. A felnőtteknek tudniuk kéne, hogy egy gyerek nem azt szereti, ha gyerekek nézik, arra vágyunk, hogy komolyan vegyenek minket, épp mintha felnőttek volnánk. Erre azt mondtad, hogy szerinted is így van, és nem neveltél ki, mikor megmutattam, hogyan próbáltam segíteni a vonatom tarkaságán: a konyhaasztal fiókjában találtam smirglit, azzal álltam neki ledörzsölni a piros festéket, az zavart a legjobban, és közben észre se vettem, hogy apám haza-

jött és az ajtófélfának támaszkodva nézi a munkálkodásomat, sőt odahívja anyámat is, büszkén suttog neki, mert azt hiszi, nem hallom, mit beszél, nézd, hogy dolgozik a kölök, még a végén örökölte az én szerelési hajlamomat, te Ági, ha ez igaz, én kiugrom a bőrömből! Tisztázni akartam, hogy mit művelek törökülésben a padlón, leszedem a pirosat a mozdonyról, magyaráztam, mert ez így egy kicsit dedós. Apám bólintott, az ötlet jó, mondta, csak fordítva tartod a smirglipapírt, kisbocsom, azért nem akar sikerülni. És minden átmenet nélkül mentegetőzni kezdett, tudom, hogy léteznek pipecebb vonatok is, de nekünk, kisbocsom, csak ilyenre tellett, és még ehhez is a keresztapádnak kellett besegítenie. Anyám riadtan súgta a fejem fölött, jaj, a Félixről ne, de addigra én már megkérdeztem, ő mostanában miért nem jön soha, apám pedig kínban volt, hogy mit válaszoljon erre, vakarta is a koponyáját ott, ahol már kikopott a haj, ezt te még nem értheted, a Félix sváb, és a svábokat elküldték. Anyám dühösen felszisszent, hát kellett ez, most aztán hogy magyarázod el egy hétévesnek, hogy mi történt? Nem kellett elmagyaráznia, engem az egészből csak a sváb szó érdekelt, azt mondtátok, hogy a Félix bácsi zenész, az is, kezdte apám, remek pozanos volt, csak hát a, de a folytatásra már nem voltam kíváncsi, a smirgli fekete oldalával tényleg jobban ment a munka, s apám megkönnyebbülve odébb állt. Téged, Laci, másnap megkérdeztelek, mi az, hogy sváb, a sváb az a fritz, mondtad némi fejtörés után, mire én az utolsó pad felé bökve azt kérdeztem, akkor a Zelenka Frici is sváb? Később jutott eszembe, hogy ez nem stimmel, mert a keresztapámat Félixnek hívták, és Félinek becézték, vagyis mégse lehet fritz. Ennél persze jobban izgatott, hogy mit szólsz a munkám eredményéhez, megmutattam a mozdony összekaristolt orrát, és elszontyolodva közöltem, hogy így se lett igazibb, de neked támadt egy remek ötleted, hogyan tudnánk feketévé változtatni, és nem sajnáltad rá a HB-s Faber-Castell ceruzádat, ami majdnem akkora kincs volt, mint egy Kohinoor, és elkezdted besatírozni a mozdonyt, ami a grafitól nemsokára tényleg olyan lett, mintha a kémény füstje kormozta volna be.

Az a legkevesebb, gondoltam óra közben, hogy választ kapjak a kérdéseimre, és a következő csöngetéskor elindultam a régi padom felé, de Lacinak elég volt ezt a szándékomat megsejtenie, hogy már messziről az öklét mutassa, és rám ordítson, hagyjál békén, Nyerges, ha nem hagysz békén, beverem a pofád! Volt valami a hangjában, amiből úgy éreztem, tényleg képes volna megütni, de ettől az egész csak még felfoghatatlanabb lett, és már nem az sarkallt, hogy változtassak a helyzeten, világos volt, hogy azt már nem lehet, de érteni szerettem volna, hogy mi történik. Igazán ne haragudj rám, jött ki valami nyöszörgésszerű hang a torokból, az sem érdekelt, hogy haragudni nem neki, nekem volna okom. Ha ezen múlik még valami, inkább beismerem, hogy hibás vagyok, csak tudjam meg, hogy miben? Laci, nem akarlak bántani, csak áruld el, mi bajod velem, és amint ezt kimondtam, már tudtam, hogy nevetséges, amit mondok, én, a nyöszöge, ha akarnám, se tudnám bántani őt, a súlyzók királyát, de akkor már késő volt, repült

a fejemhez a magyar irodalom hatodik osztályosok számára, aminek puha fedele volt s így nem az ütése fájt, hanem az, hogy Laci éppen a kedvenc tantárgyam könyvét vágja hozzám, ez bárki más részéről a véletlen műve lett volna, de ő pontosan tudta, hogy az irodalom mennyire fontos nekem, és amíg egy padban ültünk és legjobb barátok voltunk, ez tetszett is neki, ki vette észre a Hunyadi téri piacon azt a nénit, aki a Csengery utca felőli részen könyveket árult a kosarából, ki szúrta ki, hogy hat forintért ad egy Erdély aranykorát, ki szólt nekem, hogy tanítás után egyből menjünk oda, hátha még megvan, és amikor kisült, hogy csak öt forintom van, ki adta kölcsön a hiányzó hatodikot, és ki mesélgette büszkén, a fülem hallatára is, hogy a legjobb barátjának már valóságos Jókai-gyűjteménye van, aminek a tizenegyedik darabját éppen ő segített megszerezni, ki más, mint te, Kaskötő Laci?

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Hommage á P. J.

Emlékszel még?

*Bár, hogy felednéd.
Jegyzetedbe nézel és idézed.
„Csak azt felednéd.”
De nem felejtetted.*

*Ahogy nem felejtetem,
a ráncokat, az ősz rostokat
a fejről. A madarakat sem.
Csőrükben feszület.
Szárnyukon sebek.*

*Hogy felednéd. Marharépát evett.
Jegyzetedbe nézel. Hallgatsz.
Ujjaid közt széles cigaretta.
Van ilyen gondolod.*

*Van ilyen hallgatás.
A madarakban ez még szebb.
A beszéd idegen. Hangjuk felszakított sebek.*

Emlékszel még?

*A könny helyett. A könny helyett üres árok.
Csapatban szállnak alá.
Csőrükben feszület.
Jegyzetedbe nézel és idézed.
„Csak azt felednéd.”*

*De nem felejtetted. A villanydrótok
felgyújtják az egészet. A feszületek*

*lebomlanak. A sebek kinyílnak.
Te hallgatsz és ujjaim közt széles
cigaretta hamvad.*

Emlékszel még?

*Jegyzetbe nézel és idézed.
„Csak azt felednéd”
De a ráncokat, az ősz rostokat
a fejről én hogy feledném?*

Virágok nélkül

*A derékba tört éjszakákat
nem segítik többet melleid
körvonalai. Méhedben lassan
zuhognak tovább nappalok,
hónapok, évek bizonyosságai.
Cserélődsz úgy négyhetente.*

*Hogy ki leszek én benned majd
eldönti a reggel. Felébreds, émyegsz,
nem látod a végét, hogy derekadból
éjszaka mért maradtak az elhalt ígéreteid.*

*Melleid nem anyai körvonalak.
Melleid férfiak vacsorája csak.
Így a derékba tört éjszakákat
virágok nélkül alusszuk át.*

*Méhed maga marad, kinn
lassan zuhogni kezd és
tudni fogjuk mindketten
hol virág lélegzett, fejét virág
nem emeli az esős szélbe már.*

Séta (kilences)

*Felegyenesedsz. Sétálni indulsz.
Átsegítesz egy öreget a zebrán.
Nincs végállomás.*

*A rovarok legalább átváltoznak,
Eszedbe jut, azok legalább nem
felejtik el. A csapostól kérsz
egy pohár vizet. Flörtölni kezd veled.*

*A szitakötőkről beszélsz neki.
Látod, ahogy izzad a poharad.
Nincs végállomás.*

*Túl idős, éppen átváltozik.
Eszedbe jut. Eszedbe jut, de
nem akarod ott hagyni.*

*Egy kőről beszél neked.
Megmutatja. Színes.
Nincs végállomás.
Az első szeretőjétől kapta.*

*Aztán a lakásán találod magad.
Éppen átváltozik, gondolod.
Sokat álmodik. Mindig repül.
Mondja. Mindig szárnya van.*

*A rovarok legalább átváltoznak,
eszedbe jut. Azok legalább nem felejtik
el. Lerántja rólad az inget.
Nincs végállomás.
Én nem adok követ, én nem.*

*Aztán felegyenesedsz. Sétálni
indulsz. Átsegítesz egy öreget a zebrán.
A szitakötők legalább tudnak repülni,
azok legalább, gondolod.*

BECSY ANDRÁS

Félidő

1.

a város közepében
az origóból nőttem
karnyújtásnyira a bolt
az iskola
s a templom ablakomnál
intett kongatott egy dalt
és én úgy kettő körül
nyaranta szombatonként
hozzá szöktem át hiszen
szökni kell mondta apám
ha már anya mindenképp...
és a hús enyhet adó
kopott plébániának
harmadik padsorában
gyémántta mosta lelkem
a gyertyák olv-, és alvadásá
a körmenetek szürkülete
az áldozók
bérmálkozók
kakaója kalácsa

2.

*mécsesláng lobban el
a zárdák mélyében
megfojtott csecsemők
kis csontjai között*

*rózsafüzér helyett
fiúcskák hímtagját*

*morzsolgatja mohón
a fonnyadt sekrestye*

*vakolat pereg a
szenteltvíz-tartóba
fehér füst úzi el
a báránnyelűket*

3.

*miatyánk a penzum
több ezer hiszekegy
a régi gyémántom
zöldes üvegszilánk*

*szű lettem a fában
nyikorgás padokban
kakaófolt s morzsa
a ministráns ruhán*

*moly a körmeneti
zászlók rongy-szegélyén
végképp csak szürkület
gőzölgő aszfalton*

4.

*bolt is volt ott
szemben iskola
a kovácsoltvas kaputól
csak egy karnyújtásnyira
nőttem az origóban
hozzád nyaranta
szombatoként
enyhet adó
menhely-templomom
és most
a félrevert harangtól
második félidőből
egy másik városból*

*szöknék plébániára
még ha nem is kell már
de mondják
nem lehet*

Caelum

*fehérből varrt köpenyek
tolószékek mélyéből
kinőtt viasz-fény bábok
előtt lejtik a táncot*

*hol összekapaszkodva
hol magukban pörögve
körök körökbe folynak
suhog a ruhák szára*

*aztán csengettyűszóra
viasz-fény bábjaiknak
székei mögé állnak*

*feszülve tolják fákról
fehér galambok esnek
széttörnek: porcelánok*

Párok

*Lassan csomósodó kávépor
a tejen; megtapadt zöld-szőke
fűszálak hullnak le a földre,
a megfáradt medencénél sor*

*toporog, minden fél-, s egészkor
kongatnak, a délelőtt tátog,
jön egy lökés, majd a hullámok,
bugyog, erectál a kávépor.*

*Hátulról támad, és a csitrik
mellét egész állukig dobja,
kik két lökés között kallódva
kallóznak, míg comb combhoz siklik.*

*„Elnézést!” – röhög néhány toka,
„Sodrás van, így sodródtunk oda.”*

Etűdök reklámokra

*A Télapó Jézuskát hozza,
szarvas-szánját kamionokra
cserélte: rajtuk Ő a képen
üdítőjét mutatja éppen.*

#

*És útja végén messze, távol,
tükörbe néz megint a vándor:
a haja éppen úgy van rajta,
ahogy az induláskor hagyta.*

#

*A harapásodtól az alma
reccsen, fognyomod marad rajta,
melyen látszik (Mennyei téma!),
hogy még JÓK A FOGAID, ÉVA!*

#

*És utolszor, mielőtt végleg
feldobnak a platóra téged,
kérdézd meg, hogy ki is volt tényleg
az orvosod, és gyógyszerészed!*

SELYEM ZSUZSA

Hangyák boldogsága

A szél föl-fölkap valamit. Csak lebeg meg visszahull tehetetlenül. Innen, az ág széléről nem látszik rendesen, csak reménykedem, hogy ehető. Bár kicsit félek is. Soha nem lehetsz biztos benne, látod, hogy nem él, aztán mégis megöl. Vagy én eszem meg. Repüljek közelebb? Jobbról nyugalom, balról nyugalom. Ez a szél persze bezavar, gyorsan, megint: jobbról nyugalom, balról nyugalom. Hát akkor odarepülök. Na, ez az. Semmi. Amolyan izé, sokat vacakolt effélékkel Ted, amikor még itt élt abban a nagy, barna, földi fészekben. Túl nagy nyílást rakott rá, sokkal kisebbben is befért volna.

Látod, ez például nem igaz: egészen kicsi volt az ablaka, 30×30, nyáron mondjuk volt fény, olvastam és írtam legkevesebb napi 8 órát, de télen sokat kellett aludni. Amikor olvas vagy ír az ember, nem tud figyelni arra, mi történik körülötte, nem tudja megvédeni magát, még az éhségről is gyakran megfeledkezik. De például az sem igaz, amit a pszichológusok mondanak, hogy ilyenkor az ember befelé figyel, önmagára, saját gondolataira. Azért mondják, hogy megbélyegezzék és izolálják az embert. A csodabogár. A társadalom így működik: keményebbnél keményebb morális és intellektuális kódoknak kell megfelelned, s ha tényleg megfelelsz, a nagy vagányok, akik nemcsak hogy leszarják a törvényeket és az elvárásokat, hanem még előnyükre is szarják le, ők, az emberi társadalom kegyeltjei és hangadói, kirökhögnek az emberek közül.

Most, ahogy ebből az emberi, túlságosan is emberi zártságból elképzelem, hogy megőrizzek valamit a nem emberi szervezés szerinti vad világból, elképzelem, éppen mi járhat a fejében annak a rigónak, bosszant, hogy hosszú éveket töltöttem mellette, mégis alig tudok róla valamit. A neten utánanézhethnének annak, hogy általában egy rigó hogyan él, de amellett, hogy az nem a szomszéd rigó volna, még lenne egy gond, a szokásos: nem tudhatom, hogy a közvetített tudás mit rejt, mit takar, és miért. Túlszervezett társadalmunkban nincs idő kérdésekre, pszichomérnökök hada vesz mély lélegzetet, hogy teli tüdőből ordíthassa: PARANOIA!, mihelyt valaki nem nyeli behunyott szemmel mindazt az információt, amit löknek neki.

A rigónak, a szomszéd rigónak aligha van mit kezdenie a papírjaimmal.

Pedig azok a papírok bizonyítják, hogy például az sem igaz, hogy ha az ember elmerül gondolataiban, önmagában merül el. Éppen akkor lettem volna partiku-

láris létezésem foglya, aki képtelen átlátni, miféle játszmákban, miféle szerepekben vesz részt, ha tettem volna tovább a környezetem által elvárt dolgokat.

Szóval a kabinom ajtaja éppen akkora volt, mint egy normális ajtó, szabadon jártam, keltem, volt két normális puskám, egy 22-es és egy .30-06-osom, nyulakra vadásztam, agyrém, hogy emberek addig fantáziálnak erősebb és erősebb fegyverekről, míg nem lesz nekik egyre erősebb és erősebb fegyverük. Minek abba a .30-06-osba olyan golyó, ami képes az acélt átllyuggatni?! Mekkora esélyem lett volna az erdőben tankkal találkozni?! Élelmemet megszereztem így is, pusztán az ölés kedvéért ölni soha nem kísértett. Csöndben lépegettem az avaron, minden nesz számított.

A börtönben a legelviselhetetlenebb a zaj. A győzedelmes ember, azt játssza, hogy nem tart semmitől, ordíthat, csapkodhat kedvére, gumibot verdesi a combját.

A Nagy Nyúlápáról nem tudtam, hogy ő a Nagy Nyúlapa. Feltűnt egy pillanatra, céloltam, nem volt sehol. Konzervet melegítettem. Másnap megint feltűnt, és rögtön el. Harmadnap, negyednap ugyanígy. A hetedik nap úgy indultam vadászni, hogy megfigyelem rendesen, mi van azzal a nyúllal. Fel is tűnt, és én nem céloltam. Megállt, felém fordult, most már azt gondolom, hogy a szemembe nézett, és azt mondta: ne hidd, hogy te vagy éhes egyedül ebben az erdőben. De gyere csak utánam. És lassan elindult. Hátra-hátranézett, követem-e. Persze, hogy követtem, igaza volt, éhes voltam. És egyszer csak feltűnt egy másik nyúl, a vezetőm még egyszer rám nézett, aztán a másik nyúlra, s azzal el. Céloltam, lőttem, volt mit ennem egy hétig. Kicsit öreg nyúl volt, de sokáig sütöttem, kakukkfűvel jól megszórtam, mit nem adnék, hogy még egyszer az életben érezzem ínyemen azt az ízt. Aztán már csak így vadásztam, Nagy Nyúlapa feltűnt, rám nézett, s hol egy öregecskét, hol egy sérültet, hol egy árvát ajánlott fel nekem.

Engem tizenhat évesen ajánlottak fel a rendszernek. Semmi gondja a szülemnek nem volt velem, ők akartak a túl magas IQ-jú kölykükkel bizonyítani. Nem akarok rájuk gondolni, kész.

Murray doktor Törvénynek nevezett a tudományos beszámolóiban. Minden diáknak, aki az emberiség további fejlődése reményében vagy némi anyagi juttatás fejében részt vett a pszichokísérleteiben, ilyen szerencsétlen nevet adott. Hogy védje az identitását, mondta. Az identitásunkat, amit módszeres manipulációival, munkatársai közreműködésével megpróbált szétzilálni. Mennyi esélye van egy túl értelmes, űzött, tizenhat éves embernek a tudomány templomának hitt lelki vágóhídon? Akármit megtehettek velünk, és még annál is többet megtettek. Azóta megtudtam, hogy a prof a CIA számára kísérletezte ki rajtunk a vallatási technikákat. Például esszét íratnak velünk arról, hogy miben hiszünk, mi életünk értelme. Az volt a játékszabály, hogy utána Murray egyik asszisztensével meg kell vitatni. De azt nem tudhattad előre, hol és milyen körülmények között kell megvitatni. Egy sötét teremben reflektor megvilágította székre ültettek, az

asszisztenst nem láttam, hangszórókból hallottam gúnyosan felolvasott suta mondataimat, majd röhögést, üvöltést, s hogy tényleg, komolyan gondolok-e afféle ostobaságokat, hogy mindenki boldogságban éljen, még a hangyák is, bruhaha, méghogy a hangyák, miféle hangyák, azok a hangyák-e, amelyek olyan nagyszerűen oldják meg a fejemben a differenciál-egyenleteket, a teremből már nem én jöttem ki, hanem egy rongy, a kivilágított folyosón Murray várt, széles mosollyal nyújtotta felém a kezét, valahonnan még egy vaku is villant, nyilván a bevetés utáni tört mimikánkat is kielemezik majd, Murray úgy kérdezte, milyen volt, mintha hangversenyről jöttem volna, megveregette a vállam, jól van, fiam, tudtam, hogy számíthat rád az emberiség, holnap reggel kilenckor újra bevetés, pontos légy ám, s így tovább, három éven át.

Amikor a kabinom körül elkezdtek nyüzsgögni a turisták, felhúztam a bakan-csom, magamhoz vettem a noteszem, a *Waldent*, egy palack vizet és a 22-est, s elindultam a fél napi járásra eső tisztásomhoz. Nem akarok arra gondolni, milyen látvány fogadott.

Bombát gyártani nem egy ügy. Hiába látod, hogyan kellene elkerülni a katasztrófát, hiába írod meg, a rendszer mit miért csinál, és hogy mindaddig, amíg nem figyelünk oda, mindannyian asszisztálunk a pusztításhoz, úgy van a rendszer felépítve, hogy ugyan nem tiltja, hogy megjelenjék a könyved, a cikked, bármid, azt viszont roppant hatékonyan eléri, hogy az emberekhez ne juthasson el, vagy olyan közegben hozza nyilvánosságra, mint a pszichokísérletek úgynevezett szemináriumai: simán eléri, hogy jámbor idiótának nézzenek, amolyan hangyásnak, aki újfent meg akarja váltani a világot.

Ne hidd, hogy nem akarok gondolni arra, milyen képet vágott Gelernter doktor, amikor az ismeretlen eredetű csomagot felbontotta.

Tudásgyárakba gyűjtik a legjobb teljesítményt nyújtó tizenéveseket, egyre szorosabban zárják rájuk az egyre szűkebb területre zsugorított ismereteket, a végén már annyira elbambulnak, hogy saját anyjukat sem ismerik fel. Küldetés teljesítve, a potenciális leleplezők számukra kimért járatokban közlekedő tengerimalacok.

Észre sem vettem, hogy kísérleteznek velem.

Át kell térnem a többes számra.

Ha maradtunk volna az egyesnél, a vezető elit tervét teljesítettük volna önkéntelenül. Pszichopatológiás eset, paranoid tünetekkel. Nem egy bizonyos, őket terhelő társadalmi gyakorlat várható hatása a társadalom tagjaira, hanem izolált, labilis egyének viselkedése. Kategóriájuk betegségként írható le, így elkerülhető, hogy érzékeléseiknek, meglátásaiknak hangot adjanak, illetve hogy hangjuk társadalmi hatalomra tegyen szert. Hát ezért alakult meg a Freedom Club.

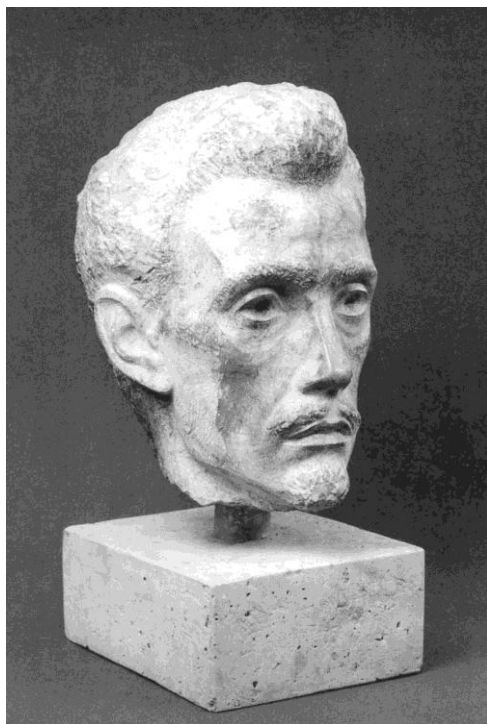
Tegyük fel, hogy tudósok föltalálnak egy x dolgot, amivel az emberek élete 87%-ban kényelmesebbé válhatna, de évi 8% halálos áldozattal járna, mit gondoltok, a politikusok megszavaznák a találmány forgalmazását? A hatvanas

években még keményen vitáztunk erről etika-szemináriumon, és leesett az átlunk, amikor az óra végén a tanár közölte, hogy az a bizonyos találmány megvan, használjuk: az automobil. Ma persze már fel sem merülhetne ilyen kérdés, 8%-os profitért is hulljon a férgese.

Még kint, a kabinban megírtuk a manifesztumunkat, s följánlottuk, ha a New York Times megjelenteti, nem küldünk több bombát technológia-propagandista egyetemi tanároknak, repülőterek direktorainak. Pontokba szedve vázoltuk, ha így folytatja tovább az emberiség, milyen forgatókönyvek közül választhat pusztulást. Ölnünk kellett, hogy manifesztumunk eljusson az emberekhez.

A legjobb forgatókönyv szerint is pusztán arra lehet számítani, hogy az emberek, különféle technikák révén, boldogok lesznek, de – mivel nem láthatják át mindazon eszközök működését, melyeknek tökéletesen ki vannak szolgáltatva – szabadok soha.

„A szabadság végtelen tere”

SELYEM ZSUZSÁT KOVÁCS FLÓRA FAGGATJA EMAILBEN

Date: Mon, 6 Sep 2010 09:14:38

From: Flora_Kovacs<f_kovacs@...hu> **To:** Zsuzsa_Selyem<szsuzsa@...ro>

Subject: Interjú

Kezdjük a kérdéseket az egyik legérdekesebbel: a matematikával. Matematika szak elvégzése után kezdted a bölcsészkart, erre humorosan célzol is az Irodalom és politika című írásodban. Mikorra tehető a döntő lépés, amikor úgy határoztál, hogy elkezded ezt a kalandot is, mármint a bölcsészkar kalandját? Itt azért használom az „is”-t, mert a matematika világát is eleve egy nagy kalandnak, játéknak tekintem.

Date: Wed, 6 Sep 2010 17:52:38

From: Zsuzsa_Selyem<szsuzsa@...ro> **To:** Flora_Kovacs<f_kovacs@...hu>

Subject: Re: Interjú

Az embernek először át kell vergődnie egy poros, unalmas, szűrös szakaszon, az aritmetikán, a számoláson (egyáltalán, az iskolán) ahhoz, hogy a matematika kalandjába keveredhessék, és egy végtelen, fantáziával megközelíthető, szabad világban találja magát. Azt hiszem, ez az egyik közös vonása a matematikának és az irodalomnak: köznap dolgokból kiindulva a szabadság végtelen terét képesek generálni. A jó irodalomban, akárcsak a matematikában, gyanús a triviális megoldás: a trivialitás csak a kiindulópont, az összefüggések váratlan csodaként jelennek meg. S ami még lelkesítőbb számomra: sem az irodalomban, sem a matekban nem lehet forszírozni az eredményt. Azonnal meglátszik a forszír, az érdek, a moralizálás. Minél beljebb vagy a matematikában, annál kiszámíthatatlanabb az eredmény. Már nem is eredményre megy a játék. A középiskolában, ahol egy középiskolánál gyöngébb magyar- és egy zseniális matektanárhoz volt szerencsém, azt hittem, hogy engem inkább érdekel a matematika, mint az irodalom. Az iskolában a matematika, azon kívül Kafka. Számomra akkoriban Kafka és az irodalom mint iskolai tantárgy között semmiféle összefüggés nem mutatkozott. És hogyan lehet zseniális egy matektanár? Kirsch Márta, aki a marosvásárhelyi Bolyai líceumban engem tanított, azért volt zseniális, mert középiskolai viszonyok között is egy bizonyítás eleganciájáról beszélt, olyasmiket mondott (a szürke, fagyos szegénységbe tompult romániai diktatúrában) hogy jó, jó, ez a levezetés így helyesnek helyes, de nem elegáns. És ezt is mondta: matek példát csak jókedvvel érdemes csinálni. Ha nincs jókedved, menj, járj egyet, nézz valami egyéb után. Engem totál levett a lábamról a kreativitásnak ezzel az egyszerű, elitizmusmentes megfogalmazásával. Hogy nem azért nem megy a matek, mert ostoba vagy, hanem mert igazából nincs is hozzá kedved. Azóta sem tudtam kiverni a fejemből (mondjuk, hozzá is olvastam, meg is éltem ezt-azt), hogy mindenki – értsd: mindenki – képes a kreativitásra.

Innen nézve nem is kell olyan nagy lélegzetet venni ahhoz, hogy a matematika után irodalommal foglalkozzék valaki; valójában nem igényel látványos fordulatot, csupán jel-

rendszer-változtatást. A matematikában és az irodalomban közös az összefüggések keresése, a nem tudható (nem verifikálható, nem feltétlenül gyönyörű) dolgok gyönyörű és verifikálható rendszere, valamiféle önfegyelemmel gyakorolt paranoia.

A „szövegkezeléseidre” hatással van a matematika. A 9 kiló. Történet a 119. zsoltárra című szépirodai kötetedben az Aleffel, a héber abc első betűjével való játékban is feltűnik a matematika. Az Aleffel a végtelennek és a megszámlálhatóan végtelennek a kérdéskörét tömöríted. A megszámlálhatóan végtelennel az irodalomszemléleted is megmutatkozik, azaz az értelmezésekhez való viszonyod?

Az Alef halmazelméleti jelentése nem jutott eszembe, amikor a 9 kilón dolgoztam, de talán emiatt még igazabbnak látom, amit mondasz. Az Alef nálam, mit ad Isten?, a 119. zsoltár ábécé-szerkezetéből ered, a 119. zsoltár pedig a törvényekhez való viszony miatt igazgott. Ott ugyanis nem a megszokott fenyegetések miatt fontos a törvény, ami egy kiszámítható, véges, unalmas reláció lenne, hanem a szeretet miatt. Persze fura volna efféle bevezető után valamiféle szentimentalizmusba fulladni. De csak nem fogunk lemondani az érzelmek kifejezéséről, pusztán amiatt, mert a fogyasztáspolitikának ez az egyik legkényesebb fegyvere, hogy hadd veszítsük el józan eszünket, és vásároljunk nyakra-főre, ha széjjel is megyen a bolygónk. Visszatérve az Alefhez, a 119. zsoltár számomra a hagyomány anarchizmusát fejezi ki, hiszen hogyan is lehetne szerelmesnek lenni a törvénybe?, de ami első látásra ellentmondás, ha komolyabban megfigyeljük, kiderül, hogy csak trivialitásra, kicsinyességre, félelemre nevelő ideológiák állítják úgy be, hogy érzelemnek és értelemnek nem lehet köze egymáshoz. Van köze, csak nem az azonnaliban, hanem – és itt jön a te értelmezésed, amit Borges *Alef* című novellája is megerősít – a végtelenben. Egy irodalmi szöveg, vagy bármilyen más műalkotás számomra, igen, akkor ér valamit, ha képes új, meglepő válaszokat előhívni, és ezt nem maszatolással, homályossággal éri el, hanem rendszeresen kitalált szerkezetével, viszonyulásokkal, kontextusra érzékenységgel.

A Mire vársz című novellásköteted Ivartalanjának az egyik leghumorosabb passzusa egy, a kétismeretlenes egyenletek, egyenletpárok egymás mellé, illetve alá állításával játszik. Jól érzékelem azt a játékot, hogy középen az található, aki az egyenleteket (kérdéseket) egymás mellé felírja, kapcsolatot talál közöttük, amelynek köszönhető, hogy fel tudja írni az egyenleteket?

Azt hiszem, nekem az a bajom a világgal, és azért vagyok általa lenyűgözve, és ezért kell ezt-azt elmondanom is, hogy ha kétismeretlenes egyenletünk van, nincs megadva a második egyenlet, ha öt dolgot nem ismerünk, max négy összefüggésünk adott hozzá. Minimum egy hibádzik. És nincs középen senki, aki megtalálná a hiányzó kapcsolatot, vagy ha mégis van, akkor az csalás. A misztikusok, akik nem dogmatizálták, hanem megtapasztalták Istent, azt mondták, ha egyáltalán mondtak valamit, mielőtt az egyház kiátkozta volna őket (később meg szentté avatták, úgyhogy szinte fifty-fifty), hogy Isten fölötté áll a létezésnek. Amit köznapi szavakkal úgy lehet mondani, hogy nincsen. Az említett novellában két hang, a történet két szereplője mondja, ami eszébe jut. Pontosabban, az egyik hang elmondja, mi történt (egy fura állat kiherélése történt), és hát számára az történt, hogy nem érti azt az embert, aki a másik hang. A másik hang ezt a világot nem érti (és kiheréli a macskabárányt). Aki írta ezt a novellát (én), nem mindentudó, nem ismer annyit egyenletet, ahány ismeretlen van, azért nem, mert tudja innen-onnan, hogy egy rendszer

vagy ellentmondásos, vagy nem teljes, másrészt mert zsigerileg érzi, hogy a mindentudó elbeszélő hazudik.

A szakma az Esterházy Péter-könyvvel (Szembe szét. Humor és szentség összefüggése Esterházy Péter prózájában) egy meghatározó szemléletet kapott. Esterházy szövegeibe való betekintés módját, mélységét is meghatározza a matematikával való kapcsolatod. Mennyiben érzed azt, hogy az irodalomszemléleted egyenesen az Esterházy-írásokhoz vezetett?

Előbb vala az Esterházy-élmény. Konkrétan úgy, hogy érettségi ajándékként Bagdi Lától, egy fantasztikus, nálam három évvel nagyobb lánytól, akihez osztálytársnőmmel átlógtunk órákról (ott lakott a Bolyai mellett, egy szép, régi házban), hogy hallgassuk őt, amint hintaszékében lengedezve Berzsenyi fantasztikus verseiről beszél, szóval ettől a Lától megkaptam a pispeklila *Termelési regényt*. Azt sem tudtam akkoriban, hogy az ilyen szövegeket eszik-e vagy isszák. De a kontextus fontossá tette. Én meg fölveteliztem és föl is vettem matematika szakra. Egy mindentudó elbeszélő most azt mondaná, hogy azért, hogy megértsem az Esterházy szövegek lényegét. Nekem persze töredékes tudásom van az események okáról, de becsszóra mondom, másképp hogyan is, hogy semmi összefüggés nem volt a *Termelési regény* és a matematika-tanulásom között. Utána viszont lett, mert csináltam.

A szakma előtt először tanulmányíróként, kritikusként jelentkezél. Hogyan kezdődött a szépirói pályád?

Rém egyszerűen: elkezdtem prózát írni. Miért? Ahányszor ezzel a kérdéssel találkozom, mindig más válaszok jutnak eszembe, ha egyáltalán valami eszembe jut: van köztük a nyilvánosság számára tökéletesen érdektelen személyes történet, van társadalmi motiváció, van kísérlet, kockázat, új dolgok, vagy inkább új nézőpontok megformálásának vágya, van benne valami olyasmi is, amire magyarul egy igen nehéz, ómódi szavunk van csupán, *hála*.

Számomra úgy tűnik, hogy mind a 9 kilóban, mind a Mire várszban szeretsz nyelvi regiszterek között mozogni. A váltásokat kedveled, azt a technikát, hogyan tudsz tudományos beszédmódból (kiemelten a 9 kiló egyes részeiben) átlépni a mindennapiba úgy, hogy ne legyen törés?

A tudományos beszédmódok is örületesen változatosak, elég ha mondjuk Blaise Pascal vagy Pierre Bourdieu ég és ég (azt ugyanis mégsem mondhatom, hogy ég és föld, mert a mindennapi beszédmódok felől sokszor áthatolhatatlanabb egy mai értekező szöveg, mint egy klasszikus) nyelvhasználatára hivatkozom. Amit, innen nézve, nem tud az értekező szöveg, amihez már próza kell: a regiszterváltások, a többféle hang egymás mellé helyezése. Igaz, írtam már olyan kritikát, amely három, egymástól különböző perspektívából nézett meg egy verseskötetet (Nádasdy Ádám *Az az ízét*), három különféle hang három különböző értelmezését adta ugyanannak a verssornak, de ennél a három fiktív kritikus-hang kitalálásánál sokkal tovább ezen a pályán talán nem lehet menni. Mert a munka mégiscsak a műről kellene hogy szóljon, nem a kritikus invencióiról. (Az más kérdés, hogy olvasói invenció nélkül a legizgalmasabb mű is csak egy néma tárgy.)

A próza szerintem többek között éppen arra való, hogy különféle hangok együtt valami olyasmit adjanak ki, amire külön-külön nem lettek volna képesek. A töréseknél szétszik-

rázhatnak dolgok, egymást kétségbe vonják a hangok, vagy váratlanul megerősítik egymást – nem tartom a töréseket félelmetes dolgoknak, nélkülük ritkábban ébrednénk rá, hogy csak folyik, folyik belőlünk a szó, tét és értelem nélkül. A különféle beszédmódok használatának egyébként izgalmas előzményei vannak a prózában, mondjuk Musil *A tulajdonságok nélküli embere*. Vagy, nagyot ugorva Musil mégiscsak folyamatos narrációjától: Erdély Miklós montázs-mániája. Vagy, Erdélytől nem is olyan messze: Csokonai Lili tizenhetedik századi mondatai, amelyek hol a fiúkról, hol a paralellákról szóltak. (Érte is annak idején bírálát ezért.)

Valójában persze nem is tudományos beszédmódot, csupán azokhoz hasonló hangot használok időnként: például ha Einstein kozmológiai konstansa egyszer szóba is kerül nálam, azért a levezetés, amellyel ő ennek a különös számnak a létét igazolta, majd visszavonta, de halála után mégis igaznak bizonyult, szóval a képletekből álló levezetés nincsen ott. De arról szentül meg vagyok győződve, hogy, példámnál maradva, a kozmológiai konstanshoz egy jól kitalált helyzetben mindenkinek köze lehet, nem csak a magas fizikában jártas kivételes koponyáknak. Másképpen mondva: nem látok a témák és beszédmódok között hierarchikus viszonyt, nem hiszem azt, hogy például a szerelemhez mindenki ért, a differenciál-egyenletekhez meg csak a kiválasztottak. Illetve akkor már a szerelemhez is csak a kiválasztottak. Persze a hatalmát féltő, aktuálisan regnáló rend mindig is szeretne beosztani, hogy ki mihez érthet, s kin mi kérhető számon. Ennek, Mártonffy Marcell szép szavával: pasztorális okai voltak a történelem folyamán. A művészet viszont az ember teljes személyiségéhez szól, nem pusztán társadalmi szerepéhez, származásához vagy neveltetéséhez.

*Erőtelenesen vonz a nyelvi humor? A szavakat nagyon szereted a jelentés határáig el-
kísérni, egész szemantikai mezejüket aktiválni?*

Igen, de nem én kísérgetem őket, hanem vice-versa. Amikor egy szónak többféle jelentése kezd működni, akkor az embernek az lehet az érzése, hogy szabad. Hogy nincsen odaláncolva egyetlen jelentéshez, vagy, talán ez a fontosabb: rajta is múlik a szó jelentése, azon, hogy mennyire igazából van jelen, mennyire teszi oda magát, hogy a helyzet működjön, nem áll tátott szájjal, míg a nagy ember méltóztatja őt hipnotizálni, elbűvölni és élményben részesíteni, hanem aktív részese a szövegnek: kombinál, összefüggéseket keres, rájön, hogy tévedett, nevet, észreveszi a jól-rosszul odarakott ellentmondás-csapdát, kikerüli, és örül, belelép, és örül stb.

Az egész szemantikai mező aktiválása – Esterházy itt megjegyezné, milyen szépen is tetszett mondani – persze hiú ábránd. Jól van, lehet, hogy nem hiú, de ábrándnak ábránd, hiszen egy szó végtelenül sok dolgot jelenthet, kontextus kérdése. S ezzel érdekes kísérletezni – élesben az ember csak csinálja, és észre sem veszi, hogy mit művel, amikor a szavakat hol így, hol úgy érti. Innen nézve a mű-szöveg (vagyis amit valaki csak úgy kitalált, nem valóságos beszéd, párbeszéd) felszabadít az öntudatlan ellentmondásba keveredés szegyenétől: az önellentmondás így nem tünet, hanem alakoskodásaink megformálása érdekében hozott nemes elhatározás.

A Mire vársz-kötet esetében (is) többszörös kapcsolódásokkal dolgozol, ám az írás problematikája az, amelyre talán felfűzhető az összes többi kérdéskör. Úgy érzékelem, hogy rendkívül erősen működik egy olyan mozgás, amelynél fel-felsejlik e probléma. A kötet nyelvével megteszed azt, hogy e mozgást álcázod, így marad a (nyelv)játék,

amelynél az olvasóra rábízod, hogy belemegy-e, lép-e. Mennyire érzed fontosnak ezt a sejtetést? Nekem úgy tűnik, hogy eléggé, hiszen az olvasó lépésére való lehetséges válaszokat is beleírtnak látom. Ha észreveszi a játékot A lépés, ha nem B lépés, de ez utóbbinál sem hagyjuk magára.

Ha az íráson nem a szövegek produkcióját értjük, ami engem édeskevéssé izgat, hanem a nyelv által föltáruuló helyzetelemzést, olyan megoldásokat, amelyeket a gyors, rutinos pillantás nem vesz észre, akkor igen, általánosítható ez a dolog nálam. Többnyire abból indulok ki, hogy valami számomra lényeges dolgot nem értek, nincsenek rá szavaim, nem találok azt a pontot, ahonnan érdemes volna a dolgot megközelíteni, nem érzékelem azt a kontextust, amelyben nem lebénít ez a nem-tudás, hanem új helyzetet teremtet. Van, hogy évekig tart, míg egy efféle gond, probléma, talányos esemény megtalálja azt a formát, amelyben – legalábbis szerintem – érdemes volt egyáltalán kifejezésre juttatni. Ha jó a forma, vagyis ha eléggé nagyvonalú, eléggé figyelmes és párbeszédképes, akkor az van, amit mondasz: A verzió, B verzió, és a B-ben sem érzi úgy senki magát, hogy elbeszéltek a feje fölött.

A „hely” fogalmát előszeretettel mozdítod ki. Ez megmutatkozik mind a 9 kilóban (24. o.; Cseh Tamás Antoine és Désiré-albumára való rájátszással), mind a „disztranz” fogalmát szemléltető írásodban (Az „erdélyi magyar irodalom”-beszédmodok egyik utópiája. Disztranz.). Mennyire gondold leküzdhetőnek a geopolitikai aspektus előtérbe helyezését és mennyire látod azt, hogy a geopolitikai aspektus kezd (ha kezd) háttérbe szorulni, s egy aspektussá válni a többi között?

Azt vettem észre eddigi életem folyamán, hogy jó nagyokat lehet hibázni, ha valamit pusztán abból kiindulva ítél meg az ember, hogy hol történt, milyen kultúrkörben, milyen égöv alatt stb. A pozitívizmus lelkes mindentudásáról, a „milieu”-ból levont elszánt következtetésekről azóta kiderült, hogy a tárgyilagosság álsruhájában hirdetett ideologikus előfeltevések megerősítései. Egyébként Bourdieu rafináltabb mező-elméletéről is hasonlókat gondolok. Az a dal (*Egy bogár*), amit milyen jó, hogy eszembe juttatsz, azért is fantasztikus, mert hihetetlen egyszerűséggel és mégis, valami ki tudja, honnan jövő szeretettel lepeli le az akkoriban dúló ideológiát. Nincsenek „tisztá” helyek, semmilyen értelemben – ezen lehet búslakodni, lehet szemét-összeszedő akciókat szervezni, lehet archeológiai elemzéseket végezni, lehet performanszokkal, művészeti akciókkal ráébreszteni az embereket arra, hogy a térrel milyen viszonyban vannak. Ha nem is vesszük észre, mert díszszólamok eltakarják előlünk, a geopolitikai-kulturális örökségünk csak annyiban bír minket meghatározni, amennyiben mi is meg bírjuk őt határozni.

Pillanatnyilag az olvasás szempontjából milyen lavinában vagy benne?

Persze, a lavina: hogy az ember kezébe vesz ártatlanul egy könyvet, s azon kapja magát, hogy már a huszadikat olvassa annak valamiféle hatásaként. Guy Debord *A spektákulum társadalmától* mondjuk Schilling Árpád *Egy szabadulóművész följegyzéseiig*, Hock Bea *Nemtan és pablikartjáig*. Ráadásul most több lavinában is benne vagyok, a kortárs művészet és társadalom viszonya témában van egy külön fejezet, amely a diktatúra és művészet viszonyáról szól, nem sorolom fel, hosszú. Pynchon önmagában egy lavina, minden érdekel, amit ír, most az *Inherent Vice*-nál tartok. És aztán vannak a kiszámíthatatlan, hirtelen támadt kíváncsiságok: a lányom háziolvasmánya volt Kőrösi Csoma Sándor élet-

regénye, *A nagy út*, s felolvasott belőle részleteket. Tudtam, hogy Szemző csinált egy filmet róla, Szemző zenéjét meg évek óta elementáris hatásúnak érzem, megtettem hát mindent, hogy szert tegyek a DVD-re. A zenéje fantasztikus, Csomáról viszont elég fárasztó sztereotípiák voltak benne, így nem tudtam ellenállni annak, hogy megvásároljam a Kolozsváron éppen újra kiadott Csoma-kötetet, a *Buddha élete és tanításait*, s csak ámulok (meg is vagyok hatva) azon, ahogyan egy vallás alaptörténeteit szikáran elmeséli. És látod, visszajutunk korábbi kérdésedhez: ki gondolhatta volna, hogy a tizenkilencedik század elején, azon a technikai-civilizációs fejlettségi szinten, az első tibeti–angol szótárt egy kis erdélyi faluból származó ember fogja elkészíteni?

Az általad fordított Ruxandra Cesereanu-könyv (Utóférfiak) egy „régebbi” „lavinád” részének, ill. felújításának tekinthető?

Igen, de nem felújítás, hanem felkérés. A könyvet nem én választottam, de okkal került hozzám, ugyanis a szerző bevallotta Esterházy *Egy nőjére* írta válaszképpen, és Anamaria Pop, a magyar kortárs próza nagy román fordítója kért meg, hogy fordítsam magyarra Ruxandra könyvét.

Cesereanu könyve egy nyelvileg nagyon gazdag és nehéz könyvnek tűnik. A nyelvi lelemény vonzott benne leginkább? A képek, amelyeket teremt, néhol „pokoljárás” eredményének is felfoghatók.

Egyik legnehezebb munkám volt. Mert hagytam az elején átverni magam a könyv lát-szólagos könnyedségétől. Viszont ami egyik nyelven magától értetődik, az a másikon nemhogy kézenfekvő volna, hanem nincs is. És a szerző, hiába kérdeztem, nem tudott mit válaszolni, csak vonogatta kedvesen vállát, nem, Zsuzsa, ne bonyolítsd, ez ilyen egyszerű. Neki egyszerű volt, nekem nem. Volt egy alapvető orientációs szakadék is köztünk: én mindig hátrébb lépek, amikor a mágiának bármely formáját igyeksenek működtetni, az ortodox népi vallásosságban ez viszont szimplán együtt van mondjuk a Hegyi Beszéddel. Ami persze fantasztikus, írói aranybánya, de csak akkor, ha tudja az ember, hogy mit csinál.

Horváth Előd Benjámint a cseplini díva című kötetének Te vagy a szerkesztője. Ez a kötet első önálló kötetnek erős. Invenciózus szerző tűnik fel, átgondolt kötet. Hogyan kezdődött a közös munka? Horváth Előd Benjámint keresett meg a kötettervvel?

Benjit (ejtsd: Bendzsi) körülbelül ötéves kora óta ismerem. Akkoriban indián volt, később *A gyűrűk ura* volt az alapolvasmánya, de az íráskedve, az mindig erős volt. Eljött időről időre hozzám, megmutatta a verseit, átírta, nem föltétlenül úgy, ahogy én gondoltam, hanem, szerencsére, jobban. Könyveket is oda-oda adogattam, Parti Nagyt, Petrit, Tóth Krisztát. Sokkal korábban is lehetett volna verseskötete, de ő döntött úgy, hogy csak akkor, ha elérkezettnek látja az időt.

Horváth Előd Benjámint a Másnapos Irodalmi Körhöz tartozik. A többi, a Másnapos Irodalmi Körhöz közeli fiatal szerző munkáját is figyelemmel kíséred?

Nem, ez a lavina nálam nem aktív. Vagy a vulkán szokott aktív lenni, nem a lavina? Végül is az van, hogy szívesen elolvasom azokat a publikálatlan szövegeket, amelyeket a szerzők valamiképpen ideadnak, történetesen az említett körből Visky Zsolt és László Szabolcs munkáira mindig kíváncsi vagyok, de ebben nincsen semmiféle rendszer, nem

szoktam egy adott írói csoport szűrőjét csak úgy átvenni, legalábbis míg az a szűrő nincs jól kitalálva, addig nem. A jól kitaláltságon azt értem, hogy a csoportként létezéshez az érdekközösségen túl legyen valóságos, kreatív közös munka, legyenek megvitatott koncepciók, nem pusztán termelés az irodalom iparában.

Az időről időre megjelenő publicisztikáid, illetve az Erdei politika című publicisztikaköteted is mutatja, hogy reagálni kívánsz a társadalmi problémákra. A kötet megjelenése is azt akarja sugallni, hogy e reagálást nem mellékes feladatnak, hanem kiemelten fontosnak tekinted mostanság?

Az ókorban is fontosnak gondolom, mindig fontosnak gondolom. Akkor lesznek „helyzetek”, kényes, kezelhetetlen, csak sápiózásra való politikai helyzetek, ha elhisszük azt a lehorgasztó üzenetet, amit sajnos az iskolák ezerrel közvetítenek, hogy úgysem tehetsz semmiről, mindent a nagykutyák döntenek el, foglalkozz tehát a saját szakmáddal, építsd ki a saját váradat, menj a saját családdal nyaralni, s ne foglalkozz azzal, hogy a másinak kenyérre se jut. De megközelíthetjük ezt a kérdést onnan is, hogy mennyi minden jóról lemarad az ember, mennyire elsivárítja életét, ha nem figyel társadalmi kérdésekre, hiszen rengeteg izgalmas, erőt adó dolog is van, például biciklis felvonulás, lettek is Kolozsváron bicikliutak, és ha rá is parkolnak az autók, ha megkérjük vagy ráragasztjuk szélvédőjükre a vicces matricát, elhúznak. A legutóbbi felvonuláson az egyik taxis úgy kérdezgett, hogy mi ez, mint egy gyerek, aha, mondta csillogó szemekkel, pont mint Nyugaton („ca in Occident!”), és lelkesen kívánt sikeres felvonulást.

Elkészültél a Tetkó. Avagy ha így megy ez, ki állítja meg Arturo Uít? (Zenés-táncos hommage à Bertolt Brecht) című szövegeddel. Milyen kötetet, köteteket, munkákat tervezel a közeljövőben?

Ez még számomra is titok.

(A titok egy eleme a jelen számban.)

FRIED ISTVÁN

„Sorra megnevezünk minden olyat, / amire van szó”*

SZLOVÁKIAI MAGYAR SZÉP IRODALOM

*De hogy jön Schönberg ahhoz,
hogy az Esz-basszushanggal fejezze be a darabot (op.11.)?*
Csehy Zoltán: Webern halála

*s a rettenet, hogy visszapeng rímem,
hogy szó s a tárgya között örök a kordon,
s marad minden, minden a régiben –*

Tőzsér Árpád: Sújtó nőna

Ismét Csanda Gábor vállalta a válogatás ugyancsak hálátlan munkáját. E munkán azt értem, hogy a 2010-es esztendő legjelentősebbnek minősített (a válogatótól minősült), leginkább reprezentatívnak mondható lírai és prózai epikai darabjaiból adott közre 221 lapnyit. A „szlovákiaiság” (amelyet ezúttal ideiglenes jelölésnek szánok) egyfelől abban nyilvánul meg, hogy kiadóként a Szlovákiai Magyar Írók Társasága nevezetetik meg, a kötet a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatásával látott napvilágot, s a szlovák információ szerint a nemzeti kisebbségi kulturális program kerete kínált lehetőséget a könyv megjelentetésére, a kiadás helyeként Pozsony van feltüntetve, a nyomdai előkészítést a Kalligram Typography Kft. készítette (a kolofon szlovák részéhez fordulok, e kft. székhelye Érsekújvár), másfelől – s ez messze nem mellékes tényező – a feltüntetett, ha jól számoltam, 21 szerző születési és/vagy lakhelye Szlovákia, a Magyarországon született, egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett H. Nagy Pétert viszont állása, foglalatosságai (oktató és szerkesztői munkája) kötik Szlovákiához (Mizser Attila viszont a Palócföld szerkesztője, ám a válogató a többi húsz alkotó mellé sorolja). S hogy a külső tényezőknél maradjunk: a nyomdai munkálatokat egy győri cég végezte, ám ennek a ténynek nemigen lehet különleges jelentősége az Európai Unióban, kiváltképpen, ha szomszédos államokról van szó, s ami a versek tematikáját, „területi” (földrajzi) vonatkozásait illeti, nemigen találtam nyomát annak, hogy az antológia akár egy felvidéki/kisebbségi „génusz”, akár egy Fábry Zoltán által hirdetett, a maga korában messze nem időszerűtlen „vox humana” jegyében gondoltatná el a szlovákiai magyar szépirodalom oly sokat vitatott fogalmát; és mintha nem egyszerűen félretolná a „virágzás”-ok kronológiája szerint korszakolt szlovákiai magyar/felvidéki szépirodalmat, hanem nem haj-

* Az idézet Vida Gergely: Kórház a pokolban című verséből való. A sorozat előző kötetéről szóló írásom az Irodalmi Szemle 2009. 9. sz. 15–24. lapjain jelent meg.

landó tudomást venni arról, ami valaha a periodizálás alapja volt, s ami egy autochton szlovákiai magyar/felvidéki irodalmi sort feltételezett (és vitathatósága nemcsak eleve metaforizáltságában rejlett, első-virágzás stb., hanem abban is, hogy efféle korszakolás nem volt alkalmazható sem a „többi” magyar irodalomra, sem a magyar irodalom egészére). Nem állítom, hogy a kötetben lelhető verseket bárhol megírhatták volna, de azt igen, hogy semmi nem bizonyítja, hogy csak ott, Dunaszerdahelyen vagy Pozsonyban stb. írhatták meg. Grendel Lajos regényrészletében nyilván egy felvidéki városka egykori viszonyaira ismerhetünk, de legalábbis ebből a regényrészletből – úgy hiszem – egy elmúlt korszak kisvárosának környezete tűnik elénk, amely egyrészt általában járul hozzá a kisvárosiság kelet-közép-európai(?), európai(?), magyar(?) változatának jobb ismeretéhez, másrészt az előadásmód tempósága talán egy mikszáthi elbeszélői attitűd modernizált hangvételére enged következtetni. De Duba Gyulának vissza-visszatérő értelmiségi alakja, Morvai, aki pozsonyi helyszínek között téblábol, a villamoson Szomory Dezsőre gondol, Kellér Andor Szomoryt megjelenítő *Író a toronyban* könyvét idézi meg, közkeletű tévésorozatok figurái képződnek meg egy-egy pillanatra, Márai, Móricz egy-egy gondolat, cselekvés hivatkozási forrása, s nem tetszik ki, közvetlen közegében érzi-e rosszul magát, vagy a tévé-híradót nézve töpreng el a világ dolgainak kedvezőtlen alakulásán („Nagyvilági dolgok és politikai abszurdítások érintik, számos közéleti gyötrelmek bosszantják”). Ilyen módon a kötet címe nem cáfolja azok vélekedését, akik a szlovákiai magyar/felvidéki irodalom megnevezését inkább egy-egy területi/földrajzi meghatározottság (a szerzők lakóhelye, születési helye, intézményrendszere) szerint vélik érvényesnek, használhatónak, és nem vagy nagyon kevéssé hisznek abban, hogy teljesen független, szuverén irodalomtörténeti entitás volna. Tegyem gyorsan hozzá, hogy a szemelvények folyóiratközlésének helye természetesen nem csupán a Kalligram, az Irodalmi Szemle, a Szőrös Kő vagy az Opus, az Élet és Irodalomtól a Tiszatájig, a Palócföldtől a Bárkáig, az Új Forrástól a Jelenkorig és az Alföldig, a Holmitól a Forrásig magyarországi szépirodalmi folyóiratok szívesen adnak teret a felvidéki szerzőknek, de e téren Erdély is képviselteti magát, a Látó és a Korunk révén. (Meg is fordíthatjuk tézisünket, a Kalligram meg az Irodalmi Szemle nem kevésbé szívesen publikál más magyar nyelvterületekről verset és prózát; s ha nem a szerző nevének, a tartalomjegyzéknél kezdjük az olvasást, inkább az átfedésekre, a rokonulásokra, az összecsengés vágyára lehetnénk figyelmesek, mint egy nehezen körülírható „sajátosság” mindenáron történő, elsősorban táji jellegzetességben, „couleur locale”-ban megnyilvánuló megvalósítására. Hadd fűzzem hozzá: ez nincs ellentétben azzal, hogy a jelentősebb szerzők előbb-utóbb létrehozzák azt a bizonyos „sajátosság”-ot, amelyet sok szállal fűznek a kortárs magyar és általában európai irodalmakhoz. Csakhogy nem azáltal kísérelnek meg „újat” írni, hogy szűkebb (irodalmi) környezetre visszautaló, öröklött szimbólumokban rögződő hagyományt elevenítenek föl, éltetnek, hanem a kortárs/korszerű irányokkal lépnek olyanmódon párbeszédbe, hogy nyelvi/tematikai/tónusbeli hozadékuk egyszerre legyen egy/a mű legitimálása és rejtett vagy nyílt kapcsolatrendszerének feltárhatósága. A couleur locale – akár idézőjelbe téve – nem abszolutizálódik, nem a valahová tartozás monomániás ismételtetése, hanem az összeszövődésnek, egymásra reagálásnak, a nyelvváltozatok komplementaritásának igényéből fakad. S ha többen, hangsúlyosan Németh Zoltán, állították/állította, hogy egyes „szlovákiai magyar” alkotók nem az ún hazai más szerzőkkel dialogizálnak, hanem esetleg magyarországiakkal vagy erdélyiekkel, akkor ez

nem a „szlovákiai magyar irodalom” fogalmi eljelentéktelenítését célozza, hanem használati helyének esetleg az eddigieknél pontosabb kijelölését. Arról szó sincs, hogy Csehy Zoltán vagy Polgár Anikó „klasszikus” álmaik bárki más megírhatta volna/megírhatná, aki a magyar nyelvterületen az antikvitásban oly mértékben jártas, mint ők, de legalábbis, mondjuk, görög-latin szakos volt. A legközelebbi múltban utcai balesetben elhunyt latin szakos, Jancsó Noémi első és talán egyetlen kötetében a legbeszédesebb történet a részvét a technikai civilizáltság korszakában, sem nem végzettragédiának fölfogva egy mozgásképtelen igyekezetét, hogy a technikai segítségével tartsa kapcsolatát a világgal, sem nem újraidézve Antigoné történetét a segítség, a humanitás, az emberi gyöngeség/ esetlegesség áthidalására. S bár Csehy Zoltán és Kovács András Ferenc antik/középkori/kora újkori átíratának módszertana egybevethető, produktív lehet, valójában figyelembe veendő Csehy Zoltán ismertetése Kovács András Ferenc Kavafisz-átíratának kötetéről: Csehy ugyanis (s ebben jórészt egyetérték vele) ott érzi igazán revelatívnak Kovács András Ferenc átírat-költészetét, ahol nincs vagy nem tapintható ki egy közvetlen Kavafisz-előszöveg, ahol költői szövegek olyképpen találkoznak, hogy egy adott szöveg az életmű-értelmezés egészével, egy szövegben megalkotott költővel létesít kapcsolatot. Valami ehhez hasonló tudnék elmondani Varga Imre Vajda/Rozamunda-„átíratai”-ról. Vajda Jánosnak és Bartos Rózának furcsa, különféleképpen megítélt, leírt szerelmét, házasságát, gyöttrődéseit Varga – mintha – modellszerűvé formálná. A különös eset nyelvváltozatok (roncsolt nyelv, Bartos Róza emlékirata helyesírási hibáinak átvétele, Vajda késő-romantikus-szenvedélyes versformálása, Ady-elődként szerepeltetése, a beszélő személyének cseréje) esélyével szolgál. De ami feltétlen előny, az visszaüthet, az alkalmazkodás egy primitívebb nyelv- és észjáráshoz, nem bizonyosan kapja meg itt az adekvát megszólalás lehetőségét, kiváltképpen a közöltek közül az utolsó vers zárása hordoz „tanulságot”: mintha nem volna képes radikálisabban újraelgondoltatni az előszövegre reagálás (nyelvi) lehetőségét.

Visszatérve a szlovákiai magyar szép irodalom kérdéséhez, ideidézhető Veres István sok nyelvi leleménnyel előadott *Nyugdíjasok a ködben* című rövidtörténete, amely szinte a János vitéz meseföldrajzára játszik rá, összezavarva régióink városainak földrajzi elhelyezkedését, de hasonlóképpen zűrzavart keltve az irodalmi tudatban, egy egykori fizikatanár irodalmi nézeteit (pontosabban: irodalomellenes kitételeit) idézve. Mindezt a képtelenségig fokozza, miközben meglepő irodalmi ismereteket árul el, így váltva át a groteszk előadásba: a két háború közti irodalom hanyatlását a hajdani fizikatanár Gárdonyinak tulajdonítja, aki végül is arra vetemedett, hogy „itt-ott elemelje Tóth Árpád lila nyakkendőjét, és elmenjen benne istentiszteletre a Kálvin-téri református templomba természetesen hullarészegen”. Az én-elbeszélő nem riad vissza a blaszfémikus betétől sem, Krisztus és Péter történetét újraelbeszélve (intenciója szerint filmre írva), majd egymásra zsúfolva utalásokat, célzásokat, alantas stílust, átlagos beszélt nyelvet keverve, hogy nem meglepő módon Márai-paródiával zárja le a történetét valójában alakulni nem tudó (ez sem nem dicséret, sem nem bírálat) elbeszélést. Míg a kupéba bekéredzkedő nyugdíjasok magatartása a groteszkbe hajolva hív elő kommentárokat, a maga visszatérése 32 év után a Márai-témának a lentebb stílbá süllyesztését készíti elő, a tábornok kastélyából azonban „régimódi vendéglő” lesz, amelyben „régimódi” pincérek szolgálnak föl (a régimódi ismételtetése a Márai-regényre éppen úgy vonatkozhat, mint a felújított témára, önnön elbeszélése hiteltelenítésére), önmagát szenilisként aposztrofálva, aki társával „kielemzi a harminc

évvel ezelőtt történeteket – pontosabban azt, amire még emlékeznek –, mindezt lassan, tempósan, amíg az asztalon a gyertyák csonkig égnek.”

A (poszt?)modern elbeszéléstechnika jórészt megszokottá, magától értetődővé tette, hogy 1. az elbeszélő „metáz”-zon, kettős elbeszélést alkosson, azaz elmondjon egy történetet, aztán (közben)elmondja, miképpen mondja el a történetet; 2. ezáltal kétségeket ébresszen az elbeszélői informáltság, jóhiszeműség, kompetencia felől, hiszen, mint az ímént olvashattuk, a szereplők, beleértve a narrátort, csak azt idézhetik föl, amire emlékeznek, s ez korántsem maga a történet, hanem a történetnek töredéke, s e téren az idézett, ideemelt, célzott, utalt mű, kifejezés, fordulat, jelzős szerkezet sincs segítségünkre, hiszen eleve elidegenítve, alulstilizált formában, „deretorizálva”, parodisztikusan, tudatosan félreolvasva jelenhetik meg. S miként a realista, a naturalista, a szimbolista, az avant garde regény előbb-utóbb az epigonok, az ügyes, de inkább csupán – jóindulatúan szólva – az újra-felhasználásban jeleskedő mesteremberek kezére került, az egykor érdekesnek, poétikailag gazdagító jellegűnek minősülő „eszközök” szinte mechanisztikusan írónak le a „megfelelő” helyeken, a magam részéről a parttalanná lett szövegköziségnek, a nyelvjátékká válni képtelen, ezért szójátékokban, rosszabb esetben szövickekben kimúló szövegiségnek látom a veszélyeit, a modort, annak megmerevedését. Ahelyett, hogy – Jauss-szal szólva – a hagyomány szabad felhasználásában jeleskednék a szerző, többnyire reflektálatlanul ismétli a jól beváltak tetszót, noha éppen a reflektáltság szellemessége és eleganciája avatta fontos olvasmánnyá azokat a műveket, amelyek a posztmodern prózával léptek be a XX. század kánont újraszervezni követelő irodalomtörténetébe. Természetesen nem igazságos, hogy éppen Veres István egy rövidprózája ürügyén elmélkedem erről, azt azonban nem tagadom, hogy a lendületes és kíméletlen előadás nem győz meg teljesen arról, hogy a szerző nem egy lejárában lévő prózapoétika kliséivel él, és talán túlságosan is megelégszik a kézenfekvőnek tetsző nyelvi fordulatokkal. Egy viszonylag rövid terjedelmű írásban a szövegközi utalások ekkora mennyisége, a különféle stílusrétegek halmozása – felolvasva – feltehetőleg hatásos, a dolgozószoba viszonylagos csendjében olvasva kissé a szerkesztetlenség benyomását kelti. Más kérdés, hogy a szerkesztetlenség benyomásának keltése úgyszintén – számomra – a „lejárá lemezek” közé volna sorolható. A bátorság ma már nem az elidegenítéshez, a deszakralizáláshoz szükséges, nem az öntematizáláshoz (magyar nyelvterületen a posztmodernről eltérő minimalizmusnak még vannak kijátszatlan esélyei, de nem volna tisztességes errefelé terelni az inkább dús szövéű történet elbeszéléséhez alkalmas narrátort), hanem a XIX. századira emlékeztető „mesemondás”-ok, anekdotikus elbeszélések, összetettebb szövegvilágú regények újraértelmezéséhez, olyan előszövegek elő/szét-írásához, amelyek a posztmodern írásmódot is képesek destabilizálni (a destabilizáltat destabilizálni), hogy ezáltal a stabilitásnak egy olyan változata keletkezzék, amely az eldönthetetlenség kételyeivel és az elbeszélői távolságtartás magabiztosságával alakzatok között helyezkedjék el. Talán még inkább megfontolandó, hogy az újabb kutatás miért beszél Jókai és Mikszáth történetészövésének időszerűsíthetőségéről, s az újabb magyar regények miként fogják fel a hagyomány újraírhatóságát, Kleistől Jókaiig, Mikszáthtól Kosztolányiig; miért lett ismét kortársivá Robert Musil *A tulajdonságok nélküli embere*; miként oldotta meg Tandori Dezső az áldetektívregény-írás dilemmáit (a maga számára) Nat Roid-sorozatával, azaz hogyan lett számára a regény valóban „nyelvek rendszer”-e. S hogy már egy ideje nem Veres Istvánról beszélek, talán érzékelhetővé vált. Ezen

a ponton térhetek át a kötet számottévó eseményei közül a leginkább újszerűnek mondhatóra, Csehy Zoltán közölt (lírainak csupán egy tág lírafogalom alkalmazásával megnevezhető) darabjaira. Az újszerűt nem vonom vissza azzal, hogy néhány éve jól figyelhető meg Csehy Zoltánnak (nem pályaelhagyása, hanem) pályafordulata. Először pályaelhagyást akartam írni, mivel nála a kötött-klasszikus formák, kiváltképpen az azokhoz fűződő, a Baróti Szabó Dávidtól, Berzsenyi Dánieltől és Vörösmarty Mihálytól örökölt fenséges, amelyet Babits leoninusai is legfeljebb az idilli-elégikusba hajlítanak át, az első pillanatban akár meghökkentő módon konfrontálódtak a priapikussal, mégsem Weöres Sándor antik versformákat bravúrosan kezelő módján, hanem magától értetődően, Catullus vagy Martialis XX. századi kollégájaként. Ez a pálya mindenesetre abban jelentett áttörést, hogy a Faludy Györgytől meghonosított, néven nevező költői beszéd egy poeta doctus míves előadásában az esetleg obszcénnek minősülőt emancipálta, olyan léthelyzetek kizengését tette lehetővé, amelyet az ókori s a neolatin költők tanulmányozásakor ismert meg, hogy felszabadító hatásuk az élet természetes témájaként fogadtassa el. Csehy Zoltán kísérlete sikerrel járt: nem az alulretorizáltság poétikája szerint járt el, hanem esztétikailag kódolta át a sokáig „nyomdafestéket nem tűrő”-t, nem az egyes kifejezések (amelyeket jórészt eddig csak kipontozva lehetett közölni, a „purgált” Horatius lett iskolai tananyag, s ez a magyar fordításirodalom egy részét is meghatározta, mint ezt Polgár Anikó kutatásaiból is tudjuk) merész volta hozta az újdonságot, hanem az a versbeszéd, amely az időmértékes verselést magyarul is alkalmassá tette arra, amire Catullus és Martialis, nem is szólva a szintén Csehy tolmácsolta neolatin poézis egy részéről, világirodalmi érvényű és értékű példát adott.

Az antik tematika továbbra is erősen foglalkoztatja Csehy Zoltánt (miként a kötetből kitűnően Polgár Anikót és Tőzsér Árpádot is: a tematika persze messze nem mellékes tényező, ám az egy periódusban alkotó költők éppen azáltal teremtik meg egy költői korszak rétegzettségét és sokszínűségét, hogy – adott esetben – számos ponton eltér az azonos vagy hasonló tematika értelmezése és feldolgozása, Polgár Anikó és Tőzsér Árpád szuverén antikvitas-„látomás”-sal rendelkezik, Tőzsér talán filozofikusabb, Polgár Anikó asszonyi lírája szinte „üres hely”-et tölt be, megírja azokat a verseket, amelyeket, noha nyilván erősen transzponálva, egy antik költő is megírhatott volna, vagy megírt volna, ha a XX–XXI. századi életre kényszerítette volna sorsa); e mellé az antik mellé azonban Csehynél még erőteljesebb igénnyel a kortársi vagy a közeli múlt zenéjének költői elgondolása, leírhatóságának, költőivé átírásának lehetősége foglalkoztatta. Amiként a „képleírás” költészete – maradjunk irodalmunknál – Kassák Lajostól Somlyó Györgyön át Tandori Dezsőt, a legfiatalabbak közül Lanczkor Gábort, megérintette, korántsem azért, hogy régimódi tanúságot tegyenek a művészetek egymást kölcsönösen átvilágító volta mellett (wechselseitige Erhellung der Künste), mégcsak nem is feltétlenül az avant garde nem egyszerűen görcsös törekvését imitálva egy összművészeti alkotás létrehozásáért (Gesamtkunstwerk; Tandori „neoavantgárd” kísérletei jóval többek egy wagnerianus gesztus megismétlésénél, nem csupán a műfaji kereteket feszegeti, nem kizárólag az egyik művészetből kívánt átlépni a másikba, hogy mindkettő új lehetőségeire hívja föl a figyelmet, hanem az irodalomfogalom megszokott rendbe illesztése bizonyult számára szűkösnek, akkoriban még meglehetősen volt a távolság irodalom és nem-irodalom között), éppen úgy kezdi áthatni a költő Csehy Zoltán gondolkodását korunk és a fél-múlt zenéje. Nem kitérésképpen: Puc-

cinit a magam részéről inkább korszakzárónak hiszem (talán *A köpeny* mellett *A nyugat leánya* az az operája, amelyben csak néhány részletében tesz eleget a többi operájában megszokott áriák, duettek, együttesek sikerrel kecsegtető hangzásának), Webernrel, Schönberggel, Berióval (Csehy kedves zeneszerzőivel) inkább szembe lehetne állítani, mint egy fejezetben tárgyalni őket. A választott szemelvények között azonban ott lelhetők a Puccini-versek, amelyek nem azzal kísérleteznek, mennyire fordítható a költői beszédbe a sok-sok népszerű Puccini-dallam (jellemző módon a kevesebbet játszott *Edgart* idézi meg, nem a *Pillangókisasszonyt*, a *Toscát* vagy a *Bohéméletet*, és a *Manon Lescaut*ból inkább csak az utolsó felvonás nőalakja érdekli, nem a zene!), hanem Puccini itt is, mint kevésbé talán a többi zene-versben a kiindulás, az Ürügy az olyan költőiségre, amely viszont nem kíván függetlenedni a XX. század zenéjétől. Sokan próbálták meg, hogy az irodalomban zenei struktúrákat, műfajokat, zenei „metodológiát” alkalmazzanak, a kutatás meg zene és irodalom összeolvasását kíséri meg újra és újra. Ismétlem: sokan voltak, s az eredmény mindig kétes. Persze, a XIX. század programzenéje felcsillantotta az eredményt hozó lehetőségeket, az olyan kettős tehetségek, mint Schönberg azzal kecsegtettek, hogy lehetséges az átjárás a művészetek között. Csehy Zoltán más utat választott. Aligha nagy tévedés úgy rekonstruálni az ebbe a körbe tartozó verseket (s szerencsére egyre gazdagabb anyagra lehet támaszkodni), hogy a zenehallgatás a kiindulópont. A másik a költészet felől jön: nyakatekerten és talán zavarosan az anti-poétika poétikájáról emlékeznék meg. Anti-poétika olyan értelemben, hogy eltávolodás az antikvítás versformáinak, mitológiájának, a priapikus költészet kötött versformába tömörítésének biztonságától, vállalván a kötetlen forma kétséges szabadságát, hiszen az ún. kötetlen forma fegyelmezetlen, szerkesztetlen, meggondolatlan (azaz bölcselmi vonatkozások nélküli) „használat” lapos prózába fülhat; Csehy verse nem az irodalomból a nem-irodalmiba taszít át, hanem a korábban nem-irodalmi fogadtatja el irodalmiként. Ugyanakkor a XX. századi zene (egyszerűsítsünk) mára zenetörténeti eseménnyé lett, a hajdan forradalminak számító atonalitás meghökkentett, Schönberg felmondta *A jól hangolt zongorában* létrehozott rendszert, a nyolcfokúságot kimerültnek véelve a tizenkétfokúságot valósította meg, a Csehynél is idézett *Reihe* újabb kísérleti terepet biztosított a komponistának. Nem a „klasszikus” formafegyelem, nem a romantikus „nagyforma” mondott csődöt, hanem feltehetőleg Brucknerral és Mahlerrel tetőzött az, ami – mondjuk – Johann Sebastian Bachhal kezdődött. Schönberg Mahlertől indult el messze vezető útjára, mely még messzebb vezetett, mint az az Adorno segítségével elkészült Thomas Mann-műben, a *Doktor Faustus*ban olvasható. Csehy Zoltán – ha jól értem – most valami olyasmire, nevezzük fordulatnak, készül, amely párhuzama, nem megfelelése, hanem távoli változata lehet a XX. századi zenének: irodalmi atonalitás, hangnemnélküliség, a kötöttség olyan feloldása, amelyben a tónusok, a hanglejtések, a zene és a zöreijzene egyenrangúak, a verstörténések nem „novellisztikusak”, hanem olyan módon önmagukért valók, hogy hírt hoznak a szóról, a mondatról, a mögékérdezés során elgondolható gondolatról. Míg a *Cantus arcticus* ragaszkodik még a költői képpel indításhoz, a helymegjelöléshez, a sorok közé csempésztett zenei, technikai utalás (metronóm) már előkészíti az itt még meglepőt, amely aztán a vers zárlatából tetszik ki: minden más a képzelet, az emlékezés, a hallucinálás számlájára írható, a zeneiség jegyében alakul a táj (a tájnak ritmusa van, a zajzene szólal meg, a vers végső szavai: „két kotavonal között”). Számomra a legtöbb töprengenivalót Csehy Zoltán hosszúverse adta,

a címről, önmagáról hosszabban tudnék elmélkedni. *Orpheusz* (szimfonikus variáció Vergilius negyedik eclogájára).

Az operatörténetben feltehetőleg Orpheusz, a trákiai dalmok a legtöbbet szereplő hős, hiszen nem kellett külön indokolni, elfogadtatni, hogy a színpadon énekelve adja elő mondandóját, nála ez akár foglalkozási ártalomnak is tekinthető. Éppen ezért az opera születésétől Gluckig túl gyakran találkozunk Orfeo-operákkal. Nem kevésbé lett története a XX. századi alkotók ihletőjévé, Rilkétől Tennessee Williamsig variálódott a tilalom ellenére visszanéző énekes figurája. Az antik mű, Vergilius negyedik eklogája szintén nagy hírt mondhat a magáénak, a gyermek születésétől korfordulót váró mű hitelesítette a latin költőt arra, hogy a pokol- és purgatóriumjáró Dante vezetőjévé lehessen, amikor az olasz költő az emberélet útjának felére ért. A szimfonikus variáció a harmadik tényező, amivel számolni kell: természetesen zenei műfaj, értelmezhető olyaténképpen is, hogy (nagy)-zenekari mű, amely egy korábbi motívum vagy egy maga lelte dallam különféle lehetőségeit próbálja meg, esetleg más-más hangszercsoportokon megszólaltatva mindazt, amit a motívumra/dallamra építve transzformálva meg lehet szólaltatni, ami lehetőség a kottafejekből kinyerhető. Bizonyára rövidre zárás volna azt állítani, hogy a szimfonikusnak, azaz a nagyzenekarinak a hosszúvers volna a megfelelője, de teljesen nem lehet elzárkózni ez elől a feltételezés elől. Ami az első olvasás után feltűnik, hogy a vers meghatározott helyein a Vergilius-versből vett (latin nyelvű) idézetek, zárójelbe téve, akasztják meg az előadást, talán azért is, hogy egy újabb variáció kezdetére figyelmeztessenek. Mindenesetre a latin szövegnek csak ritkán van közvetlen, szó szerinti kapcsolata a magyar szöveggel, így egy párhuzamos, azaz többszólamú, bár összehangzó (a szimfóniát ekképpen fordítva) előadás, orpheuszi beszéd csendül föl, amelybe egy elbeszélő szólama is belejátszik olykor.

A variáció jelleg nem a dallam/motívum könnyen felismerhető ismétlésében kap alapot, hanem a megjelenítő „világok” (és nem világ) tágasságában. Időben és térben kiszélesül az orpheuszi, valamint az elbeszélői szólam (az elbeszélői hol egyes, hol többes szám első személyben közöl, monologizál, utal, informál, tesz mérlegre hangzást, beszédet, írást, történetet, mítosztöredéket, deszakralizáló szakralitást, de közvetlenebb zenei, irodalmi utalásokat is), átleng az ókorból a XIX. századba, mitológiából az irodalomba, miközben felejtetni látszik a kitűzött célt, a szimfonikus variáció kizengetését. Orpheusz részint a „visszatérést készíti elő”,

*mondhatni, a visszatérésen
dolgozik,
mint egy dallam
vagy minimalista motívumzöngé.*

Átvezetés, „moduláció” a témák között, azaz a variáció menetében, Orpheusz önmaga létének demiurgoszaként aposztrofálódik, hogy a létezés szimfonikus variációba foglalása írásbeli közvetítés révén tematizálódhassék, ám teljesítménye részben visszavonódik, hiszen egy variációsor részeként kap alakot a létezés, ezáltal ugyan auditív kiteljesedése egészíti ki az írásbelit, ám a betű szerinti és hallásbeli együtt sem fedi, nem fedheti le a létezés egészét, már csak azért sem, mivel a variációsor folytatódik, megkérdőjeleződik, a variációsor lényege az ellentétes megszerkesztettség, az egymás kioltására, megkérdőjelezésére hivatott komponáltság. Előbb a korábbi szólam:

*Beleragyog augusztus kegyelmébe,
(iam croceo mutabit vellera luto)
mely kurziválja a tájat,
dőltbetűzi a létezést,
és csak annyit tud szépíteni,
amennyit a hangzáson javíthat,
s jártas lévén az összhangzattanban,
ez nem kevés.*

A bizonyosság közelébe érést az elbizonytalanítás, az állítást a kétségbevonás követi. A variáció darabjai úgy folytatják, hogy tagadják egymást. Írásbeliség és hanghatás öszszegződik, hogy negatív besoroláshoz jusson. A folytatás tehát:

*Művészete? Ugyan. Túl introvertált, ódivatú,
az ént úgy alázza porig,
hogy csak a kárhozat tartja egybe,
mint narancsgerezdeket a héj.*

A hosszas kifejtés, a beszédmodok között kalandozás, a meghatározott vonalvezetés iránt támadt kétség (azaz a hangnemek közöttség) újabb variációdarabhoz vezet, mely a táji, antropológiai töredékesség ellenébe feszül, igen és nem közé ékelve, tévelygés és ráta-lálás antinómiáját elfogadva:

*Metaforái közt természetellenesen
tévelygett az ember,
szinte fajtalanul hatott,
idegenvezetés nélkül, mégis volt benne valami báj,
ahogy a félreértett filozófusok megsejditett téziseit
a magas költészetig variálta.*

A versbeszéd nem marad ezen a „szinten”, hol alászáll, hol megkísérli a visszajutást, hol a „Hellász-érzet” hívének mutatkozik, hol eredménytelen vágyait dokumentálja, hogy Orpheuszt megszólaltatva, annak önnön végzete felé haladását énekeltesse el. Egyes szám 3. személy váltja az elsőt, a tárgyszerű, szinte értekező jellegű előadás a személyességet. A zárás során a beszélő visszatalál a szóhoz, a kezdethez; a variáció műfajának megfelelően az eredethez visszatérés (itt: akarása) teljesíti be az orpheuszi sorsot és annak változatait, az elbeszélőit. Szemléletesebben példálózhattam volna talán a *Webern halála* című verssel, amelyben a Schönberg-követő zeneszerzőnek részint témáira reagál, zene és irodalom olyan együtt-érzését/érzékelését körbeírva, amely a Webern-művet hallgató, nem kommentáló, nem leíró, hanem abba beleérző, arra reagáló elbeszélő versbeszédét a mondhatóság határaiig feszíti, újabb meg újabb rétegekbe ásva bele magát, a palindrom*-

* A palindrom (rákvers) antik örökség, a régi-népi kulturális hagyományban nyelvmágia funkcióval bír, szívesen éltek vele a manierista költők. Kombinatorikus, kabbalisztikus vonásai révén ezoterikus-okkult aspektussal is rendelkezik. A Csehy-versben idézett Sator-négyzet i. u. 79-től interpretálódik. A zenei palindrom Schönberg tizenkétfokú technikájában is föllelhető. Vö. Erika Greber: Palindrom. Historisches Wörterbuch der Rhetorik. Hrsg. von Gert Ueding. Tübingen 2003. Bd. 6, 481–486. hasáb

effektusból kísérelvén meg kiolvasni, amit a zene (és a versbeszéd) elrejtene látszik. Élő és élettelen, szerves és szervetlen rétegződik egymásra, káosz és rend: mintha egy és ugyanazon jelenésnek színe és visszája volna. Egy idézet:

*A félvilág, félhal, roncskő,
apálygoethe korszaka valóban
semmihez sem hasonló? Úgy ellenkezik, dacol mint
a galvános kűrthang a perverz
folyóár-zuhogással, miközben
világosságra törekszik, katalogizálható
virágokra, herbárium-hiánytalan lapozásra,
állat- és halkatalógus egzaktágára (persze, Bizáncon innen!),
a kövek szekrényére a múzeumban és a
hegyek roppant gyomorszobáiban.*

Az a „paktum”, ami szerint mi az, ami még irodalom, mi az, ami már nem, az orosz formalisták által megcélzott „irodalmiság”, úgy tűnik, állandó felülvizsgálatra szorul. Az már megegyezés tárgya, hogy a regény minden egyes kiemelkedő jelentőségű darabja újra-írja, mi a regény. Azt sem vitatják már, hogy Schönberg, Alban Berg és Webern (hogy Bécsben maradjunk) után már nem egészen az a zene, ami volt, jöllehet a komponisták művei között operát, hegedűversenyt stb. lehet lelteni. Igaz, ennek a zenének befogadása még ma sem problémátlan a hangverseny-látogatók egy, nem egészen jelentéktelen részéről. A gyérülő számú versolvasók előtt, íme, az újabb kihívás. Nemcsak költészetként elfogadni Csehy Zoltán zene-verseit, hanem hozzágondolni a vershez a zenét, úgy olvasni ezt a beszédet, amelynek zeneisége nem a képleíráshoz hasonló zeneleírásban található, hanem a zene és irodalom viszonyának rendhagyó tematizálásában, egy irodalmi hangnemenélküliség kockázatos kísérletében. A tizenkét fokú skála egyenrangú hangjai kivételnek a szakralitásba, a művelődéstörténetbe, Webern zenei szerkesztése pedig palindromként hasonul ebben a versbeszédben a ráolvasásként funkcionáló, régi példához; így igazolván, hogy a vers vizualitás, nyelvmágia, ezoterikus beszéd, ritmus, önmaga tükre:

*Leginkább rákmenetben szeretett képzelegni, oda-vissza
a hatalmas labirintussá,
a korlátoltság labirintusává váló
négyzet irányai szerint,
melyekben ott a tizenkétfokúság
(a tizenkét olümposzi isten,
a tizenkét apostol,
a tizenkét drágakő,
a tizenkét Mária-csillag,
a tizenkét arpeggio,
a tizenkét kintorna,
a tizenkét (téknezt?) eszméje,
a Reihe, a tükörfordítás, a rák és
a tükörrák szent evangéliuma...*

Aligha túlzás a magyar költészettörténet fontos eseményének tartani Csehy Zoltánnak itt erősen vázlatosan ismertetett vállalkozását.

A mennyiségi mutatókat (a közölt versek számát, az ehhez szükséges lapterjedelmet) tekintve Csehy Zoltán mellett, illetőleg vele együtt Polgár Anikó és Tózsér Árpád lírájára hívja föl a válogató a figyelmet, teljes joggal, tőlük kevésbé marad el Vida Gergely, őt követi Barak László, egyben jelezve, mily sokféle költői magatartás, hányféle szólam, mennyi helykereső törekvés, miféle nyelvfelfogás igényli a versebe íródást, műfaji, verselési, retorikai igényezetek keresztezik egymást az antológiában. Barak László körültekint a világban, és semmi megnyugtatóra nem lel, beszélője (de lehet, hogy pontosabb volna többes számot használni) végletes (de véglegessé válni nem tudó) helyzetekbe navigálják magukat, a semmi partjára ér(nek), a nem-tudás megvallása sem hozhat könnyebbiséget, a nem-tudás valójában negatív tudás, híradás arról, amiről a beszélőnek fogalma sincs, fogalma sem lehet, így megnevezései nem néven nevezések, inkább elhárítások. A seholsincs az a (képzelt?) terület, amelyből vizsgálódik, önmagán kívül nincsen kihez szólnia, és legfeljebb az emlékezés során testet öltő képzelet utal egy olyan létezésre, amelyről immár nem tudni, létezés-e avagy nem-lét. „Olyan régen meghaltam, / hogy jó is lehetek már. / Vagy csak eltévedtem volna önmagamban,” – emígy az egyik vers indítása, hogy e bizonytalanán tett kijelentésből az önmaga ellentétét is tartalmazó további kijelentések fakadjanak. Az antológiában utolsónak publikált vers legtöbbször ismételt szava a nincs, a nem, ennek következtében semmi történésnek nincs esélye, semmi világ nem kaphat formát. A kopár sorok természetesen nem mondanak le a retorizáltságról, csakhogy meglehetősen egysíkúvá válnak a szüntelen tagadásban, a félrefordulás érzékeltetésében, az állandó helyreigazítási kényszerben („Szívesebben lakom itt. / Máshol.” Vagy másutt: „Árnyékom elfoglalja nem létező szobámat – betolakodó. / De hát semmi értelme fölhánytorgatnom árulását.” Emígy az indítás, majd a vers tengelyében: „Mondd, kinek építi vajon egy hús-vér ember mindennapi romjait? / Vagy mindennapjai romjait?” S a befejezés: „Nem hánytorgatható föl hát az árulás sem. / Hiszen a romok nem köteleznek hűségre.”) A versekben nincs előre irányuló mozgás, inkább oldalazó járás jellemző rájuk, ez mintha megkülönböztető tulajdonságuk lenne. Efféle lírában nincs helye az ötletnek, a váratlanságnak, a meglepő fordulatnak, téma – változatokkal. Hogy ez a monotonia elegendő-e egy közepesen terjedelmes verseskötethez, éppen úgy nem tudható, mint az, hogy az olykor emelkedettebb hangvétel, a bölcselkedés által megérintettség versszervező erővel bír-e egy terjedelmesebb korpuszban. Vida Gergely szintén elveti a kötött formákat, a filmművészetből emel át szavakat, utalásokat, fordulatokat. „Horror-klasszikusok” című ciklusa a történetészítés és annak problematikusága „mezején” helyezhető el, mintha egy film készülné (filmek készülnének?), csakhogy a hagyományos időszámítás, az események szabályos összeillesztése nem siet segítségünkre, az eseményesség nem konkretizálódik, benyomásokra, egymásra halmozódó jelenések, figyelemfelhívó kvázitájékoztatók váltják egymást, valamint leírás leírást követ, ami történt (történhetett), nem vár megfejtésre. Így az ok-okozati rend is elveszíti funkcióját. Az olvasó tanakodhat: kihagyásos előadással kínálják-e meg, vagy pusztán nyersanyaggal (a *C!overfield*-ben „vágatlan változat”-ot említ a beszélő); s ha a szavak, a mondatok önmagukban mintha ismerősnek, „érthető”-nek, habár formállogikailag kevésbé megfelelőnek tünnének, az egymás mellé rendelés, a kiemelés, a hangsúlyok elmaradása próbára teszi az értelmezőt. A megnevezett filmekre utalások ugyan látszólag

kijelölik az értelmezési keretet, de a vers beszélője nem a megnevezett filmhez kapcsolódik, inkább a befogadói magatartás egy-egy lehetőségét vázolja föl, mintegy belekomponálja a befogadót és a befogadást a filmbe (netán filmszerűségbe?):

*A fürdőkád emelkedőjéről minden szükségeset látni.
A szellőzőablak résznyire nyitva, éppen hogy csak a fölös
gőz szívárogyon el, ne nehezítse a kritikusra a légzést.
A falitükör, látni benne az ajtót, engem nem.*

A *nyomozó* rímekkel, asszonáncokkal különbözik a többi verstől, kevésbé a címszereplő, inkább a nyomozás válik témává, a megszemlélt áldozat, a nyomok részletező leírására azért van szükség, hogy „noir”-ként legyen megnevezhető a film, melynek eseménysora érdektelen, éppen elég az, amit (a nyomozó szemével?) látunk, a részvétlenül előadott leltározó beszéd megannyi nyom. Hogy aztán a vers befejező versszakában a többesélyűség domináljon, nem a nyelvtanilag vagy-vagyok kapnak alakot, hanem az egymásnak (látszólag?) ellentmondó minősítések azonos esélye:

*Lassacsकán kialakul azért, pereg a noir.
Nem könnyű eset, csak rutin, mennyi ballépés,
mennyi nyom. Elvégzendő sok munka, mert korrigál.*

(Nem világos, ki a záró mondat alanya. Nyilván nem a sok munka, amely abban áll, hogy lényege a korrigálás, azaz a hibajavítás. Feltehetőleg a címszereplő értendő ide, a cím meg az utolsó szó alkot keretet, ezen belül alakulhat ki „valami”. Amely messze lehet a megoldástól, a lezárulástól. A korrigálás legfeljebb közelebb vihet a befejeződéshez.)

Film és irodalom szembesítése (nem egy filmtörténet irodalmivá elbeszélése) és Vida kísérletező nyelve jól eltalál egymáshoz. A látás közvetítheti a világot, a jelenségek, a tárgyak, a mozgások észrevétele, a szem munkája nyomán szerveződhet valamiféle rendbe az, ami mindenekelőtt látvány:

*S hogy formája legyen, pásztázz végig
egy megfelelő szögbe dőlt felhőkarcolón
egészen az eltakart égig.
Én biztosan ott leszek,
készítsd kamerád.*

Egy másik helyről idézek:

*Ott lesz mindenki, aki számít,
s figyeld meg, mekkorára nőnek majd szemedben. (...)
Csak résen kell lenni, első látásra összeverhető lesz minden mással.*

Egy látomásba átszapó vers utolsó versszaka:

*Mi történik, ha lehunyom szemem? A párna alatt
forráság van és sötét, de ezek azon is átlátnak,
látják valami röntgenképen meggörbült gerincem.
Mióta vagyok a világon, s félek.*

Sem az értelmezés, sem a szemlélés nem elegendő a világmagyarázathoz, sem a film, sem a kamaszlemélk visszaidézése nem hozza meg a személyiség otthonosságtudatát. Mondás és felfogás széttart. Vida Gergely antológiában közölt versei ugyan talán kevésbé revelatívak, mint a Csehy Zoltánéi, de Vida rátalált egy olyan területre, amely (ezúttal film és irodalom, magyarázat és értelem ellentmondása) lehetővé teszi számára a megszokottságokkal, a töredékességhez hasonlással „gazdag” nyelviségének költészetté alakítását. A többfelé tájékozódás hasznát hajtott Vida versalkotói technikájának, az ismétlődés nem lesz mechanikussá, a látszólag azonos vagy rokon versmenet tüzetesebb olvasás után inkább változatok konfrontálódásának hat (a verseket a közlés sorrendjében olvasva).

Mindezzel szemben Tózsér Árpádnak az antológiában publikált versei nemigen árulkoznak kísérletező igyekezetről, annál inkább a múlt és a jelen, irodalmi emlékezet és a személyességre vonatkoztatott létértelmezés, antikvitás és kesernyés ironiával láttatott én gazdag formavilágú versebe foglalásáról. Nem meglepő állítás, hogy Tózsér Árpád szinte mindent tud, amit versírásról tudni lehet és érdemes, felszabadultan játszik strófaformákkal, rímekkel, jelenít meg ókori-századfordulós nőalakot (Salome), merít Bulgakov regényéből, reagál az antik hybris figuráira, használja föl a Krúdy-művek motívumait, a filozófia történetének egy-egy epizódját... Olvasmányaikból, érzéki megismeréséből versek fakadnak, amelyek a címben jelölt megnevezésen jócskán túlmutatnak, jórészt anélkül, hogy tanító jellegűvé válnának, ám több ízben nem mondanak le a csattanós befejezés lehetőségéről. A *Szigorú szobrok* az antik zsarnokölők jelenetét úgy merevíti ki, hogy mellőzi a francia klasszicista festészet jelenetező modorát, a világ terében helyezi el, s mintegy elidegeníti a szcénát (kötelező?) pátoszától. A *Ravatalnál* szembesíti a végső pillanattal, elutasítva mindenfajta vigasz-metafizikát. A *Húsvét* nem életképnek indul, noha azzá válik, a szakralitásból vezet a szaffói strófákban formált háromszakaszos vers a tárgyszerűségig; az ünnepe-foszlott világtól határolódik el a beszélő, hogy egy megszemélyesített tárgyba vetítse világnyi magányát:

*A vézna,
tar fák képzelt lombja alatt egy drótrá-
csos bevásárlókocsi áll és méléz
félretaszítva.*

Talán megérdemel néhány sort, hogy felhívjam a figyelmet, mily tudatos és sokatmondóan él Tózsér az utóbbi évtizedben oly megszokottá vált „eszközzel”, látszólag csupán a verselés kedvéért vágja szét a drót-rácsos szót: azt hiszem, inkább a megjelenítés vezeti a beszélőt, a hangalak/betűírás és jelentés megfeleltetése teszi az elválasztás nyomán valóban „rácsos”-sá, választja el és köti össze a két sort. A záró adoniszi sor önmagában erősíti föl sugalmazását. A *Szentivánéji álmom* személyessé avatja a szerepverset, az alcím szerint: (*Egy vén számár sirámai*); az elvarázsolt Zubolynak dereng föl a maga „nyárközépéji álma”, érzelmmel-indulattal szól, a beszélő a magáévá birtokolja az ifjúság múltán föltámadó keserves érzelmeket. A második rész azonban fordít az emelkedett tónuson, megkezdí vitéjét a rá kiosztott szereppel, átigazítja a mesterek előadta mitologizáló jelene-
tet, és egy „új darab”-ot képzelte el, persze, a maga módján. A négyes rímbe átcsapó beszéd, a „mesterkedők” kedvelt (XVIII. századi) formájában előadott néhány sor, íráslehetőséget és létlehetőséget másol egymásra. A már Bessenyei György részéről leváltott rím-

képlet, amelyet aztán Kazinczy végleg ómódinak, „pórias”nak deklarált, a verssel, rímekkel virtuóz módjára bánó beszélő öniróniája, kicsit archaizál, kicsit idézi a mitológia alakjait, kicsit játssza tovább az előírt szerepet, melyet nincsen módja teljesen elhagyni, hogy kiléphessen a darabból, melybe belekényszerítették, a szerepből, amely ránőtt, s a létezésből, amelyet meglehetősen keserves elhagyni. A gonddal választott rímek az esendő személyiség igyekezetét közvetítik, az irodalomba foglalt beszélő egy más irodalomba lépne át, ha tudna:

*Kiszáradt a tinta, holt a papír,
ligetében nincs nimfa, nincs szatír,
testem ír már darabot, s búsat ír:
Hol van mohó ajkam, s róla a pír?
Elhagytak végleg az ifjú kecek,
sárga fogaim közt i-á recseg,
könnyes-vén szemem lepik a legyek-
Egy kis bükkönyt még, urak, s már megyek!*

Polgár Anikó – tematikailag, ez sem meglepetés – ókori kalandozásait folytatja, egyre szikárabb, az anakronizmus távolságtartó eszköztárából merített előadásban. Elsősorban az antikvitás „legendás” nőalakjait szállítja le korunk tárgyi világába, a szólóval feleselő kórus kínál lehetőséget arra, hogy az istenek-szülő Létót mutassa be „császármetszés” után. Miközben tévedhetetlen biztonsággal mozgatja a beszélő az antikvitásból kinyerhető rekvizitumokat, az olvasó állandóan arra kényszerül, hogy mítoszt a tárgyi valóság keretében szemlélje (a véres műszerek, a műanyag cső nem csupán a konfrontáció tényezője, hanem tónusbeli ellenpont is, nem pusztán az „örök” asszonyi sorsra figyelmeztet); a mitológia „valósága”; elbeszélés, ennek az elbeszélésnek a jelen akkor kölcsönözhet hitelt, akkor foszthatja meg „műviség”-étől, ha a közeli „realitások”-at szegezi vele szembe, elbírája-e a mítosz elbeszélései, hogy mai történetekké váltoozzanak át. Andromakhé előbb „eredeti” közegében jelenik meg, a homéroszi-mitológiai „ihletés” nyomán állítódik sorsa határhelyzetébe, rabnőként éli tovább életét az egykori trójai „királynő”. A hív tolmácsolást követőleg merész vágással a mai hétköznapiokba érünk, egy „mai Andromakhé” sors-története, ha a kellékek kevésbé fényesek, előkelők is, hasonló tragikus létezést sejtet. *Nióbé késői terhessége* nem ismétli az előző két vers jeleneteit, a szülés, a terhesség, ezáltal a kiszolgáltatottság, a szenvedés színre hozása jelzi a költő nyelvi fantáziájának változatosságát, gazdagságát; s ha a tárgyiség zavaró tényezőként kizökkent is az antikvitás nagy alakjai iránt érzett áhítatunkból, sokat nyerünk azáltal, hogy élővé alkotja a beszélő a mitológiából kilépő alakokat, a helyzetrajz többfelé nyit: kit olvasmányaira emlékeztet, kit a kortársi elbeszélte történetre, amelyben antik és modern nem egymást váltó, egymással rivalizáló esetként, történetként állnak szemben egymással, hanem úgy kerülnek egymás mellé, hogy a mítosznak az arisztotelészi szóhasználat szerint *mesei* volta dokumentálódik, amely egy fikcionált, poétikailag hitelesített „valóság”-ban lesz a köznapok mítoszává. Tózsér számára az antik történetek (például Pariszé vagy Tiberiusé) ott maradnak, ahonnan költőnk vette őket, innen lép el a vers beszélője, hogy az alak az emberi létezés egy verses esettanulmányaként funkcionáljon, ezáltal – meg azáltal, hogy ez a létezés elsődendő kérdéseként az önmagasság minéműségét tételezi – a megnyerhető és elveszíthető eg-

zisztencia esélyeit latolgatja. Az itt-lét megragadhatóságának lehetőségei és ellehetetlenülése egyként fölmerülhet, sorstörténetek épülnek be a versbe, a történetek a költő-gondolkodó által fikcionált szituációban válnak verssé; így a trójai háború „okozó”-járól, Parisról szólva:

*Áll a sötétlő sziklák közt lesben:
istennőkre vár, mióta lehel,
mindig a voltban, s délibáb-leszben,
menny és föld között, se alá, se fel.*

Polgár Anikó nemcsak női történeteivel, szabadverses alakzataival tér el a mítoszleíró/értelmező, újragondoló lírától, még Oidipuszáról verselve sem a tragikus hőst láttatja, hanem a gyermekágyi lázban fekvő anyát. Jóllehet a mitológia női történetként felfogása ugyancsak érdemes az elemzésre, Polgár Anikó mítoszi asszonyai létezésük intim pillanataiban, szülés közben lesznek versalannyá, az anyaságra ébredés egyben „szenvedéstörténetük”. Ez teszi lehetővé *Ikarosz anyjának*, hogy „alulnézet”-ből láttassa fia történetét, fia tengerbe hulltán cselekvésével rekonstruálja a történetet, amely az emlékidézés során, majd az anyai tettben ismétlődik, „nagyban” és „kicsiben”, a mítoszba veszően és a mítoszi alulstilizáló módon. Kasszandrának immár betelt sorsa, hogy legendája éltesse. A mítosz egyszerre az, ami, valamint önmaga torz mása:

*A patakok ugyanúgy száradnak ki itt a Peloponnészoszon,
mint a mítoszmesezők öregek szájában a nyál, egyre fogynak,
szikkad, repedezik a folyók helyén is a tertyedt sármező,
s a zörgő fűbe nedves kígyók lapulnak.*

Csakhowy Kasszandrából történet lesz, nem elegendő a szóbeliség, mely ugyan életben tartja a történetet, ám főleg azért, hogy írásos emlék lehessen. Ugyanakkor nem dől el írásbeliség és szóbeliség vitája, noha egymásutániságról, nem pedig egymásmellettiségről tanúskodik a beszélő:

*lassan mállottak szét isteni s királyi kéz fogdosta
mellei, nyelvét kitepte az ár, sodorta, még a római korban is,
szavait egy bizánci kolostor mélyén éjjelente csöppögő
gyertya mellett írta át minuszkuhába egy buzgó szerzetes.*

Polgár Anikó – ezt díjai nyugtázzák – megtalálta hangját, költői személyisége (nyilván sokat köszönhet értekezői-kutatói személyiségének, hiszen egyike egyfelől az antikvitás szerzői magyar irodalmi utóéletét kutatóknak, másfelől a szövegköziség leglátványosabb esetéről ír könyvet, nevezetesen Catullus és Ovidius magyar fordítástörténetéről) jól felismerhető, már csak azáltal is, hogy mitológiai alakokat, jeleneteket „fordít át” mai környezetbe, szinte azonos fénnel világítva meg a hajdan- és a jelenkor jelenéseit.

Szalay Zoltán *A kormányzó könyvtára* című prózája mintha a mágikus realizmus egyes képviselőinek nyomában járna, egy más elképzelés szerint borgesi nyomok volnának fölfedezhetők a „sejtelmes” történetben. A könyvtáros útjának oka, a kormányzó magatartása „egzotikus” környezetbe illik, nem annyira a történetészövés, inkább az atmoszférateremtés látszik az író erősségének. A kétes eredménnyel záruló „nyomozás” nem kisebb

bíti az elbeszélés tétjét, amely nem más, mint a bizonyosság megszerzése, ám az elbeszéltesemény nem tetszik túlságosan jelentékenynek ahhoz képest, amennyi energiát fektet az elbeszélő a környezetrajzba. Szerényebbnek tetszik a *Másnap*, az ismeretlennel, a különösnek tetszővel való találkozásról ad számot, s mint az előző elbeszélésben, az én elbizonytalanodását kíséri meg példázni.

György Norbert három rövidtörténete közül az első, a *Konzultáció* minősíthető talán a leginkább kidolgozottnak. A kétféle betűtípussal szedett, ön-megszólító történet mintha egy napló részlete lenne, majd egy másik szereplő, a Hadnagy úr, a nyomozó kerül a történetbe, s a hozzá intézett szavakból kapjuk meg a helyzet megértéséhez az információkat. Ezekből azonban nem tudunk meg túlságosan sokat, csak valamennyit, mintha azt sugallaná az elbeszélő/naplóíró alakja sem válik az elbeszélés során valóban ismerőssé.

Feltehetőleg fölösleges volna további névsorolvasást tartani. Elmondani, hogy az ízléses borítótérvezést is jegyző Juhász R. József neoavantgárd versszerűséggel szerepel (egyetleneggyel); hogy a tavalyi kötetből hiányzó Németh Zoltán négy rövid verse akár lírai epigrammának volna minősíthető, H. Nagy Péter SF-monológgal kísérletezik, Hizsniai Zoltán *Szerénád egy ciklámen alsóneműhöz* című versét részint meghatározza a Krúdy-elbeszélésből vett mottó, részben a gordonkozással jellemzett (félre-jellemzett!) stílust akképpen imitálja, hogy túl érzelgőssé alakítja, ezáltal parodizálja: két jellemző szakasz legyen igazolás egy talán XIX. század végének érzett érzelgős előadás túlimitálására:

*csak muzsikálom friss ciklámenedet
süket vagy hogy nem kapod el a tercet
kottám egészen rám gémberegett
vonóm nyakában már ötven nyár perceg (...)*

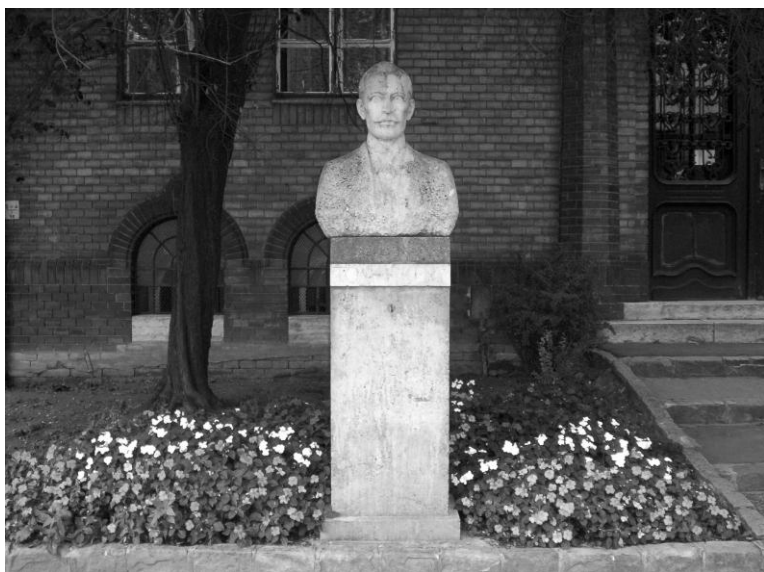
*ötvenedik mécsesem felbuzog forr a szó
ölemnél pedig kihunyt hét menóra
lelkemre mondom hogy ez lesz az utolsó
ó ciklámenben tobzódó szenyóra.*

Kulcsár Ferenc *Hármasoltáráról* nemigen tudom eldönteni, hogy ironikus rajz-e, esetleg „oltárképe”(?) az öregedő R. C.-nek, vagy pedig a költői beszéd meghatottságát, elérzékenyülésre hajlandóságát ellensúlyozza-e a néha megbicsakló előadás („fülhegygel hallgatja az esti harangszót, / nem papol, nem ejt ki egyetlen harangszót.” Vagy: „öreg, mint az Isten s a tízparancsolat, / imát morzsol fogai közt, káromló szavakat.”)

Azokról, akik egy-egy szemelvénnel szerepelnek (Ardamica Zorán, Hódossy Gyula, Mizser Attila, Szászi Zoltán, egy prózarészlettel Tallósi Béla), nemigen lehet érdemben nyilatkozni, így csak találgathatok, ily keveset publikáltak-e a tárgyessztendőben, vagy a szigorú ízlésű válogató ennyit talált érdemesnek arra, hogy az antológiában szerepeltesse. Annyit – nem udvariasságból – elmondhatok, hogy a válogatott szemelvényeknek messze nem érdemtelenül jutott – ha csak ennyi – hely.

Nehéz volna és talán nem is érdemes összegezni: egy antológia elsősorban a válogató munkája, kész anyagból dolgozik, az ábécé-rendben közölt írásokból megismert szerzők – eszerint – a szlovákiai magyar szépirodalom résztvevői, alakítói, gondolják-e vagy sem e terminus jogosultságát, hozzájárultak ahhoz, hogy ilyen című kötetben képviseljék (nem

pusztán önmagukat, hanem összességükben) azt, amit a cím sugallni látszik, kinek-kinek egyetértő, módosító, tagadó, mérsékeltten egyetértő-módosító-tagadó értelmezése szerint. Az antológia sem vitát nem nyit e kérdésről, sem vitát nem zár, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága mindenesetre olyan intézmény, amelynek a szerzők, feltehetőleg valamennyien, tagjai, így az antológiacímet legalábbis úgy fogadják el, hogy ennek az intézménynek a kiadványa. Méghozzá színvonalas kiadványa. S talán ez a legfontosabb. A kiemelt szerzők, ábécé-rendben, Csehy Zoltán, Polgár Anikó és Tózsér Árpád jól leírható helyvel rendelkeznek a magyar irodalomban, miként Grendel Lajos nélkül is jóval szegényebb lenne a mai magyar próza. Érdemtelenül egyetlen írás sem jutott a kötetbe, mindenesetre a tanulmányozás nyomán kirajzolódik, ugyan nem a szlovákiai magyar szép irodalomnak, a többi regionális irodalomhoz képest, autochton volta, hanem az, hogy nem egy kezdemény, nem egy lírai-prózai változat onnan érkezik a magyar irodalomba, ahol a megnevezett intézmény lehetővé teszi a kollektív bemutatkozást. Ez a bemutatkozás jó és szívesen fogadott ismerősöké. Kiegészíti azokat a köteteket, amelyek egy-egy alkotó időszakos termését adják az olvasók kezébe. Ezt a követet viszont én ajánlom az olvasóknak.

TÚRI RÓBERT

A távozó helye: Milorad Pavić

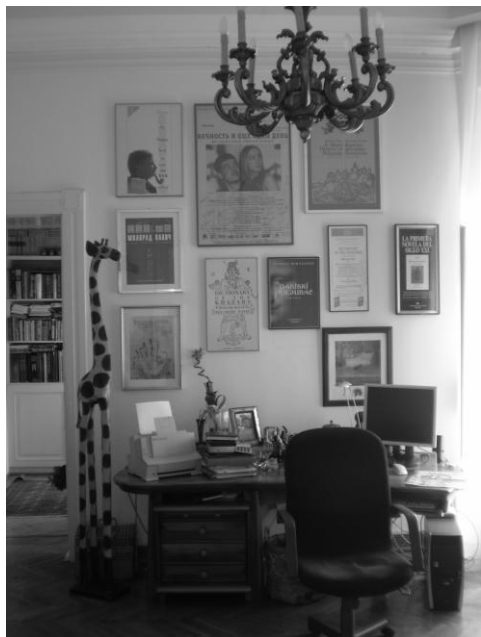

A *Kazár Szótár. Százezer szavas lexikonregény* „Sárga könyvében” Sámuel Koen Avram Brankovićot és fordítva, Avram Branković Sámuel Koent álmodta folyamatosan. Amikor az egyik aludt, a másik ébren volt, így az egyik mindig meg tudja álmodni a másik épp zajló életét. Szimbiózisban volt a két szereplő élet–álom ciklusa: az egyik élte a másik álmát. Sámuel és Avram együttes halála akkor következett be, amikor egy csatában találkoztak. Itt már nem volt, aki álmodja a másikat, hiszen mindketten ébren voltak és egymás ellen csatáztak (*Kazár Szótár* 201–202. old.). Ebben az ütközetben Sámuel és Avramot, a két álmavadaszt nem golyó ölte meg, hanem az álom (hiánya) döntötte le őket a lábukról (202 old.). Robert Coover a *New York Times* 1988. november 20-án megjelent cikke szerint Pavić úgy gondolkodik (és ír), ahogyan mi álmodunk. Pavić 2009. november 30-án hunyt el. Vajon ki ébredhetett fel álmából a szerző halálának pillanatában?

Pavić *Kazár szótárának* „Előljáró megjegyzéseiben” érdekes stratégiát kap(t)unk örökségül a szerb ergodikus irodalom mesterétől, amely magyarázat lehet arra – szövegei kapcsán –, hogyan olvasunk és/vagy álmodunk mi, olvasói: „Képzeljétek el, hogy két em-

ber egy elfogott pumát tart pányván. Ha közeledni akarnak egymáshoz, a puma támadni fog, mert a pánnya meglazul; csak ha mindketten egyszerre húzzák, akkor marad a puma tőlük egyforma távolságra. Ezért közelít egymáshoz oly nehezen, aki ír és az, aki olvassa: köztük van a pányván tartott közös gondolat, amelyet ellentétes irányban húznak. Ha most megkérdjük a pumát (illetve a gondolatot), hogyan tekint ő erre a két emberre, az válaszolhatná: a pányvák végén olyan megehetők vannak, akik fogva tartanak valaki számukra emészthetetlen...” (*Kazár Szótár* 20. old.). A szerző hiánya szabaddá teszi a pánnya egyik végét, így az olvasó Pavić műveinek birodalmában szembekerül(het) a szöveg-puma veszélyei adta szabadsággal. Talán ez az a pillanat, amikor az író álmodja már olvasóját.

2008. november 1-jén Aleksandra Dikličcel készült interjújában Pavić említette,

hogy 1984-ig ismeretlen szépirodalmi szerző volt hazájában, de a *Kazár szótár* gyors hírnevet hozott számára otthon és külföldön egyaránt. Regényét több mint 30 nyelvre fordították le és nevét Laurence Sterne, James Joyce, Italo Calvino, Miguel de Cervantes, Jorge Luis Borges nevével együtt emlegették. Művei kevésbé hagyományos formát követtek: szótárregénye, a keresztretjvénycsok, jóslási és asztrológiai kézikönyve, a tarotregénye, drámái, valamint elektronikusan közzétett írásai a Projekat Rastkon játékoságuk által tényleges interaktivitásra, az olvasott szöveggel való szimbiózisra buzdították olvasóit. Pavić hitt abban, hogy a könyvek elektronikusan életre kelhetnek, mi több, előbb-utóbb csakis úgy élhetnek. A fent említett interjúban azt mondta, hogy a könyv először halálát lelte a kőben, azután a fa kérgében, papiruszokon, kéziratokon, és végül papíron. Itt a szöveg hordozójára gondolt elsősorban. Az alapanyagok égető hiánya miatt a könyv hordozóját alternatív módon képzelte el, és ezért a szövegek szívét hamarosan elektronikus csip formájában látta, nem kis iróniával hozzátéve, hogy ehhez is újabb nyersanyagokra lesz szükségünk. A könyvnek ezek szerint mindig volt és lesz anyagi teste (is).

Személyesebb hangvételű interjújában, melyet 2006-ban adott a szerb televízió *Balkanskom ulicom* műsorában, Pavić elmondta, hogy zenésznek készült, viszont az irodalomban találta meg önmagát, és ezt soha nem bánta meg. Bölcsésztanulmányait Belgrádban kezdte, doktorátusát összehasonlító irodalomból Zágrábban szerezte, majd útja Franciaországba vezetett, ahol szerb irodalmat tanított az Université de la Sorbonne Nouvelle-en. A legjelentősebb művei között van az irodalomtörténeti *Istorija Srpske književnosti baroknog doba* (Szerb irodalomtörténet: Barokk, 1970), illetve számtalan szépirodalmi írása: *Mesečev kamen* (A holdkő, 1971), *Gvozdena zavesa* (Vasfüggöny, 1972), *Konji svetog Marka* (Szent Márk lovai, 1976), *Duše se kupaju poslednji put* (A lelkek utoljára fürödnek, 1982), *Hazarski rečnik* (Kazár szótár, 1984), *Predejo slikan čajem* (Teával festett tájkép, 1988), (1992), *Pozorišni jelovnik* (Színházi étlap, 1993), *Poslednja ljubav u Carigradu* (Utolsó konstantinápolyi szerelem, 1994), *Unikat* (Unikát, 2003), *Drugo telo* (A másik test, 2006).

Munkássága kezdetén, egészen 1984-ig, kevesen olvasták műveit, ezért leginkább az irodalomtörténet fele fordult, azt kutatta és ebben a témában írt tanulmányokat, köteteket. Pavić szerint, amikor a volt jugoszláv rendszer engedékenyebb lett, az emberek szemléletmódja, olvasási szokása is változott, így művei lassan megértő közönségre találtak (Diklić-interjú, 2008). A *Kazár Szótár* megjelenésével a helyzet megváltozott: Pavić neve ismert lett otthon és a világban. Történetei mindig egyszerűek, frappánsak, és mesterei módon fonódnak össze teljes egészé. A szerző egy nagyobb ívű narratíva részeként válik önmaga is történetté írásaiban. Késői műveiben megjelenik az a pavići interaktivitás, mellyel aktívan bevonja az olvasót a cselekményalkotás folyamatába. Ezzel a módszerrel az olvasó nemcsak szemlélője, hanem a történet alakítója is lesz egyben. A *Kazár szótárban* az olvasó aktív részvételét, többet között, a szócikkek tetszőleges olvasásában vagy a három könyv váltakozó sorrendbeli tanulmányozása teszi lehetővé (lásd Projekat Rastko, „Bio-bibliográfiája Milorada Pavića”). A *Kazár szótár* valójában, amint arra sokan már rámutattak, trükkregény, a fiktív dokumentum trükkjét alkalmazza, és szerzője szerint Daubmanus 1691-es, megsemmisült szótárának újraírása, rekonstrukciója. Az igazi trükk azonban nem ez, hanem a mű szerkezete: a fejezet-szócikkek a könyv három fejezetében ábécé sorrendben vannak, így világít rá szakaszosan a kazár hitvitára a megfelelő keresz-

tény, iszlám és héber dokumentum. Az előszó biztatása szerint az olvasónak kell eldöntenie, milyen sorrendben olvassa a szócikkeket, azaz a regény fejezeteit, hiszen az ábécé sorrend is különlegesen konstruált, a keresztény, az iszlám és héber betűk sorrendjét követi (lásd. Pavić „Autobiografia”). A szótár szerkezete látványos támadás volt a jugoszláv irodalom hagyományos regényforma struktúrája ellen: Pavić regénye forradalmasította a szerb prózát. A regény szócikkeit egymásra utaló hivatkozások kötik össze, ez a stratégia az internetes hiperszöveg nyomtatott formában levő prototípusa. Nemcsak formájában, hanem tartalmilag is különleges ez a szöveg. A regény három értelmezésében történelmi, filozófiai és teológiai problémákat feszeget az író. A szótárnak két változata van, egy férfi változat és egy női, amelyek egyetlen szócikkben különbözik az elsőtől. Pavić meglepődve konstataulta, hogy művei önálló életre keltek, amikor egy amerikai körútja során megpillantotta az egyik könyvesbolt kirakatában a „Keresem azt a nőt, akinek a tulajdonában van a *Kazár szótár* női változata” hirdetést, melyhez a kereső odaírta saját elérhetőségét, nyilvánvalóvá téve ezzel nemcsak olvasási szándékát. (lásd Rastko Projekat „Bio-bibliografija” valamint a 2006-os *Balkanskom ulicom*, szerb televíziós interjú)

A *Predeo slikan čajem* Pavić újabb formabontó kísérlete, ez a keresztretjényregény. Ezt lineárisan, illetve függőlegesen vagy vízszintesen lehet megközelíteni, és az olvasó feladata, hogy megfelejtse a feladványt, illetve, hogy írjon saját magának befejezést a regényhez. A szerző itt meglepetést tartogat az olvasó számára: amikor a történet megfejtéséhez közeledne a figyelő, a regény egyik női szereplője, Vitača Razin, váratlanul az olvasóba szerez: „Vitača Razin a telihold fényénél belenéz a kútba és a megjelenő arcokat kutatja. [...] kísérőjével megpillantják arcod a víz felszínén, téged, amint heverődön olvasod e sorokat és arra gondolsz, hogy biztonságban vagy miközben kezded fordítva tartod a könyvet és tolladat szorongatod, mint az anya a kanalat vagy a gyilkos a kést” (Pavić *Predeo slikan čajem* 414. old., saját fordítás). A szöveg végkifejletébe ismét megjelenik Pavić találékonysága és a női princípiumban vetett hite: amennyiben Vitača Razin egy férfi olvasó arcát látja meg a víz tükrében, akkor a fiktív női karakter eltűnik, meghal; ha egy női olvasó arcát pillantja meg, akkor tovább élheti regénybeli életét Vitača Razin.

A *Poslednja ljubav u Carigradu* követi a tarot kártya nagy arkánumának 22 lapját (a regényhez csatolt kártyalapokat Ivan Pavić, a szerző fia festette), amelynek tagolása háromszor hét kulcsra bontja a történetet és lehetőséget ad arra, hogy az olvasó kártyavetésként olvassa a szöveget. A 18. században két szerb tábornok, Opujić és Tenecki egymás ellen harcol: az egyik a francia hadseregben van, míg a másik az osztrák-magyar hadseregben szolgál. Kíméletlenül üldözik egymást, miközben csatát vívnak önmagukkal (és démonjaikkal) és eközben megtalálják a szerelmet. Jerisena, Tenecki húga, Opujićot szereti és megajándékozza a szerelem megértésének egyik lehetséges olvasatával: „Minden nagy szerelem a büntetés egy változata. Tudod, mindenkinek van szerződése Istennel. Erőnk, szépségünk, munkánk és utazásaink fele Istent illeti meg. A szerelemmel is így történik, szerelmünk fele megmarad nekünk, a másik fele Isten ítélőszéke elé kerül, ott is marad és örökké tart, bármi is történjék a nálunk maradt résszel. Gondolj erre, mint szép és vidám dologra” (Pavić *Poslednja ljubav u Carigradu* 206. old., saját fordítás).

Életéről, munkájáról Pavić nem szívesen nyilatkozott, igen ritkán adott interjút. Saját weblapján közzétett önéletrajzában megjegyezte, hogy „sokkal több szerelmet valósítottam meg a könyveimben, mint az életben. Egy kivétellel, amelyik még tart” (Pavić „Auto-

biografija,” saját fordítás). Akárcsak a fent említett pumát tartó két személy a pánya két végén, Pavić és második felesége, Jasmina Mihajlović, az egymás közötti szövegter tényleges lakói. Mihajlović is író, stílusa eklektikus és szintén többnyire önéletrajzi ihletésű; *Prica o dusi i telu. Slojevi i znacenja u prozi Milorada Pavica* (1992) esszéket írt férje prózájának kritikája, *Dve kotorske priče* (Két kotori történet, 1998) és *Ljubavni roman u dve priče* (Szerelmes regény két történetben, 2004) regények pedig közös szöveggént jöttek létre, férjével együtt alkották-írták. Mihajlović önálló regényei *Privatna kolekcija* (Magángyűjtemény, 2000), *Putni album* (Utazási album, 2004), *Ljubav bez tajni* (A titok nélküli szerelem, 2005), valamint a *Parizki poljubac* (Párizsi csók, 2007), illetve a *Putna kolekcija* (Utazási gyűjtemény, 2008) szubjektív hangú világot tükröznek. Érdekes megemlíteni itt a közös tér kapcsán azt a (hiper)tényt is, hogy trükkösen, Pavić honlapján keresztül érhető el az író honlapja és írásai (lásd Jasmina Mihajlović honlapja).

Pavić 1929. október 15-én született. Saját bevallása szerint már kétszáz éve író. Ezt annak a ténynek köszönheti, hogy a tizenharmadik század óta a családjában többen publikáltak és a nevük szerzőként ismert volt; az első, Emerik Pavić Budapesten jelentette meg verseskötetét 1766-ban (lásd Rastko Projekat „Bio-bibliografija”). Bár már nem él, Pavić olvasói által még mindig ’ír’. Gondolatai „a remény szférájából [...] az emlékek szférájába tevődtek át [...] Az olvasó fülében talán megmarad egy kevés nyál az író szájából, amit a szavak szele sodort bele egy homokszemmel az alján. E homokszem köré ülepednek le éveken át a hangok, akár a kagylóban és egy napon gyöngyszemmé változnak” (Pavić „Záró megjegyzés e szótár hasznosságáról,” *Kazár szótár*, 257. old.). Ezek a gyöngyszemek vannak most kezünkben és bizonyítják, hogy „[S]oha nem marad üres a távozó helye” (Pavić: „A tüsszögő ikon,” 20. old.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Diklić, Aleksandra „Milorad Pavić: Knjiga mnogo puta umirala i vaskrsavala” [„Milorad Pavić: A könyv folytonos halála és feltámadása”]. Elérhető: <http://www.glassrpske.com/vijest/9/kultura/13424/lat/Milorad-Pavic-Knjiga-mnogo-puta-umirala-i-vaskrsavala.html>, Dátum: 2009. 03. 03
- Mihajlović, Jasmina. Elérhető: <http://www.khazars.com/sajt-jasmine-mihajlovic-sa-fotografijama/> Dátum: 2009.03.02.
- Pavić, Milorad. *Kazár szótár. Száz ezer szavas lexikonregény*. Ford. Brasnyó István, Cartophilus Könyvkiadó, Budapest, [1984] 2006.
- A *tüszögő ikon*. Ford. Bojtár B. Endre és Gállos Orsolya Forum Könyvkiadó-Jelenkor Irodalmi és Művészeti kiadó, Újvidék, Pécs, [1985] 1993.
- Predeo slikan čajem*, Prosveta, Beograd, 1988.
- Poslednja ljubav u Carigradu*, Dereta, Beograd [1994], 2006.
- „Autobiografija.” Elérhető: <http://www.khazars.com/autobiografija/>, Dátum: 2009. 03. 01.
- Projekat Rastko. Elérhető: <http://www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/index.html>, Dátum: 2009. 03. 01.

Jég és korbács

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ KÖNYVE

**Széphalom Könyvműhely
Budapest, 2010
128 oldal, 1900 Ft**

A közösségi felelősségérzéstől és felelősségtudattól áthatott klasszikus magyar költészet egyéni karakterű, jellegzetesen kárpátaljai magyar sorsjegyű folytatása Vári Fábán László művészete. Értékes és szerves továbbépítése ez a kötet a méltán közismert és népszerű művész eddigi munkásságának.

Verseiben a történelem, a folklór és az irodalom emberi teljességet igénylő, egyéni és közösségi sorskérdésekkel minden időben nyíltan szembenéző alakjai alapozzák meg a jelenkor problémáival való sajátos karakterű, összetett és mély számvetést.

Művei maradéktalanul tanúsítják annak a szándékának eredményét, hogy „a tudat mélyebb szintjein megvalósuló magasabb rendű gondolkodás” hordozói legyenek.

Együtt él bennük az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága. Költői világának különleges színét a mély történelmi tudással és a folklór emberi teljességet őrző gazdagságával szembesített mai sorslátás adja.

Művészetének megkülönböztető értéke a magyarságért érzett történelmi és jelenkori felelősség művészi megnyilatkozása. Magyarságunk kórképét kénytelen megrajzolni, de szemlélete szellemi és erkölcsi erőt sugároz, igaz értékekről tesz tanúságot.

A kötet három ciklusa elé emelt *Ajánlás nélkül* című vers valóságos és mitikus látásmód tükröire. A személyiség kiszolgáltatottságát és drámai létküzdelmét egyszerre érzékelteti.

Az *Ördöglakat* ciklus darabjai képtelen létállapotot fejeznek ki. *Nomád evangélium* szólal meg. Zavarodottság és képtelenség elemei építik a verset: „valami szörnyet vetett ki magából / a földanya hetvenhetedik méhe.” A *hold kolompja* is a pusztulásnak való teljes kiszolgáltatottságot mutatja meg.

Ellenséges közegben sérül folyamatosan az emberlét. Az *Akit bölcsőbe szültek* világát a klónok foglalják el.

Az Isten komoran bámulja művét *Az utolsó előtti napon*. Számvetése milliárd halottat lát. Az emberlét felmérése csupa kifosztottságot, csupa pusztítást vehet csak számba. Nincs már, aki a sárkánnyal öltre menne. „Csak a bárányszív / parázslík, lüktet, / s hullatja vérét a földre.” Az emberi sors így kap keresztény mítoszi párhuzamot. *Kannibál évszakok* uralma ez. Végítélet ideje. A pusztítás képei töltik ki a világot, mely leginkább János jele- néseire emlékeztet. *Fekete eső* szakad, a föld bánatakét száll fel a füst is.

A teljes világ a pusztulás képeiből épül fel itt. Az egyes képek egyszerre hatnak közvetlen tárgyiasságukkal és mitológiai vonatkozásaikkal. A jövőt programozó Úristen kedvtől végképp elveszi az emberi világ viselkedése. Az „idő vén malma” leáll egy percre, mert „a program észlelte / a durva hibát”. Mégsem itt végződik az emberiség történelme, hanem „újából az ígére fordult nyelve, / s elküldte a földre / az Úr a Fiát” (*A Gilhon pratján*). Így a megváltó érkezésével zárul a történet. S kezdődhet újra az emberi sors.

A *Csonkahét* varázsát is a közvetlen életszerűség és a mítoszi távlat egysége adja. A versforma törvényt és játékot sugall egyszerre. A tizenkét soros strófák belső tagolását a négyszer ismétlődő hat-három-három szótagszámú sorok adják. A harmadik sorra a hatodik, a kilencedikre pedig a tizenkettedik rímel. Ez a szigorúan kötött, mégis a rövid sorok és a távoli rímek révén derűt, tartást sugárzó forma erősíti a vers egyetemes érvényű üzenetét. Az Isten Fia számárháton érkezik az emberek közé. Megjelenése óriási öröm az egész földön. Hogy a szegények megváltója ő, azt is kifejezi rendkívül tömören a vers:

*Kaláccsal raknák ki,
ha lenne,
az utat,
hogy illőn köszöntsék
az Urat,
az Urat.*

Mindössze a „ha lenne” utal itt a szegénységre, de az is úgy, hogy nem töri meg az örömteli köszöntést, hanem inkább azt sugallja, hogy ezt az örömet semmi sem csökkentheti, mert ez önmagában teljes.

Ennek az öröm-szépségnek ellentéte és ellenpontja a versben a „rút” Heródes, akihez napszámra szegődött a halál. Remek költői találát az, hogy vers szemléletes átkot mond Heródesre:

*Törje ki négy lábát,
szakadjon
meg lova!
Varjak egyenek meg,
csecsemők
gyilkosa!*

Megjeleníti a vers Heródes pusztítását is, majd a hű állat hőstettét mutatja be, aki békés, meleg otthonba menekíti „kis urát”. A záróstrófa a pásztorok közvetlen életképe. Nemcsak a bibliai pásztoroké, hanem az Istenre rászoruló emberi lété is:

*Árvíz is szaggatta
kunyhójuk
falait,
Rád szorulnak nagyon,
küldj, Uram,
valakit!*

A *Karácsony csillaga* című vers is rengeteg bajt vesz számba. Már-már végső, halálos rohamra készül abban a világban, amelyikben „az ország ormán Belzebub / setét lelke lobog” és Heródes hada villogtatja fogait. Ebben a világban keresi a karácsonyi csillagot, a betlehemi megváltó melegséget. A belső táj bizonyosságát.

Az *Ördöglakat* „veszettül sötét” és kegyetlen világában is az az igazi rettenet, hogy a szeretet nem oldja ki „az ördögi szerkezetet”.

Vári Fábián László költői látásmódjának mítoszi vonása a *Mitosztöredékek* ciklusban a leginkább erős. A *Fecskehajtó Kisasszony* összetett jelkép. A kisasszony a népi hitvilág természetfölötti lény. A „fecskehajtó” jelző pedig arra utal, hogy kisasszony napján, szeptember 8-án elmennek a fecskék. A vers indítása az őszielni kezdő természet képeivel jelzi ezt. Aztán a fecskehajtó kisasszony vonzásába került lélek vallomása a vers. Küzdelme a megfoghatatlan vonzású lénnel. Átéli azt is, hogy „égre szánt szent madarát” az Úristen „a föld porába veri”. Gazdag képzelődéssel rajzolja az érte való küzdelmet. Megszólal az önmagába vetett kétely is: hogy jön az az égi madárhoz, akit porral jelöltek? A feloldás pedig az, hogy az égi madár az övéi után repül, a fiúknak pedig gyógyító vizű medencét rendel az orvos, szomjukat oltani pedig borért szalajtják Vincét. A *Fecskehajtó Kisasszony* a vonzás összetettségét és titokszerűségét egyszerre fejezi ki. A *Mitosztöredék*, a *Táltosok* és a *Csendesülj, pulzusom* a szerelmi vonzás, szerelmi elragadtatás érzékletes egyéni bemutatásai. Sajátosságukat az adja, hogy a választott témával Vári Fábián László az emberlét rejtettebb övezeteit vizsgálja, titkait kutatja.

Ezt teszik a ciklus azon darabjai is, amelyek a bordal műfaját egyénítik. A bordalok a gyötrelmes gondokkal telt nap utáni kikapcsolódás kísérletei. Különlegességüket az adja, hogy a közösségi sorsproblémákkal küzdő költő szakítja ki magát velük néhány percre legalább a gondok szövevényeiből.

Az ital és az erotika többnyire együtt jelenik meg ezekben a versekben. A *Ha leszállván a nap* című vers költői énjét a bor szabadítja föl annyira, hogy ereiben „rég ritmust vernek a dobok”:

*Most bódítson a bor!
Szememre szoknya hull,
ágyékomban a tájoló
pörögni kezd vadul.*

A vers zárósoraiban „visszakapván” esztét, a jövőjét firtatja a költő. Lelke lila láng a Hajnalcillagon. Parányi bűnbánat van csak ebben a képben. Sokkal nagyobb benne a szépség sugárzása. A vers záró strófája is ezt erősíti magát vállaló öntanúsítással:

*Noénak üzenem,
hát nyílj meg, Genézis:
bár furcsa volt és szaggatott,
de bordal volt ez is.*

A kötet harmadik ciklusa, a *Jég és korbács* elődöknek és társaknak ajánlott versekből áll. Az ajánlások a szövetségvállalás kifejezői. A versek pedig Vári Fábián László költészetének mintadarabjai. A József Attila emlékének ajánlott *Nyolcsorosok* érzékletesen idézik föl a nagy előd világát és sorsát. A hang egyszerre József Attiláé és Vári Fábián Lászlóé.

A *Jégangyal* a mindent elfoglaló jégvilággal szembeni küzdelem erősítő verse.

Az iszonyodást kiváltó világgal szemben a *Csoóri Sándorhoz* című vers parancsa nem tűr ellentmondást:

*Bátoríts, Uram, győzz meg magyarul:
anyanyelvvel altestet nyalni? Soha!*

Ez a kikezdhethetlen erkölcs nyilatkozik meg a versekben.

A Fekete Gyulának ajánlott *Jég és korbács* című vers is a veszteségeket veszi számba. A sokféle veszteség között a legsúlyosabb áll Fekete Gyula életművének tengelyében. Megrázó erejű sorok szólnak erről a Vári Fábián László által is mélyen átélt tragédiáról:

*Az éj bölcs madarai
vállamra ülnek,
fészük elfoglalták
az elhajtott magzatok.
Hűvös lesz a hajnal,
még halálra hűlnek.
pókdajkák, ingecskét,
takarót varrjatok.*

Döbbenetes költői erő hívja életre az elpusztított magzatokat. Korbáccsal üzné el a költő a sok „ordas látomást”, de nem lehet:

*De rám veti szemét,
ki földrészeket renget,
s a magnéziumfényben
elfog a sírás.*

Vári Fábián László költészetének egyik erőforrása Nagy László életműve. Erkölcsi tartása Nagy Lászlóéhoz fogható. A *Holdút magasán* című verse a Nagy László-i magatartás mai érvényességét vallja:

*Romlással, földi
nyavalyákkal félre!
A holdút magasán
fényember suhan.*

Vári Fábián László a veszteségből is erőt merít. A *Béninek* ajánlott *Ítélet után* S. Benedek András gyászverse, de a pusztulással szembe szállva szól, a veszteséget keményítő erőforrásnak minősíti.

A Zoltán fiának ajánlott *Változatok a halotti beszédre* olyan családtörténet, amely a kárpátaljai magyarság történelmét is magába foglalja. Állandó létküzdelem ez a történelem. Pusztította a családot a kolera, pusztította Prága és Moszkva, meg az is, hogy „egy reggel nem volt már Magyarország”. A családtörténet nyomatékosítja a vers címét. Ezek a történetek valóban változatok a halotti beszédre. Még tragikusabbá teszi ezeket a költő számadása mai élményeiről:

*Hej, de amiket mostanában
a meghurcolt tudat kivet magából,
belerokkanna citera, hárfa,
mert jégvihar fedezi s ólomzápor.*

Amit ezek után részletez a vers, a „torzképek, víziók, fátomok” szavakkal foglalhatja össze. Külön versszakot alkot a mindennek költői kifejezését minősítő két sor:

*A papíron vérszennyes piktogramok –
enervált vers-abortátumok.*

Olyan összegző állítás ez, amelyet egyszerre cáfol és nyomatékosít maga a vers. Cáfolja, mert esztétikailag is érvényes, erős kifejezése az iszonyú sorsnak. Erősíti, mert valóban képtelen dolgokról kellett számot adnia a költőnek. Ezt a képtelenséget a költői nyelv is érzékelteti a piktogramok és abortátumok révén.

A 80 esztendő Csoóri Sándornak ajánlott *A páternoszter kosarában* is összetett vers. Benne erős hangot kap „jövötlenségünk képe”. „Mert fogyunk, fogyunk csak, / Folyton...” A kétségbeejtő tények sokasága ellenére hangzik parancsként: „Nem lehet alku. Legyen úgy / miként az álom mondja!” A vers igazolja a Csoóri-i magatartást. Hatékony szellemi tényezőnek ismeri el őt.

*

A versek után Penckófer János Vári Fábián Lászlóval készített beszélgetése olvasható a kötetben. Ez a beszélgetés gazdag képet ad Vári Fábián Lászlóról, aki költő, író, néprajzkutató, főiskolai tanár, folyóirat-szerkesztő, a református egyház presbitere, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választmányi tagja, közéleti szereplő, három gyermek apja, négy gyermek nagyapja. Az író társ és jó barát Penckófer János jó beszélgetőtársnak bizonyul. Bensőségesen ismeri Vári Fábián László írói világát és gondolkodásmódját. Kérdései a legfontosabb ügyekre irányulnak.

Vári Fábián László magyar átoknak tartja a széthúzást. Ennek következménye volt a „nyílt nemzetárulással felérő” 2004-es decemberi népszavazás is, „amikor a történelem prédájává lett, határokon túlra rekesztett nemzetrészekről megtagadták az állampolgárságot”, „sóval szórták be a »felnégyelt« Haza” máig eleven, soha be nem gyógyuló sebeit”.

A „felnégyelt Haza” víziója az ő legfájdalmasabb költői felismerése, melyet, mint „szét-darabolásunk mementóját, az agyakba állított felkiáltójelnek” szánta. Az egységre pedig úgy tekintünk, „mint nemzetünknek egy majdan létrehozható eszményi állapotára, mely felé törekedni minden magyar szent kötelessége.”

A beszélgetés gazdagon föltárja a nemzeti felelősségtudattal rendelkező személyiségnek a szellemi gyökereit. A gyermekkoriakat és a későbbiek egyaránt. Megvilágítja művészi látásmódját és politikai gondolatait.

1968 márciusában megjelent versei eloszlatták bizonytalanságát a költészet vállalását illetően. Nagy odaadással tanulmányozta a népköltészetet és József Attila verseit, a Nagy László által tolmácsolt Lorcát. Nagy élménye volt a néhány napra kölcsön kapott *Elérhetetlen föld*, a Kilencek antológiája, melynek bevezetőjét Nagy László írta, aki szintén meghatározó ösztönzője lett költészetének.

Rendkívüli élményt jelentett számára minden egyes szellemi kaland, melyekből végül azt szűrte le, hogy az igényesebb költői beszédhez szükséges, de önmagában kevés a mű-

veltséggel megszerezhető intelligencia. A vers „adjon érzelmi többletet, üzenjen, keltsen visszhangokat, hogy az olvasó hetek múltán is érezze az újraolvasás kényszerét, legyen élmény a vele való találkozás”.

A hatvanas évek végén, a népköltéssel való találkozáskor Vári Fábián Lászlóban rögtön „érzelmi forró drót” jött létre, mely máig jellemzi és szolgálja a balladákhoz való viszonyulását. Folklorértelmezése saját költészetének a jellegét is megragadja.

A kulturális szövetséghez ellenzéki sége egyenes következményeként csatlakozott Vári Fábián László. Tíz év közéletiség nagy áldozat volt az ő részéről, mégsem bánta meg, mert egyértelműen ott volt a helye azokban a küzdelmekben, melyekben „a kárpátaljai magyarság visszaszerezte nemzeti önbecsülését, leckét kapott a demokrácia játékszabályaiból és buktatóiból, elindulhatott a felnőtté válás felé”.

Amikor az ukrán oktatáspolitikai reformjaként feltüntetett újabb igazságtalanság készülődik a kárpátaljai magyarság ellen, akkor Vári Fábián László kimondja azt, hogy „egy újabb deportálással felérő kollektív büntetést helyez kilátásba” az ukrainai nemzetiségekre irányuló asszimilációs szándék.

„Alaposan átgondolt, minden elemében megtervezett védekezési stratégiára van szükség” – vallja. Majd szisztematikusan kidolgozza a szükséges ellenállás elemeit. Rámutat arra, hogy mindenekelőtt társadalmi összhangot kell létrehozni a védekezési stratégia kidolgozásának legfontosabb feltételeként.

A rendkívül gazdag beszélgetés számtalan fontos elemét nem hozhatja szóba sem ez az ismertetés. Ezek közül egyre mégis utalok. Ez pedig a folyóirat-szerkesztői munka. Az egykori gépiratos, szamizdatszerű diáklap 2002-es újraindításával a kárpátaljai magyar irodalom önálló fóruma jött létre. Az *Együtt* a kárpátaljai magyarság „önismeretét, önmagáról történő gondolkodását tovább árnyalva és gazdagítva” Kárpátalja jelentős szellemi műhelyévé válik – vallja a szerkesztő bizottság elnökeként Vári Fábián László.

„Hogyan gondolod, most mi lehet a legsürgősebb dolga egyénnek és közösségnek, ennek a sokat próbált töredék magyarságnak? Vagy nincs visszaút, most már valóban felszámolja önmagát Kárpátalja magyarsága?” Penckófer Jánosnak erre a súlyos kérdésre kétféleképpen válaszol Vári Fábián László. Először biztató távlatokat rajzol. Aztán újrakezdi a válaszokat. Megmutatja magyarságunk kórképét. Mégis bizakodik abban, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kidolgozott komplex programja elegendő lehet a fennmaradáshoz.

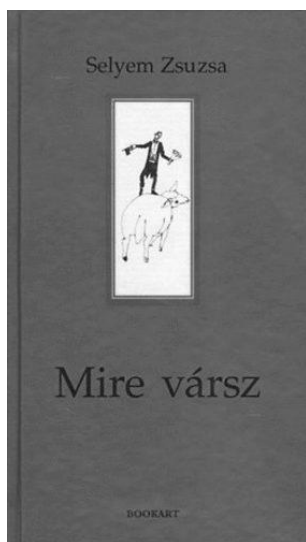
A látélet kórképe végtelenül lehangoló: „beteg az emberiség, pusztulófélben a természeti környezet, zülleben az értékörző közösségek, fogy a nemzet – Magyarországon, és Európában szinte mindenütt.” Mit tehet a költő ilyen körülmények közepette? „Úgy illik hát, hogy verset adjon a kérő kezekbe, s ne ocsmány varangyot.”

Görömbei András

Én nem vagyok levezethető!

SELYEM ZSUZSA MIRE VÁRSZ CÍMŰ KÖTETÉRŐL

**Bookart Könyvkiadó
Csíkszereda, 2009
146 oldal, 3190 Ft**

*„A női szöveg nem teheti meg,
hogy ne legyen több mint felforgató”¹*

Selyem Zsuzsa kötetének címe már olvasás előtt, után és közben is magával ragad: lendülete tükröződik minden egyes novellában, a bennük felvetett kérdésekben, finoman ábrázolt társadalmi problémákban, melyek minél előbbi véleményt, felismerést követelnek, de legalábbis arra ösztönzik az olvasót, hogy maga is elgondolkodjon rajtuk. A tizennégy novella legszembetűnőbb vonásai közt, mintegy játéktérként van jelen a nyelvezet, amelyre Kovács Flóra is felhívta a figyelmet Selyem Zsuzsa jelen kötetéről írt kritikájában². Szilasi Lászlóval egyetemben még a klasszikus műfaji formák határainak elmosódását, töredezetté válását emelik ki³, ugyanakkor a beszédre, a hallgatásra, a hazugságra mint tematikai elemekre is reflektálnak. A jelen írás mindezen fontos fókuszok mellett olyan témákat helyez a vizsgálódás középpontjába, mint az egzisztencialista pillanat, a választás, vagy a döntés, valamint a történetekben szereplő nők egyéni szabadságának megelégedése. Nyomon követhető még Selyem Zsuzsa szövegeiben a választások mentén meglelt identitás, hitelesség megtapasztalása, ugyan-

akkor némely novellában észrevehetően hangsúlyt kapnak bizonyos természettudományos tételek, amelyek felfejtése szintén újabb lehetőségekkel bővíti az értelmezést.

Hang

Ahogy Szilasi László is említette Ex librisében, a Mire vársz című kötetben nők beszélnek. Csaknem minden történetben jelen vannak, ezért sem lehet megkerülni, hogy diskurzusukkal pár sorban kapcsolatba ne lépünk, akár a rájuk reflektáló, őket kísérő férfiszólamok, amelyek ugyan kisebb fajsúlyal, de (olykor viszonyítási alapként) mindenképpen állandó résztvevői a novelláknak (különösen: az Ivartalan, a Szappanopera). Az anya, az

¹ Hélène Cixous, *Medúza nevetése*, in Testes Könyv, Szeged: Ictus és Jate Irodalomelméleti csoport, 1997, 373.

² Kovács Flóra: „Az írás a beszéd, a hallgatás és a megoldások sokasága – Selyem Zsuzsa *Mire vársz* című kötetéről”. In *Irodalmi jelen*, <http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/4971>

³ Szilasi László: Ex libris, *Élet és Irodalom*, 2009. november 13. <http://www.es.hu/index.php>

asszony, a nő (ahogy házasságon kívül, úgy belül is), a kislány, a nagymama adja egymásnak a szálát, sereglenek, mindenki beszélni akar, megfogalmazni, elmondani magát, azt a történetet, helyzetet, amelyben végre választása és szabadsága együtt kerülhet felszínre. Az élőszo pillanatai (Monte Carlo), újramesélt (Anyja nincs), elhallgatott (Apám esküvője), valaki más helyett vállalt vagy vélt történetek (No sorry), töredékek szövődékei (Berlini töredéknő, Tangóharmonika és Lukács fürdő) következnek egymásra.

Talán az egyetlen, amelyik a történet végéig előtérben marad a Monte Carlo callgirl-jének a hangja, amelybe a háttérből szivárog hosszabb-rövidebb ideig az anyja, illetve a nagymama szövege, egy-egy jelenetet keretbe fogva. Csak az igenek léteznek a mondandójában, apró kapuk mind, melyek mindig utat engednek a történetek (vagy éppen a hallgatás) szövvényének... a kliens bármerre fordulhat az igenek labirintusában. Az életében egyszeri nem után igenekre, pillanatokra és emlékeztetlenségre kárkoztatva él az intradiegetikus narrátor. Nála a pillanat: létezés („Csak pillanatok vannak, érted? [...] Nem számít semmi, a lényeg, hogy pénzbe kerüljön. Ha pénzbe kerülsz, létezel.”⁴), az igen pedig nem más, mint az adott kliens választott valóságának visszaigazolása, egyfajta tranzakció, mely a „véleményformáló» értelmiségi férfiakat”⁵ igazolja vissza, ő pedig létezhet a pillanatként kipengedett pénzből. Ugyanakkor az egzisztencialista pillanat paradox jellege is megjelenik a Monte Carlo-fejezet narrátoránál, bár egy egészen sajátos módon: nem az örökkel villan fel benne, hanem inkább kitér az általa folyamatosan megélt időegység. Hiszen az anyja arra kondicionálta, hogy a pillanat köré szervezze az életét. Nem csoda, hogy az elmélkedés és a személyes tapasztalat magában a pillanatban látszik egybeolvadni: „pillanataim nem csak úgy jöttek és mentek, jobban mondva: úsztak súlytalanul, mint szépséges anyáméi, hanem az enyéimnek eleje is volt, meg vége is volt, noha tényleg csak pillanat, és voltak olyan pillanataim, amelyek végén nekem is végem volt”.

A callgirl befogadó magatartása, mely örök velejárója a női princípiumnak, ironikus ábrázolást kap. Nem lehet valódi nő, hiszen tükör-szubsztitutumként való viselkedésével nem vehet részt nőként a társadalomban:⁶ csak véleményformáló férfiak igényei között létezhet pillanatokra, mindenféle performatív megerősítés, választás nélkül. Ezzel szemben anyja, nagymama szabadon élhetett a pillanatoknak, szabadon dönthettek, szerethettek, tapasztalhattak, hazudhattak, választhattak helyette, és végezheték úgy, ahogy. De neki a telefonvonalak férfiakhoz vezető kvázi-útjain csak a kapcsolat illúziója jut, és végül maga is egyfajta elhallgatássá válik az interperszonális viszonyokban. A választás mégis megadatik neki: maga a narráció lesz a döntés, valamint az, hogy szabályokat áthágva (ezt Kovács Flóra is kiemelte), megosztja emlékeit, kapcsolatba lép az olvasóval: „De az, hogy most itt ülök, és titokban ezt írom, már önmagában fölborít minden rendszabályt, hát miért ne próbálhatnék meg akár emlékezni is.”⁷

Kicsit másképp szól a női hang a Szappanopera című novellában. A Duna áradását követve a lány szavai is megerednek. A kezdeti igazodás, idomulási vágy után már nem átveszi a férfi mondanivalóját, hanem egy főként tagadások, hárítások alkotta ritmikus, lüktető

⁴ Selyem Zsuzsa, *Mire vársz*, Csíkszereda: Bookart, 2009, 6.

⁵ *Mire vársz*, 8.

⁶ Térképmetafora: „Tudom, hogy volnának térképek, melyek feltüntetik a városok közti utakat is, de olyant soha nem rendelt nekem az anyám.” *Mire vársz*, 15.

⁷ *Mire vársz*, 7.

tő módon beszél az érzéseiről, szemben a ráció (férfi oldal) által rövidre szabott, pengeéles mondatokkal. A lány választása abban rejlik, hogy végre szabad áradást enged saját szövegének, függetlenül magától a külső korlátozástól, maga is a narratív világ részese lesz: „Ha nem tiltják meg, hogy hozzátegyek. Hogy megszólaljak. Ha megengedem magamnak, hogy megszólaljak.”⁸ És az olvasó elnézi ezeket az áradó mondatokat, sőt a női beszéd egyik módjának is tekintheti...⁹

Az én helye, tapasztalata a kapcsolatokban

Az újraírt, gyermekhangból, gyermekírásból szőtt anya alakja az Anya nincs című novellában érdekes kérdéseket vet fel: szintén az egzisztencialista diskurzus alapjait képező választás és az egyéni tapasztalat válik hangsúlyossá. A naplóformában íródott novellában a gyermekeknek is lehetőségük nyílik önmaguk megtapasztalására: Ádám saját mondatokat kezd írni, saját hangjának megtalálására törekszik, a szülői minta mentén vagy ellenében a saját viselkedési mintáit keresi, és közben az ő jegyzeteiből rajzolódnak ki az anya öngyilkosságának körülményei. Ezzel szemben Dorka, a kislány inkább igazodik az édesanyjához, nemcsak újraírja történeteit, hanem hajlandó lenne újra felvenni (magára hazudni) régebbi, kisgyermekes szokásait, csak azért, mert az anya naplójában olvasta őket. Az anya másolt, idegen mondataival, az idézetekkel a heideggeri inautentikus választást idézi a szöveg, amely nem szolgálja a lét megvalósításának érdekét: „Az ő mondatai szinte csak arról szóltak, hogy mi mindent nem tudott betartani.”¹⁰ Naplója soraiba rejtett szorongásához az olvasó nem, csupán a gyerekek férhetnek hozzá, ami mégis megtudható az újraírt alakról, hogy olyan halált választott, ami távol áll a „semmis haláltól”.¹¹ Az anya autentikus választását, önmaga hitelességének megelégségét egy határhelyzetben, a választott halálban találja meg: az én úgy tapasztalja meg saját létét, úgy válik önmaga előtt is hitelessé, individuummá, hogy „a saját halálát akarja, és azt, hogy ez az egyedüli halál megváltsa és megnevezze őt. Ebből a szempontból annak az énnak a kísértése nehezedik rá, mely énként akar meghalni, mely még a meghalás tényében is a halhatatlanság szükségét őrzi összesűrítve, valahogy úgy, hogy a halálom a legalapvetőbb autentikusságom pillanata legyen”.¹² Dorka soraiból megtudjuk, hogy az anya a saját halálát is megírja, és azzal, hogy véghez is viszi, énje végső autentikussága mutatkozik meg. Ezzel a tétével, performatív aktusával pedig az életében kialakított kapcsolataiba, és az azokban részt vevő egyének emlékeibe (mely számukra trauma) égeti bele magát.

A személyes kapcsolatok további témákkal szolgálnak Selyem Zsuzsa számára. Ezekből, valamint a társadalmi problémákból is bátran merít, kíméletlen iróniával mutatva meg az önámítás, illúziók, hazugságok és elhallgatások mentén épülő emberi történeteket. A férfi–női kapcsolatok ironikus koreográfiája tárul eléink több szövegben is (Szappanope-

⁸ *Mire vársz*, 36.

⁹ Ahogy megtaláljuk Cixous írásában is: „[A] női beszédben sem szűnik soha annak az éneknek a visszhangja, amely valaha átjárt minket, észrevétlenül, mélyen megérintett, és amely meg is tartotta a hozzánk szólás képességét.” *Medúza nevetése*, 365.

¹⁰ *Mire vársz*, 112.

¹¹ Maurice Blanchot, *Az irodalmi tér*, Kijarat Kiadó (2005), 97.

¹² Blanchot, *Az irodalmi tér*, 101. [kiem. – K. Á.]

ra, Ivartalan, Apám esküvője). Ezek közül a legélesebb talán az Apám esküvőjében egymásnak feszülő pár, akik a külsővé vált (szerintem megint csak női) megnyilatkozó narrációjában jelennek meg. Egy tönkrement, kihűlt kapcsolat romjain vegetáló férfi és nő a végső feszültség periferiájára keveredik. Létük átélésére, a valós betüremkedésére ebben a kiélezett határhelyzetben kerül sor. A novella elején az apa mintegy megidézi, előrevetíti az események felgyorsulását, a kapcsolat feszültségének drámai kitörését. Feleségét „fordított Maxwell-démonnak”¹³ titulálja magában. A démon csökkenti az entrópiát egy rendszerben, ami annyit tesz, hogy fordítottként növeli a rendezetlenséget, és ahogy a termodinamika második főtételének és az entrópia fogalmának megfelelően mindig a legrendezetlenebb állapot állandósul, úgy szembe tűnik, hogy maga ez a megnevezés azt sejteti, hogy az anya felgyorsítja, felerősíti körülöttük a természetes folyamatokat. Így jut a férfi egy mélypont felé húzó eseménysorozat, önmaga és a nő évek óta halmozódó elégedetlenségének örvényébe. A padlóra kerülés egy elhallgatott jelenetben történik meg, és csupán utalások mentén rajzolódik ki az olvasó előtt, hiszen ő sem fordíthatja oda a tekintetét: „Most pedig mindannyian kinézünk az ablakon.”¹⁴ Az érzelmi mélypont az újabb padlóra zuhanást követi, amikor az anya beteljesítve fordított Maxwell-démoni szerepét „oda-megy, fölé hajol, és belemondja egyenesen apám arcába” a hosszú ideje elhallgatott véleményét, és egy elferdített valósággal szembesíti. A kiélezett helyzetben lefoszlik róluk az elvárások szötte tartás, ösztönszerű választást téve lehetővé, és mindketten olyan tettekre ragadtatják magukat, amelyben önmaguk leglényegibb tapasztalata rejlik: az anya beszél (ordít, felül kerekedik), az apa az üss vagy fuss mély stresszhelyzetében „az ösök mozdulatával” támad. Aztán snitt, és egy ironikus alba kezdőképe zárja le a végenincs történetet.

A Cicák (Medúzák)-novellában szintén egy kapcsolat zárgáltatja a keretet egy nőnek a választáshoz, a lehetőséghez, hogy megtapasztalja önmagát: „Meg szeretnék győződni létezésemről.”¹⁵ A novellában elsősorban a tekintetek iránya szabja meg a diskurzusok és a kapcsolatok útját, vonzanak, taszítanak, átrendeződnek, szellemképekre irányulnak a szituációnak megfelelően, és kijelölik az interperszonális kapcsolatok hálóját. A leszbikus szerelemét is, noha a történet elején, egyelőre a szexuális irányultság letisztultsága az elhallgatás homályában várakozik, és búvópatakként tör a felszínre: a szeretett megszépítésben („Diána csillogott, ami, ugye, majdnem ragyogás.”¹⁶), a vigasztaló vonzódásban („A sok duma helyett le kellene csókolni Diána könnyeit.”¹⁷), a férfias munkában („elme-
gyek a tengerpartra szezonmunkásnak, elme-
gyek hajópincérnek”¹⁸). A szexuális irányultság explicit vállalása előli ironikus kitérés, elhallgatása mögött is ott feszül a fel nem vállalt homoszexualitás: „Személyes életükben mindkettejüket a férfiak hozták lázba, Diánát

¹³ *Mire vársz*, 61. Az elméleti fizika Maxwell-démona egy rendszerben csökkenti az entrópiát (ez a fogalom a rendszer rendezetlenségi fokát jellemzi), vagyis növeli a rendezettséget. A fordított Maxwell-démon ennek megfelelően, meglátásom szerint, a rendezetlenséget fogja növelni, vagyis alkalmazkodik a termodinamika második főtételéhez.

¹⁴ *Mire vársz*, 63.

¹⁵ *Mire vársz*, 58.

¹⁶ *Mire vársz*, 56.

¹⁷ *Mire vársz*, 57.

¹⁸ *Mire vársz*, 58.

igen hevesen, Bertit, hát ez nem fér ebbe a mondatba. Ebbe sem. Inkább hagyjuk.”¹⁹ Végül Berti igazi lényének, szexuális identitásának megtapasztalása abban a pillanatban teljessé válik ki (a forgatás során), amikor a lány egyszerre felismeri, és úgy dönt, vállalja is leszbikus érzéseit: „és Berti arcán ott az érthetetlen vonzódás és ennek a vonzalomnak a *tudatos vállalása*”²⁰. A sorokban sejtetett coming out, a cicából (barátnőből) medúzává (tudatos élvezővé) válás nem sorstragédia, mert nem az, sugallja Selyem Zsuzsa, csupán a véletlenek kusza játékként eltussolt, jól sikerült filmjelenet, amivel nem is szükséges nyíltan szembenézni.

Mártonnénak a No sorryban viszont pontosan a szembenézés, és a nyíltan szembehelezkedés aktusa hozza meg (még ha csak egy rövid időre is) a szabadulást. A férjének való ellenállással (benyújtja a válókeresetet; nem hagyja, hogy férje a szokásos játszmákkal megtörje), saját akarátának kinyilvánításával utat nyit a medúza nevetésének, és egyúttal arra ítéli magát, hogy a férfiszavakhoz szokott, és annak hívő környezet számkivetettként könyvelje el, egy olyan liminális személyként, aki többé nem alkalmas korábbi státusának betöltésére az interszubjektív kapcsolatokban.²¹ A korábbi fejezet Medúzájával ellentétben Mártonné nem fogadja be végérvényesen egyéni szabadságát, hanem újra felöltve civilizált, lunatikussellenes, állig begombolt blúzá, a szó szerinti szubjektivitás útját választja: aláveti magát, visszakéredzkedik a társadalom perifériájáról a súlyos valóságba.

TT

A női hangok és az önmegtapasztaláson túl a természettudományi diskurzusok jelenléte is termékeny talajnak bizonyul az értelmezés során. Két matematikai tétel (talán több is, jelen írás azonban e kettő kiemelését tűzte ki célul), és egyébként a matematika bejátszása az irodalom terébe még egy nagyon érdekes és új vonás, melynek Selyem Zsuzsa szövegei teret adnak a kortárs irodalomban.

A Mesejáték-novellában Kis Varsó tűnődése a babonaságoknak való ellenállásról, vagy akár már maga a babonaság jelenléte is a Gödel-tételt idézheti az olvasó figyelmébe. A tétel maga (nyelvtudományi megközelítésből) azt mondja ki, hogy minden elméletben lehet, megfogalmazható olyan állítás, amelynek igazáról vagy hamisságáról az elmélet rendszerén belül nem fogunk tudni meggyőződni. Ez az állítás átvitt értelemben azt is kifejezheti, hogy „én nem vagyok levezethető”.²² Már maga a babonaság is egy ilyen jelenség, hiszen a hitrendszerek keretén belül kel életre, és nem lép ki az adott rendszer keretein kívülre, annak eszközeitől, az őt hittel táplálóktól függ. Soha nem bizonyosodhatunk meg teljes mértékben igazáról, illetve hamisságáról: „És ha csak azért nem ülünk le, hogy bebizo-

¹⁹ *Mire vársz*, 59.

²⁰ *Mire vársz*, 60. (kiem. – K. Á.)

²¹ Erre a vakmerő vállalkozásra Cixous is rámutat: „Minden nő megismerte a beszélt nyelv meglelésének gyötremét, a szív fulladásig tartó verését, majd a nyelv elvesztésekor átért bukást, a talaj, a nyelv elrejtőzését, mindent, amit a nyilvános beszéd – sőt: maga az, hogy kinyitja a száját – jelent a nő számára: vakmerőséget, törvényszegést. Kettős keserűség ez, mert akkor is, ha törvényt szeg, beszéde majdnem mindig süket férfi fülekre talál, akik csak a férfi mondanivalót hallják meg a nyelvben.” *Medúza nevetése*, 364.

²² Gondolataimat Surányi László tanulmányára is alapoztam. Surányi László: *A Gödel-tétel spirituális jelentősége.*, <http://home.fazekas.hu/~lsuranyi/GODEL.htm>

nyítsuk: ellenálltunk a babonának, ezzel vajon nem annak a jelét adjuk-e, hogy a babona hatalmaskodik felettünk, minthogy a döntést tőle tettük függővé?”²³ Ugyanakkor a babonáság ebben a novellában (finom iróniával) lehet utalás a forma megtartására, a szabályokra; az értelmezés, a beszéd, avagy az írás során mozgató automatizmusokra, amelyeknek ellen lehet (kell tudni) állni – és ezt nagyon szépen be is bizonyítja nekünk a szerző az egész kötetet tekintve is. A Gödel-tétel felhasználhatóságával az értelmezés köre ellipszissé idomul, új dimenziót nyitva az írásnak és önmagának is. Az euklideszi és a hiperbolikus geometriák mintájára ezzel a látásmóddal, a korlátozott értelmezési felületek, teretek megnyílnak és szakadatlan mozgásban, változásban tarthatják a gondolkodást, mindemellett lehetőséget is adnak arra, hogy a természettudományos elgondolások megférjenek a szépírás közegeiben is.

A Gödel-tételhez részint kapcsolódik, a Sebhely című novella sebhelyének megkérdőjelezhető találkozása a vízfelszínnel. A jelentben, amikor a cigarettázó nő „próbálta elkapni a pillanatot, amikor a sebhely vonala egybeesik a víz szintjével”²⁴ a párhuzamossági axióma nyomát fedezheti fel az olvasó. Ám a szögek és az egyenesek találkozása helyett inkább a „rég” és az új szemlélet, az euklideszi és a Bolyai-féle geometria finom egymásba játszatása figyelhető meg, hiszen a két egyenes (ahol az őket metsző „egyenes” a folyamatosan őket érintő tekintet), találkozása megkérdőjelezhető: „Hát igen, elméletileg kellett volna lennie olyan pillanatnak, amelyben a két vonal egybevág, gondolta a nő, de az szabad szemmel nem látható.”²⁵ Hogy mi lesz az egyenesekkel, vagy akár a seb eredetével, nem tudni, de az egész szereplőgárda és minden megjelenő részlet felvonultatása elegendő megerősítése e történet elhallgatásának. Érdekes módon a hidat és a mólót (a családott hidat), akik maguk is sokat tudnának mesélni az egyenesség létéről, önmaguk tapasztalatáról, vagy akár a vízszintről, nem kérdezi senki.

Selyem Zsuzsa kötete érdekes és érdemes témákat, nagyon is nőket érintő problémákat tár az olvasó elé, nem kímélve novelláit iróniától és a nagyon is emberi vonásoktól. A kierkegaardi elgondolásra rájátszva, mely az érzelemhez közelít a tudománnyal és a rációval szemben, az egyénhez a társadalom ellenében, mi is lenne alkalmasabb számára, mint (n)őket választani arra, hogy megossza a női tapasztalatot, érzéseket, öntudatot. Valóban 2009 egyik legfontosabb kötetének tekinthető. Egyszerűen: nagyon hiteles, nagyon friss, nagyon nő...

Kanizsai Ágnes

²³ *Mire vársz*, 26.

²⁴ *Mire vársz*, 87.

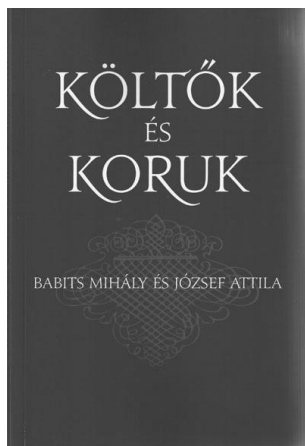
²⁵ *Mire vársz*, 87.

„...embernek maradni mindvégig”

BABITS MIHÁLY ÉS JÓZSEF ATTILA

In memoriam Szigeti Lajos Sándor

**Pécsi Egyetem
Illyés Gyula Főiskolai Kar,
Szekszárd, 2009
292 oldal, 4830 Ft**

Sokféle furcsa kapcsolat létezik a magyar irodalomtörténetben, az egyik legfurcsább és legellentmondásosabb mindeképp a Babits Mihály és József Attila közötti. A *Nyugat* folyóirat teljhatalmú szerkesztője és a feltörekvő, az elismerésért, a jó és szép szóért szinte ölni is tudó ifjú poéta viszonya kezdettől fogva ellentmondásos. József Attila tárgyi kritikai tanulmánya Babits elevenébe vágott. A fiatal költő nem volt kíméletes kijelentéseiben: „bántóan rossz versek kötege ez a könyv”, „költőt ennyire még el nem hagyott a helikoni berkek honvágya”, „Babits, a költő mint anyagformáló műveletlen”. E kemény szavak oly mértékben megmérgezték kettejük viszonyát, hogy a neves szerkesztő nem tudott objektív maradni értékítéletében, s a költő sem látta be sokáig, milyen messzire vetette is a súlyokat. Lehet erről vitatkozni, hiszen József Attila bíráló megjegyzéseit és meglátásait sok esetben helytállónak és jogosnak tarthatjuk, Babits reakcióját pedig nevezhetjük szimpla sértődésnek, ám az ügy ennél sokkal bonyolultabb. Lám, a jogi nyelvből vett kifejezéseket használok, pedig e penge-

váltás nem a tárgyalóteremben, hanem az irodalmi nyilvánosság előtt zajlott; József Attila közzé tette írását, s Babits sem rejtette véka alá véleményét.

Mindez azért is érdekes, mert a korszak meghatározó figuráját, a *Nyugat* főszerkesztőjét, a Baumgarten Alapítvány kurátorát, Babits Mihályt nemcsak hódolat illette, hanem támadások is érték. S nemcsak a fiatal József Attila állt elő kegyetlen kritikával, mások sokkal mérgezőbb tintába mártották tollukat. Szabó Dezső például egy évvel korábban, 1929-ben a *Kritikai Füzetek* I. 9. számában a *Halálfi*ai kapcsán írta: „...Babits Mihály, s a babitság általában, olyan egészségtelen arányú helyet foglal irodalmi életünkben, hogy most, mikor szerzőnk e regénnyel csődöt kér maga ellen: bizonyos tanulságokra és veszélyekre rá kell mutatnom. Mindenekelőtt kritikai életünk teljes becstelenségére.” Babitsot Schöpplin Aladár vette védelmébe a *Nyugat* hasábjain (*Hajszá Babits Mihály ellen*), s a támadást a tájékozatlansággal, a személyes rosszindulattal és a politikai bosszúval magyarázta.

A *Költők és koruk* szerkesztője, N. Horváth Béla a bevezetőben szól arról, hogy „a kötet az 1883. november 26-án Szekszárdon született Babits Mihály emléke, költészete, eu-

rópaisága előtt tiszteleg”. A tanulmányok azonban nemcsak Babits kivételes írói, irodalomszervezői nagyságát méltatják, hanem alaposan megvizsgálják József Attilához fűződő kapcsolatát is, és szó esik a költőutódaik életművében kimutatható hatásról is. Irodalomtörténeti, pszichológiai, pszichoanalitikus értelmezések egyaránt születtek e témában, s ezek az írások valóban közelebb visznek bennünket „a modernség utáni, szétszakadt kor történéseinek pontosabb megismeréséhez is” (5.)

Huszzonegy szerző huszonegy tanulmánya kapott helyet a könyvben. Az élen Kulcsár Szabó Ernő áll (*Kultúrafelfogás és irodalmi modernség az induló Nyugatban*), amely a Budapest–Bécs–Berlin háromszöghöz illő három mottóval – Ady Endre, Ernst Mach, Hermann Bahr – indul, s amelynek tárgya a Nyugat és a közép-európai modernség. Kulcsár Szabó lábjegyzetben utal értelmezési kísérletének kockázatára, amely a szerző igen figyelemreméltó, ám vitatható véleménye szerint „abban van (...), hogy a kultúra és az irodalom lényegi összekapcsolhatóságában sem lehetünk egészen bizonyosak.” (7.) Szegedy-Maszák Mihály Babits nemzetfelfogásáról értekezik, Bartal Mária a költő antikvitásképeinek néhány meghatározó vonását tárja fel a korai írásokat vizsgálva. Kelevéz Ágnes egy címadás értelmezési lehetőségein töpreng: a *Nyugat* 1910. október 15-i számában megjelent *Szimbólumok* című ötrészes, stanzákból álló versfüzért boncolgatja filológusi aprólékos-sággal.

Babits Mihály költészetéről szólva eddig nem sok figyelmet kaptak a szőlős-boros motívumok és jelképek. Töttös Gábor pótolta e mulasztást, s nagyszerű tanulmányában rámutatott arra, hogy a szekszárdi költő, ha akarta, sem kerülhette el a szőlővel és a borral való megismerkedést. A tanulmány szerzője megállapítja, hogy „a szőlőbirtokosság tudata, ősohöz, gyökerekhez kapcsolódó jellege legszebben a *Nyugatban* 1938-ban megjelent *Szekszárdi kadarka* gondolataiban tárul elénk.” (138.) A szőlő a küzdelem szimbóluma Babits korai költészetében, majd a szőlő és a szőlőszem új tartalommal telik meg, és később a bor egyenesen a barátság egyetemes jelképévé válik egy Adyról írott búcsúversben: „Te elindulsz a fényes hómezőkön – / én visszabújtam a klastromba, nézd! / Ó könyves klastrom, s bús bor az oltáron – / s a szerzetes köszönti a vitézt. // A szerzetesek tudnak ám temetni – / de tégedet magunkba temetünk / és könyveinkbe s oltárunk borába, / hogy légy erős és örök bor nekünk.” Töttös Gábor úgy véli, hogy mindez „Szekszárd katolikus szülöttétől a legnemesebb gesztus a kálvinista Adynak.” (142.)

Angyalosi Gergely József Attila Babits-képéről értekezik tanulmányában (*Szárnnyaska számár az őszi kertben*). N. Horváth Bélát ugyancsak *Az Istenek halnak, az ember él* című József Attila-szöveg inspirálta *Tárgyi vagy kritikai tanulmány. Politika és/vagy poétika* című dolgozatának megírására. S ez nem is meglepő – ha Babits és József Attila neve egymás után/mellett elhangzik, akkor szinte fogadni lehetne arra, hogy mindenkinek a nevezetes affér jut eszébe, s nem például a [*Magad emésztő...*] kezdetű vers, amely meg sem született volna, ha nincs ez a pamflet, majd az *Egy költőre* című gúnyvers, s a költőben utóbb nem támad föl a büntudat.

A büntudat, amit a bűnhődés, majd a bűnbánat követ. Tverdota György azt fejtegeti, hogy a [*Magad emésztő...*] és a Babitsnak elküldött *Mint gyermek* nem tekinthető a korábbi támadások közvetlen következményének. „Megszületésükhöz a büntudatnak, a bűnösség élményének gyökeret kellett vernie a költő gondolkodásában. Az önértékelés Babits-ügyben végrehajtott fordulata a vétkeesség-komplexus megjelenésének következmé-

nye volt.” (145.) Ha elfogadjuk e gondolatmenet helyességét, akkor világossá válik, József Attila miért nem csak magánlevélben fordult a bocsánatkérés gesztusával Babitshoz. Tverdota szerint az *Egy költőre* József Attila bűn-költészetének egyik alapszövege, „a bűn verse, amelyből a bűntudat komor, de nagyszerű virágai fakadnak”. (152.)

Izgalmas játékra hív Fráter Zoltán a *Kimondatlan mondatok Babits és József Attila verseiben* című dolgozatában. A József Attila-korpusz olyan feltűnő furcsaságokat rejtő szöveghelyeivel szembesíti az olvasót, mint például a *Pötytös* két sora: „Bűvös fogam koppanva ejti / megszolgált kesere pipám.” Vajon mit jelent a kesere szó? De a tanulmány rávilágít arra is, hogy Babits és József Attila között valamiféle láthatatlan költői összeköttetés létezett, ami még a viszonyuk megromlása után is föl-földegengett egy-egy jelző, egy-egy rímpár emlékében. Fráter szerint a két lírikusi alkat a verseikben megjelenő „páncélos bogár” képével jellemezhető. József Attila a *Tűnődő* első, *Vihar* című négysorosának kezdete: „Mint gyerek a páncélos bogarat” (1931. január). Babits már öt évvel korábban használja e képet: Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkothatott valami szárnyas / fényes, páncélos, ízelt bogarat.” (*Cigány a siralomházban*) Fráter arra is hoz példát, amikor Babits építi be szövegébe elsődleges jelentésében a József Attila által használt motívumot („nem ember szívébe való / nagy kínok késeivel játszom” [*Bukj föl az árból*, 1937. március–április]), mégpedig a *Balázsolásban*, amely szintén könyörgés: „a te szent gégedet is / kések nyiszálták (...) Te jól tudod, mennyi kint bír az ember”. (218.)

Szokatlan a témaválasztás Korda Eszter tanulmányában (*A rút esztétikája*): a szemét motívumát vizsgálja József Attila „tájverseiben”; hogyan jelenik meg a rút és milyen jelentést hordoz. A *Külvárosi éj*, a *Téli éjszaka* és A város peremén a kiindulópont, de a szerző bevonja az értelmezési körbe a nagy gondolati verseket, az *Elégiát*, az *Ódát*, az *Eszméletet* és A Dunánál címűt is. Az idézőjel arra utal, hogy a szerző szerint a műfajt illetően a város-vers kifejezés pontosabb a tájversnél. Úgy véli, „a város-versekben kirajzolódik az értékvesztési folyamat, ezzel szemben az eszmélés-versek a teljes értékhiánnyal való szembeesülés egzisztenciális pillanatáról szólnak.” (265.)

A kötetet záró tanulmány Szigeti Lajos Sándor egyik utolsó munkája. A neve már gyászkeretben szerepel az írás élén, ugyanis 2009. június 23-án Lajos váratlanul és tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából. Értelmezései, az egyes költői életművekhez való közelítései, motívumkutatásai egyediek és egyedülállók, sajnálhatjuk, hogy nem jutott ideje például a Baka-monográfia megírására. 1997. december közepén, amikor a szegedi Zöldfás Katolikus Ifjúsági Központ és a Juhász Gyula Művelődési Központ estjén Bakáról beszélgettünk, még nagy reményekkel szólt arról a tervezett Baka-monográfiáról, amelynek főhőse a költő lett volna, s Szigeti nem is hagyományos monográfiát szeretett volna írni, hanem olyan esszét, amelyben Baka István is megszólal. (Vö. „...a líra szelleme”. *Szegedi Egyetem*, 1997. december 16.) Meggyőződése szerint az úgynevezett kánon küszöbén álló költőt a küszöb átlépésében, vagyis a kánonba kerülésben azok segíthetnék, akik könyvet írnak róla. A sors nem így rendelkezett. Szigeti tervezett könyve kéziratban maradt, ha ugyan, s Baka azóta is marginális helyet foglal el a hivatalos kánonban.

A kötetben szereplő tanulmányban Szigeti a Baka költészetében kimutatható Babits Mihály- és József Attila-hatást vizsgálja, s megállapítja: „Baka hihetetlenül bátor, otthon van Babits lírájában is, de nem érzi igazán sajátjának”; és: „József Attila tényleg áthatja Baka egész költészetét”. (269., 271.) Baka lírájára is jellemző a jambikus sorok gagliar-

dikus fellazítása, a magyar nemzeti versidomot és az időmértékes verselést egyaránt alkalmazó szimultán technika vagy éppen a kevert ritmus, illetve a versek szonettszerű lezárása. Az írás a Baka költészetében igencsak hangsúlyos angyal-motívumot boncolgatja részletesen, de a névvarázs kapcsán Pilinszkyt is bevonja az értelmezési körbe, és szó esik a teljes József Attila-életművön átívelő – s Bakánál is fellelhető – fűszál-motívumról is. A tanulmány zárása egy új, már soha el nem készülő tanulmány nyitánya is, ugyanis Szigeti szerint Baka sokat merített a halálra készülődés magatartásának kialakításához a kései Babits és a kései József Attila költészetéből. Szerinte a betegség- és szenvedéstörténet Babitsé, a *Balázsolásé*, „de az eltávolító, satirikus gondolkodás is az, (...) a *Jónás könyvéé*, valamint annak palinódiájáé: a *Jónás imájáé*, de a titáni magatartás, az embernek maradni mindvégig, a maga határozta úton olvadni bele a világba magatartása (...) a *Talán eltűnök hirtelen* és a *Karóval jöttél* költőjét evokálja, ugyanis [Baka] mindegyik versnek megírta a »párját«”. (291.) – Szigeti tanulmányában a tőle megszokott széles körű értelmezési horizonttal találkozunk, s Pilinszky mellett például Dsida Jenő neve is felbukkan a „nagyöntekversek” kapcsán, de Bertók László is eszébe jut.

A *Költők és koruk* találó kötet cím. Nemcsak Babits és József Attila szerepel a tanulmányokban, hanem kortársaink is, s mindez azt jelenti, hogy érdemes nyomot hagyni a világban, mert évtizedeken, akár évszázadokon át is fennmarad az, ami érték, ami fontos és megfontolásra érdemes. Ha mindvégig emberek maradunk, van esély a halhatatlanságra.

Gajdó Ágnes

Hittel, heroikusan

KALMÁR MÁRTON ÚJJÁSZÜLETÉSE

Hittel, heroikusan? Nincs mese, ezek manapság már gyanús kifejezések. Nemigen illenek bele a józan, praktikus mentalitásba. Habár a pozitív gondolkodás trendje pont a bizalom erejére, az érzelmi elkötelezettség fontosságára aspirál. Amint a szívós, rendkívüli ügybuzgalmat is fölöttébb sokra értékeliük. Úgy néz ki hát, mintha e hagyományos lelki, magatartási formákkal némileg paradox viszonyban lennénk. A mindennapi gyakorlatban ugyanis aligha bírunk megenni nélkülük, alkalmanként égető szükség van rájuk. Másfelől azonban ki nem álljuk az érzelmesebb, romantikusabb szöszedeteiket. Mert mindenáron fittnek, modernnek szeretnénk lenni. Akkor is, ha netán szűkebb környezetünkben kritikus, tragikus és szélsőséges eseményekkel kell szembesülnünk. Mondjuk, felkavaró válaszokkal, vészjósló betegségekkel, továbbá iszonyatos balesetekkel. Igen, a szegedi kötődésű, ismert szobrászművész, Kalmár Márton a közelmúltban az utóbbi kataklizmán esett át.

Szerencsére mostanára már itt van közöttünk. Többször felbukkan a Dugonics tér, a Kárász utca környékén, egyebek közt a Corso presszó szabadtéri asztalainál. S hallhatóan kedélyes, évődő természete sem hagyta cserben. Na, szevasztok, ti szimpla rövidtávfutók – búcsúzott el a múltkoriban érmes, szobrási társaságától. – Nektek aztán fogalmatok sincs az isteni, túlvilági mezőkről. Én meg azon a környéken jártam, onnan jöttem vissza közétek. És csakugyan: a súlyos agytörzsi sérülések tetemes hányada legtöbbször halálos kimenetelű. Ámbár az élet- és családszeretet hajtotta az alkotót, amikor egy lagzis éjszakát követően Feriegyre szállította fel Olaszországban élő Orsi lányát. Visszafelé jövet ellenben alighanem elbóbiskolt az autó kormánya mellett. S majdnem ez lett a végzete (2008. III. 30.). Mert hosszú, keserves, kómával, gégemetszéssel terhelt hónapoknak kellett eltelnie, hogy úgy-ahogy ismét magához térjen. Felépülésében egyébként szerető családja, barátai és orvosai is intenzíven támogatták.

Nem is szólva rendhagyó, bámulatos életerejéről.

Hogy honnan ez a dacos, kivételes életigenlés? Aki valamelyest ismeri Kalmár Márton szenvedélyes, társas és sportos egyéniségét, egy percig sem csodálkozik ezen. Annál is inkább, minthogy családjában is tekintélyes súlya volt az egészséges, sportos életvitelnek. Édesapja neves, legendás futballistaként és edzőként vonult be a kultúrhistóriába. Bizonyára ez is belejátszott, hogy az alkotó szinte önerőből elkészítette az Aranycsapat korszikos nimbuszát hirdető szegedi térplasztikát. Amúgy kezdetben a Kalmár fiú is leginkább a sporttal kacérkodott. Kacérkodott? A csudát. Olyan szinten pingpongozott, hogy nemritkán a világklasszisokat, Jónyert és Klampárt is becsületesen megverte. Lehetett volna tehát profi, válogatott játékos, aztán köztisztviselőként álló nagymester. De nem. Ő inkább a Képzőművészeti Főiskolát, a szobrási pályát választotta, ahol Pátzay osztályában szerzett diplomát. Majd az utóbbi évekig ugyanannak a Tömörkény Művészeti Szakközépiskolának volt megbecsült tanára, sőt igazgatója, amelynek hajdanában maga is a padjait koptatta. Ennyiből is látszik: Kalmár Márton személyiségében a konzekvens egyéniségűségnek éppúgy becsülete van, akár a kockázatokat vállaló szellemi nyitottságnak.

Ez a mozgékony, duális szellemiség természetesen az alkotó szobrászi munkásságát is többszörösen átjárja. Ne feledjük ugyanis: mintegy negyvenesztendő's pályája áll mögötte. A startoló művész mindenestre a felemelő szépség, méltóság és a szívderítő bájosság megszállott elkötelezettje. Innen adódik, hogy a hetvenes években főként szűkebb, szeretett családjával foglalkozik. Több változatban megformálja első felesége vonzó, karakteres arcát, egyben apró gyerekeikről is játékos, lírikus, dinamikus bronzszobrokat készít. Valami frenetikus optimizmus, életöröm járja át e korai műveket. Más kérdés, hogy a későbbi évtizedekben egyre szkeptikusabbá, tragikusabbá válik az alkotó világlátása. Mégis azt tapasztaljuk: közeli pokoljárásából újra csak egy eltökélt, hitbuzgó és reményelti alkotó lépett előnk.

Mi tagadás: engem most e sajátságos átmeneti, újjászülető stádium foglalkoztat leginkább. Mindnyájan megéltük már: egy-egy fájdalmas, katartikus léthelyzet után valahogy ártrendeződnek a dolgok bennünk. Ami eddig érdekes, fontos volt, az hirtelenjében jelentéktelenné válik. Egyes életelemek és dilemmák pedig kimondottan felerősödnek. Kalmár Márton felépülésében például a nyilvános művészi megmutakozásnak érdemleges szerepe volt. Nem árt, ha tudják – szokta mondogatni –, még nem patkoltam el, még élek, dolgozom. Így már a talpraállását követő közeli időben önálló tárlatot rendezett Szegeden, az Elekszy Galériában (2008. XII. 10.). A jelenlegi nyáron pedig a Csongrádi Galériában vonultatta fel szobrászi, festői és grafikai munkáit. Mi több: e felfokozott jelentkezési vágygal a könyvkiadásban is nyomot hagyott. Az idei könyvhéten látott tudniillik napvilágot az alkotó változatos, képes vallomáskötete, a *Köszilánkok* (Bába K., Szeged). Ezekből talán aktuális képzőművészeti törekvéseit is világosabban érzékelhetjük.

Annyi bizonyos: Kalmár Márton egyéni bemutatón még sosem találkoztunk kolorisztikus, festészeti produkciókkal. Igaz, a könnyed, ropogós aktrajzok eddig is fel-feltűnedezték plasztikai szomszédságában, de semmi tovább. És ez így van rendjén. Már csak azért is, mivel a művész nemigen kedvelte a pepceselést, a festegetést. Bár magát a festészetet ugyancsak kultiválta. Ám honnan ez a különös páforgulandó? Nem tudom pontosan. Tudom azonban, hogy tudati, lelki felépülésében igencsak sokat jelentettek a fokozatosságra épülő rajzi, festői gyakorlatok. Valószínűleg ezeken át jutott vissza igazi önmagához: mármint az érdemi forma- és térképzetekhez. Most mégis egy naiv áhítatú, különös szerző jelentkezik előttünk. Aki szemlátomást vonzódik a dimbes-dombos tájrészletekhez, főként pedig az aprólékos, közelnézeti ábrázoláshoz (pl.: vasúti pálya, kövek, poharak vagy rajzeszközök). Ezek ízléses, tisztességes munkák, amelyek állítólag a rövid távú emlékeztetkiesést kompenzálják. Egy-egy csonka, torzószerű figura viszont akaratlanul is visszacsatol a baleset előtti szobrász szemléletére.

Mert számára a töredékesség, a reduktivitás korszakos irányjelző.

Ha megfontoljuk: már a legegyszerűbb portrékban is tetten érhető a reduktivitás, az elvonatkoztatás mozzanata. Hiába az életszerű, realisztikus arcegyüttes, ám a valóságban rendszerint csak egész alakos figurákat észlelünk. Nem pedig önállósult, szuverén fejformákat. Igaza van tehát Kalmárnak, amikor lakonikusan kijelenti: „A legnehezebb az, ami a legkönnyebbnek tűnik. Egy álló figura vagy egy emberi fej. Ezekbe bele kell tudni sűríteni mindent” (*Köszilánkok*, 7. o.). Alaki karakterisztikát meg érzelmi mibenléte, szellemi pozíciót és erkölcsi állásfoglalást. S valóban: a szegedi szobrász csongrádi kiállítása e tekintetben is felvillanyoz bennünket. Korai *Gizi* faportréja lényegében vitálisan eleven, büszke és plasztikus gazdagságú. *Aranyi Flóri* fényteli fiatalsága pedig egy vaskosabb, sötétlőbb bronz matériából szikrázik előnk. Úgyhogy a művész emberlátásában a teljességet sugárzó természetelvi, expresszív felfogása a domináns, alapozó szerep.

Szépség, harmónia és teljesség? E klasszikus, reneszánsz eszményeket a modernizáló-dó hazai valóság jócskán megtépázta. Elég most csak a vásárhelyi realizmus elleni támadásokra, egyben az avantgárd széleskörű térnyerésére utalnom. Nem csoda így, ha a nyolcvanas esztendőktől Kalmár Márton szobrászi világa is szembetűnően átalakul. Oda a könnyed, játékos gyerekfiguráknak, oda a szépséges, fenséges női arcúaknak, hogy helyettük egy általánosabb érvényű, természetközeli motívumkör lépjen előtérbe. És itt mindenekelőtt a különféle állatkoponyák, halformák és madárszárnyak szellemes, aktuális kiaknázására gondolok. Hisz a levegőért kapkodó, stilizált halfej egyszerre reális és szürreális sugallatú. Itt azért a torzó létben is fantasztikus életöszön munkálkodik. Ahogy a magasba törő, csonka szárnyalakzatokban is takaros, organikus, már-már klasszikus formaritmusok sorakoznak. E sóhajok vagy felkiáltások mindazonáltal már egy szétesett, töredékeire hullott valóságsszférából törnek elő.

Aligha kétséges: jelenleg egy érdemleges szemléleti, formai váltóponton vagyunk. Még akkor is, ha Kalmár váltig ragaszkodik markáns, szeretve tisztelt materiájához, a könyanyaghoz. Másrészt e korszerű fordulatot roppant autentikusnak érzem. A művész tudniillik úgy távolodik el hagyományos, embercentrikus felfogásától, hogy ennek szélesebb bázisú, nomád és jelképes dimenzióit sértetlenül megőrzi. Ráadásul a halas, vizes tematikában továbbra is egy egylényegű, patrióta alkotót respektálhatunk, akinek természetes élet-eleme a hömpölygő folyó, a megunhatatlan Tisza. Szó, ami szó: „A természet sohasem hazudik, csak az ember... Egy szobrász (pedig) nem csaponghat össze-vissza... Kalandozni csak bázisról lehet.” (uo.: 11., 12. o.).

Ugyanakkor: „Nem tudhatjuk, hogy hová vezérel csillagunk, amit meglettünk ifjúkorrunk hajnalán. De az biztos, ha elhagyjuk, eltévedünk” (uo.: 12. o.). Kalmár Márton művész pályáját ezek szerint a bizonyosságok és a talányos kísérletek alakítják. A kilencvenes években többek közt egy dinamikus, ironikus hangú figurális szituáció foglalkoztatta. Adva volt egy szokatlanul nyújtott, törékeny emberpár, akik különféle teátrális mozdulatokkal minduntalan húzták, vonták és gyömöszölték egymást. Akárhoa egy szeszélyes, ellentmondásos párkapcsolat bontakozott volna ki előttünk. Ebből az érdekes, rendhagyó gipsz-sorozatból mégsem láthattunk semmit a csongrádi bemutaton. A Petőfi variációk viszont csak-csak megállítottak bennünket. Igaz, eddig is tudtuk: itt egy avatott, biztos kezű portréistával van dolgunk. Emellett ellenben a közvetlen, intim, egész alakos költőt is megragadó empátikus szobrászt is respektálnunk kellett.

Ez a Petőfi idézés ugyanis alig-alig megszokott.

Beszélhetnék itt az átfogóbb társadalmi igényeket kielégítő köztéri alkotóról is. Hisz ebben a műfajban mégiscsak ez a magasabbrendű, időtálló mérce. S Kalmárnak itt sem kell röstelkednie. Nyilvános, monumentális munkái többnyire hitelesek, alázatosak és szuggesztívek (pl.: Tömörkény István, Somogyi Károly, Szent-Györgyi Albert, Bálint Sándor, Batthyány Lajos portré- és mellszobra). Csakhogy e témakör önállóbb vizsgálatot érdemelne. Csupán azt említem meg: az idei esztendőben az alkotó egy szokatlan szellem- és emberidézésre vállalkozott. Markánsan megformálta tudniillik a világhírű, Nobel-díjas francia író, Albert Camus mellszobrát. Mint közismert: ő volt az a bátor, progresszív egyéniség, aki magvas, gyönyörű esszéjével mindenki előtt letette voksát népünk 56-os áldozatvállalása, hősiessége mellett (l.: A magyarok vére c. írását). Ne feledjük: a Tisza-menti művész már a korábbiakban is hitet tett példás, tragikus forradalmunk hősei mellett. Neki kellett létrehoznia a szegediek részére Kováts József életserű büszktjét. Amivel talán gon-

dolatilag, erkölcsileg valamelyest megalapozta a Camus-portré megteremtését. Ezt a műalkotást különben Budapest mellett Brüsszelben, Párizsban is fel akarják állítani.

De vissza a kisplasztikák, egyúttal a csongrádi tárlat közegébe. Mert mégiscsak a műhelymunka intimebb, felszabadultabb szférájában születnek a legjellegzetesebb, legfontosabb formai és tematikai felismerések. A torzószerű állatszobrok tanulságai nélkül például aligha képzelhető el a merész dinamikájú, heroikus és elvont képzetű II. világháborús balástyai emlékmű. Más lapra tartozik, hogy a kilencvenes évek termésében ugyancsak háttérbe szorulnak a természeti vonzatú állati motívumok. Ám láthatóan csak azért, hogy ismét csak a tipikus, emberközpontú alkotóval tudjunk szembesülni. A *Fragmentumok* sorozat meglepő, analitikus darabjai mindenesetre az emberi testformákat veszik tüzetesebben szemügyre. Néha egy-egy nyak- és állrészlet, majd egy-egy kézmozdulat, netán egy különös szájmintázat bukkan fel előttünk. Akárha némileg egy vészjósló boncteremben nézelődnénk. Ámde a kutakodó szobrász a zsigeri inakat, idegpályákat is érzékien hangsúlyozza. Más szóval: a belső energiaforrásokat is.

Mintha a művészt igazában a feltétlen életerő dilemmái foglalkoztatnák.

Nem csoda hát, ha a Kőszilánkokban is egyre-másra előjönnek a termékeny vitalitásra, energikusságra utaló jegyzetek. „Csak az marad fenn – írja az alkotó egy helyen – , ami életerőt sugároz” (10. o.). Máshol meg odáig elmegy, hogy a „szobrászat: a lét energiája” (12. o.). Csak éppen hol, merre találjuk meg ezeket az esszenciális, lakonikus értékeket a jelenlegi felvonuláson? Nos, nekem a *Csontváry*-bronzplasztika egyenesen revelatív jelentőségűnek tetszett. A katartikus baleset előtt készült el a mű vázlatos tervezete, de csak utána lett teljesen befejezve. Miként az is rendhagyó: a vérbeli szobrász itt pont egy zseniális festőóriás előtt tisztelg. S nem is akármilyen szellemi radikalizmussal. Pusztán csak egy magasba feszülő, rúdszerű puritánságú kezet látunk, amely mindkét végpontján autentikusan meg van „spékelve”. Ami egészen lent, már-már az anyaföld zónájánál a festő koponyája, az legfelül, az összezárt kézfejen már egy tisztos, égre pingáló ecsetforma. És nincs tovább. Bár így is megdőbbenve érzékeljük: e művészi lánghelme voltaképp egy olyanféle szikár, szuverén életfa, amely a materiális és eszmei világban egyaránt otthonos. A *Ne legyen még vége* című plasztika viszont az engesztelő ima és fohászkodás megejtő, vaskos és mágikus megtestesítője.

„Hányszor kell összeomlani, hogy végleg fölépüljön az ember?” – kérdi a hatvannégy esztendő Kalmár Márton (7. o.). Amire ő sem, senki sem bír pontosan válaszolni. Emlékszünk azonban, hogy legkedvesebb barátja, Zoltánfy István festőművész ugyancsak egy súlyos autóbalesetet szenvedett. Majd sírjánál épp ő búcsúztatta el szépen, magvasan. Önmagunkkal mégis jóval nehezebb mit kezdeni, pláne egy katasztrofális sérülés után. Az alkotó ellenben szemléltetést képes a józan, fájdalmas önelemzésre. „Beteg is vagyok, meg egészséges is... Az emberi agy fantasztikus! Szerintem megismerhetetlen. Voltak bizonyos főbetegségek, és azok gyógyultak, azt ismerik az orvosok.” (71. o.). Mi pedig azt látjuk: az agilis, köztiszteltetben álló művész az eddigieknél is szorgosabban, megszállottabban munkálkodik. Elvégre: „A szobor visszahat az emberre. Én faragom őt, ő farag engem. Talán egyszer megfaragjuk egymást.” (7. o.) Mi más kívánhatnánk hát az állhatatos, karakteres alkotónak, minthogy mindenképpen így legyen.

Szuromi Pál

Szerkesztői asztal

A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Tiszatáj Kiadó közös szervezésében szeptember 28-án került sor *Petőcz András: Behatárolt térben* című verseskötetének bemutatására. A szerzővel Tarján Tamás irodalomtörténész beszélgetett.

*

Az idei Faludy-díjat a kuratórium döntése alapján *Lengyel Zoltán* (SZTE, BTK) vehette át október 7-én. Lengyel Zoltánnak a könyvhétre prózakötete jelent meg, de szerkesztőként, esszéíróként is figyelemre méltó munkát végez évek óta.

*

A szegedi bölcsészkar Összehasonlító Irodalomtudományi doktori alprogramjának keretei között készült el a *Szövegek között* című sorozat tizenötödik darabja. Az irodalomtörténeti és -elméleti, komparatistikai tanulmányokat Fried István, Kovács Flóra és Lengyel Zoltán szerkesztette.

Decemberi számunk tartalmából

KOVÁCS ANDRÁS FERENC, ÁGH ISTVÁN, MARKÓ BÉLA versei

KISS OTTÓ, DARVASI FERENC, VÁRI ATTILA prózája

Egy ismeretlen filmnovella *Hajnóczy Péter* hagyatékából

BORSODI L. LÁSZLÓ, VAJNA GYÖNGYI tanulmánya *Baka Istvánról*

Kritika *Garaczi László, Lengyel Zoltán, Tandori Dezső* könyvéről